

सुनसरी जिल्लाका कथाकारको कथाकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सुशीला कटवाल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७०

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, एम.ए. दोस्रो वर्षकी छात्रा सुशीला कटवालले सुनसरी जिल्लाका कथाकारको कथाकारिता शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँले निकै परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको समुचित मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०७०/१२/२०

प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा श्री सुशीला कटवालले त्रि.वि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको सुनसरी जिल्लाका कथाकारको कथाकारिता नामक शोध पत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम

.....

विभागीय प्रमुख

२. प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे

.....

शोधनिर्देशक

३. प्रा. केशव सुवेदी

.....

बाह्य परीक्षक

मिति : २०७०/१२/२७

कृतज्ञताज्ञापन

मैले यो शोधपत्र तयार पार्दा निर्देशकको मात्र होइन, एउटा सहयोगीको समेत भूमिका निर्वाह गरिदिनुहुने श्रद्धेय गुरु प्राडा. कृष्णप्रसाद घिमिरेप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधकार्यको अवधिमा उचित सल्लाह र सुभाष दिई शोधप्रस्ताव पारित गरिदिनु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । सदैव मेरो समुज्ज्वल भविष्यको कामना गर्नुहुने मेरो बाबा टेकबहादुर कटवाल र आमा तारादेवी कटवालप्रति म जीवनभर ऋणी छु । मलाई शिक्षाको यो उज्यालोसम्म पुऱ्याउन हौसला र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने मेरा दिदी दाजुभाइहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. नेपाली विभागीय पुस्तकालय र त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुरप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै शोधपत्र टङ्कण कार्यमा सहयोग गर्नु हुने युनिभर्सल फोटो कपी एन्ड कम्प्युटर सेन्टरका श्री सुभाष खत्री र जनकबहादुर सामरीप्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसै गरी यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा मलाई निरन्तर सल्लाह र सहयोग पुऱ्याउने श्रीमान् भ्रमक पौडेल र साथीहरू नुमा ओम्ना तथा सीता दहाललाई हृदयदेखि सम्भन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु । धन्यवाद !

शोधार्थी

शैक्षिक सत्र : २०६५/६६

क्रमाङ्क : ८५

सम्पर्क सूत्र : ९८४९६०७३६६

मिति : २०७०।१।२।१५

सुशीला कटवाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर २०७०

विषय सूची

परिच्छेद : एक

शोध परिचय

१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधको औचित्य	४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७ शोधविधि	४
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद : दुई

सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र विकासक्रम

२.१ सुनसरी जिल्लाको संक्षिप्त परिचय	६
२.१.१ पृष्ठभूमि	६
२.१.२ नामकरण	७
२.१.३ भौगोलिक तथा प्राकृतिक परिचय	७
२.१.४ भाषा	१०
२.१.५ जनसङ्ख्या, जाति, धर्म र संस्कृति	१०
२.१.६ शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात र सञ्चार	११
२.१.७ राजनीतिक अवस्था	१२
२.१.८ आर्थिक अवस्था	१२
२.२ सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र विकासक्रम	१४

२.२.१ पृष्ठभूमि	१४
२.२.१.१ प्रथम चरण (वि.सं १९८०-२००७ सम्म)	१५
२.२.१.२ दोस्रो चरण (वि.सं. २००७-२०१७)	१६
२.२.१.३ तेस्रो चरण (२०१७-२०३६)	१७
२.२.१.४ चौथो चरण (२०३६-२०४६)	१९
२.२.१.५ पाँचौँ चरण (२०४६-हालसम्म)	१९
२.३ निष्कर्ष	२०

परिच्छेद : तिन

सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूको सामान्य परिचय

३.१ पृष्ठभूमि	२२
३.१.१ जगदीश नेपाली	२३
३.१.२ यज्ञप्रसाद आचार्य	२४
३.१.३ प्रेम राई 'परदेशी'	२५
३.१.४ मोहन विरही	२६
३.१.५ कुन्ता शर्मा	२८
३.१.६ कृष्णविनोद लम्साल	२९
३.१.७ शरणकुमार राई	३१
३.१.८ लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा'	३२
३.१.९ उपेन्द्र पागल	३३
३.१.१० चन्द्रमणि अधिकारी	३५
३.१.११ गिरिराज आचार्य	३६
३.१.१२ कृष्ण अधिकारी	३८
३.१.१३ मणिराज भट्टराई	३९
३.१.१४ कुमुद अधिकारी	४०
३.१.१५ शर्मिला खड्का (दाहाल)	४१
३.१.१६ प्रदीप मेन्याङ्गबो	४३
३.२ निष्कर्ष	४५

परिच्छेद : चार
सुनसरी जिल्लाका कथाकृतिको अध्ययन

४.१ कथा विश्लेषणका विधातात्त्विक आधार	४७
४.१.१ संरचना	४७
४.१.२ रूपविन्यास	५१
४.२ सुनसरी जिल्लाका कथा कृतिको अध्ययन	५२
४.२.१ उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन	५२
४.२.१.१ 'अत्याचार' कथाको अध्ययन	५२
४.२.१.२ 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथाको अध्ययन	५६
४.२.१.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन	६०
४.२.२ कुमुद अधिकारीले 'त्यो पहेंलो फूल' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन	६७
४.२.२.१ 'त्यो पहेंलो फूल' कथाको अध्ययन	६९
४.२.२.२ 'मुक्ति' कथाको अध्ययन	७०
४.२.२.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन	७२
४.२.३ चन्द्रमणि अधिकारीका 'कथा र कथाहरू' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन	७८
४.२.३.१ 'लुँडो' कथाको अध्ययन	७९
४.२.३.२ 'कामशाला' कथाको अध्ययन	८१
४.२.३.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन	८३
४.२.४ लीला श्रेष्ठ (सुब्बा) को 'फकल्यान्ड' कथासङ्ग्रहको अध्ययन	९२
४.२.४.१ 'सुनकोशी रोइरहन्थ्यो' कथाको अध्ययन	९२
४.२.४.२ 'फकल्यान्ड' कथाको अध्ययन	९४
४.२.४.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन	९७
४.२.५ सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन	१०४
४.२.५.१ 'ब्लाकबोर्ड र चक र डस्टर' कथाको अध्ययन	१०४
४.२.५.२ 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथाको अध्ययन	१०६
४.२.५.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन	१०८

४.३ निष्कर्ष	११८
परिच्छेद : पाँच	
उपसंहार	
५.१ सारांश	१२०
५.२ निष्कर्ष	१२२
५.३ सम्भावित शोध शीर्षकहरू	१२३
परिशिष्ट	१२४-१२७
सन्दर्भ सूची	१२८-१२९

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

सङ्क्षिप्त रूप

आइ.ए.

एम.ए.

ए.मा.ले.

एस.एल.सी.

गा.वि.स.

नि.मा.वि.

पृ

बी.ए

बी.एड.

मा.वि.

वार्ड नं

पूर्ण रूप

इन्टरमिडियट अफ आर्टस

मास्टर अफ आर्टस

एकीकृत मार्क्सवादी लेनिनवादी

स्कूल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट

गाउँ विकास समिति

निम्न माध्यमिक विद्यालय

पृष्ठ

ब्याचलर अफ आर्टस

ब्याचलर अफ एजुकेशन

माध्यमिक विद्यालय

वडा नम्बर

परिच्छेद : एक

शोध परिचय

१.१ विषय परिचय

पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रका १६ जिल्लामध्ये सुनसरी तराई भेगमा पर्दछ । सुनसरी जिल्लाको भौगोलिक सीमाभित्रका कथा विधाका सर्जकहरू र तिनका, कथाकृतिको अध्ययन यस शोधको मूल विषय हो । सुनसरी जिल्लाका साहित्यिक सर्जकहरूले कविता, गीत, गजल, हाइकु, कथा, निबन्ध, उपन्यास र समालोचना आदि विधामा कृतिहरू प्रकाशित गरेका छन् । यस शोधकार्यमा कथा विधा विशेषको अध्ययन गरिएको छ । सुनसरी जिल्लामा साहित्यिक सिर्जन परम्परा माध्यमिक कालसँगै सुरुवात भएको हो । कवि दिनानाथ शर्माको 'शिष्टाचार दर्पण' (१९८०) कविता विधाको प्रथम प्रकाशित पुस्तकाकार कृति हो ।

सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक लेखनयात्रामा कथा विधालाई हेर्ने हो भने २० को दशकपछि छिटपुटरूपमा फुटकर कथा लेख्ने कथाकार देखापरेका पाइन्छन् । वि.सं. २०२० सालमा यज्ञप्रसाद आचार्यको 'मुक्तात्मा' नामक कथासङ्ग्रह प्रकाशित भएको छ (पोखरेल, २०५६ : ५३) । यसलाई नै हालसम्मको खोजमा प्रथम प्रकाशित कथासङ्ग्रह मानिएको छ । तत्पश्चात् जगदीश नेपाली, प्रेम राई प्रदेशी, योगेन्द्र तिमिसिना, शरणकुमार राई लगायतका सर्जकहरूका कथाकृति प्रकाशित भइसकेका छन् ।

उपर्युक्त कथाकारहरूमध्ये कसैले कथा र कसैले लघुकथा विधामा कलम चलाएका छन् । यस्ता स्रष्टाहरूका कथाकृतिहरूले नेपाली साहित्यको भण्डारमा थप सहयोग पुऱ्याएको पाइन्छ । सुनसरी जिल्लाका प्रतिनिधि कथाकार र तिनीहरूका प्रतिनिधि कथाकृतिको अध्ययनलाई यस शोधपत्रमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसका साथै सुनसरी जिल्लाको ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक आदिका बारेमा सामान्य चर्चा गरिएको छ । यस जिल्लाका कथाकारका कथाकृतिको अध्ययन गर्दै ती कृतिहरूको मूल प्रवृत्तिको निरूपण पनि गरिएको छ । यही नै यस शोधको सार हो ।

१.२ समस्या कथन

नेपाली साहित्यमा सुनसरी जिल्लाको योगदानका बारेमा यसअघि शोधकार्य सम्पन्न भइसके पनि सुनसरी जिल्लाका कथाकारका कथाहरूका अध्ययनका बारेमा अनुसन्धान हुन सकेको थिएन । यसर्थ सुनसरी जिल्लालाई कर्मस्थल बनाएर यस जिल्लाको साहित्यिक विकासमा योगदान पुऱ्याउने कथाकारका कथाकृतिको अध्ययन गर्नु यस कार्यको मुख्य समस्या हो । यस शोधकार्यमा निम्नलिखित समस्याहरूको निरूपण गरिएको छ :

- (क) सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र विकासक्रम केकस्तो छ ?
- (ख) सुनसरी जिल्लाका कथाकार र तिनका कथाकृति केकति छन् ?
- (ग) सुनसरी जिल्लाका कथाकारका कथाकृति केकस्ता रहेका छन् ?

१.३ शोधको उद्देश्य

यस शोधकार्यको सामान्य उद्देश्य सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र परम्परामा देखा परेका कथाकार र कथाकृतिको अध्ययन गर्नु रहेको छ । यसअनुसार शोधकार्यका विशिष्ट उद्देश्य चाहिँ यस प्रकार रहेका छन् :

- (क) सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र विकासक्रम पत्ता लगाउनु,
- (ख) सुनसरी जिल्लाका कथाकारका कथाकृतिको सर्वेक्षण गर्नु,
- (ग) सुनसरी जिल्लाका कथाकारका कथाकृतिको अध्ययन गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

सुनसरी जिल्लाका कथाकारका कथाकारिताका बारेमा यसअघि शोधपरक अध्ययन हुन सकेको छैन । केही पुस्तक तथा पत्रपत्रिकामा अप्रकाशित शोधप्रबन्धमा सामान्य चर्चा भएका कार्य नै यस विषयका पूर्व कार्य हुन् । यस्ता पूर्व कार्यलाई ऐतिहासिक रूपमा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

- (क) केशवप्रसाद अधिकारीले (२०३९) सुनसरी जिल्लाको साहित्यकारको योगदानबारे विश्लेषण र मूल्याङ्कनका साथ एम.ए. नेपालीको शोधपत्र लेखेका छन् । त्यस

शोधपत्रमा कथाकार मात्र होइन, निबन्धकार कवि तथा अन्य विधाका स्रष्टाको चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

(ख) रविमान लमजेल (२०५०) को कोशी अञ्चलको साहित्यिक इतिहास नामक पुस्तकमा सुनसरी जिल्लाका यज्ञप्रसाद आचार्य, जगदीश नेपाली, जनार्दन आचार्य, गोपालराज जोशी, जीतमान राई, लीला श्रेष्ठ सुब्बा, शरण राई, गोविन्द विकल जस्ता कथाकारहरूको सामान्य चर्चा गरेको पाइन्छ ।

(ग) भोलानाथ पोखरेल (२०५६) ले सुनसरीको साहित्यिक इतिहासको अध्ययन गरेको पाइन्छ ।

(घ) रामचन्द्र भट्टराई (२०६२) ले सुनसरी जिल्लाको प्रगतिशील साहित्यको सर्वेक्षणात्मक अध्ययन गरेको देखिन्छ । यस क्रममा सुनसरी जिल्लाका साहित्यिक इतिहासलाई २००६देखि सुरु गरी त्यसलाई पहिलो चरण र २०३०पछिकालाई दोस्रो चरण भनिएको छ । यस सन्दर्भमा प्रगतिशील कथाकारहरू भनेर कृष्णविनोद लम्साल, वद्रीविशाल पोखरेल, योगेन्द्र तिमिसना र लीला श्रेष्ठ सुब्बाको अतिसंक्षिप्त परिचय दिइएको पाइन्छ ।

(ङ) जनार्दन वस्ती (२०६४) ले कथाकार चन्द्रमणि अधिकारीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शोध अध्ययन गरेको पाइन्छ । यस शोधकार्यमा अस्मिता, पप्लु, दानकुमारी, सालीको विहे, जस्ता कथाहरू समाविष्ट छन् । उनका कथामा व्यक्ति मनभित्रका आवेग-संवेग, हर्ष-विस्मय, मानसिक उहापोह आदिलाई कलात्मकताका साथ प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

(च) टीकाराम घिमिरे (२०६७) ले कुमुद अधिकारीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वमा सिलसिलामा उनका कथाको अध्ययन गरेको पाइन्छ ।

(छ) हरिलाल पाण्डे (२०६७) ले शरण राईको आख्यानकारितामा शोधपत्र लेखेका छन् । उनका विहानको प्रतीक्षामा, रमेश बहादुर, ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर, खराब सोचाइ, जब घाम डुब्न लाग्छ जस्ता कथाको समालोचना, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरेका छन् ।

- (ज) केशव न्यौपाने (२०६८) ले कथाकार लीला श्रेष्ठ सुब्बाको कथाकारितामा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ ।
- (झ) लक्ष्मीदेवी खत्री (२०६८) ले लघुकथाकार जगदीश नेपालीका कथाको समीक्षा, शीर्षकमा विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरेको पाइन्छ ।
- (ञ) सुनीता गुरागाई (२०६८)ले शर्मिला खड्का (दाहाल)का जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गरेको पाइन्छ ।

यसरी हेर्दा सुनसरी जिल्लाका कथाकारका कथाकृतिको बारेमा सामान्य चर्चा मात्र भएको र यसबारे विस्तृत शोधमूलक अध्ययन हुन नसकेको हुँदा यसको शोधमूलक अध्ययन गर्न आवश्यक ठानी यो शोधकार्य गरिएको हो ।

१.५ शोधको औचित्य

सुनसरी जिल्लाका कथाकार र तिनका कथाकृतिको अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन यसअघि शोधमूलक अध्ययन हुन नसकेको परिप्रेक्ष्यमा यस कार्यले त्यस अभावकोपूर्ति गर्ने भएकाले यसको औचित्य रहेको छ । यस कार्यले लगभग प्रतिनिधिमूलक कथाकार र तिनका कथात्मक विशेषताको जानकारी प्राप्त हुने छ । यसका साथै सुनसरीको क्षेत्रीयताभिन्न लुकेर बसेका प्रतिभा र तिनका कथाकृतिलाई साहित्यिक जगत्मा प्रकाशित गरेको छ । यो पनि यस शोधको औचित्य र महत्त्व हो ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

यस जिल्लामा जन्मिएका, हुर्किएका र सुनसरी जिल्लालाई कर्मथलो बनाएका कथाकारका नेपाली भाषामा प्रकाशित कथाकारहरूका कथाकृतिको सर्वेक्षण गर्ने र ती कथाकृतिको अध्ययन गर्ने काम भएको छ । यसमा कथाकृतिको नामसूची प्राप्त भएर पनि शोधकर्ताले निरन्तर प्रयास गर्दा पनि प्राप्त हुन नसकेका केही कृति छुटेका छन् र कथाकारहरूका अप्रकाशित कृतिहरूको अध्ययन गरिएको छैन । यो नै यसको सीमा हो ।

१.७ शोधविधि

यस शोधकार्यमा पुस्तकालयहरूबाट सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ । स्थलगत भ्रमण र अध्ययन, टेलिफोन वार्ता तथा छलफलबाट पनि कतिपय सामग्रीको

सङ्कलन गरिएको छ । यसरी मूलतः द्वितीयक स्रोतमा यो शोध आधारित हुन पुगेको छ तथापि यस शोधकार्यमा सर्वेक्षण कार्य ऐतिहासिक पद्धतिमा र प्राप्त सामग्रीलाई आवश्यकताअनुसार तुलनात्मक, वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक पद्धतिका अवलम्बनबाट कथाकृतिको अध्ययन गरिएको छ ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

अध्याय एक	: शोधको परिचय
अध्याय दुई	: सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र विकासक्रम
अध्याय तीन	: सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूको संक्षिप्त परिचय
अध्याय चार	: सुनसरी जिल्लाका कथाकृतिको अध्ययन
अध्याय पाँच	: उपसंहार

सन्दर्भसूची

परिशिष्ट : १ विश्लेषित प्रतिनिधि कथाकारहरूको चिनारी

यी परिच्छेदहरूलाई आवश्यकताअनुसार विभिन्न शीर्षक र उपशीर्षहरूमा विभाजन गरिएको छ ।

परिच्छेद : दुई

सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र कथाको विकासक्रम

२.१ सुनसरी जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नेपालको पूर्वाञ्चल क्षेत्रअन्तर्गतको कोशी अञ्चलको पश्चिमदक्षिणको तराई भागमा सुनसरी जिल्ला अवस्थित रहेको छ । यहाँ निकै साहित्यिक क्रियाकलाप हुँदै आएका छन् । तीमध्ये कथालेखन पनि पाइन्छ ।

२.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको पूर्वाञ्चल क्षेत्रअन्तर्गत कोशी अञ्चलका ६ जिल्लाहरूमध्ये सुनसरी एउटा जिल्ला हो । यस जिल्लालाई यातायातका दृष्टिले सुगम मानिन्छ । यो प्राकृतिक दृष्टिले पनि धनी देखिन्छ । यस जिल्लामा कोशी नदी, सुनसरी नदी, टड्रा, गडन, सर्दु, सेराहा, बूढी, सेउती जस्ता नदीनालाहरू प्राकृतिक सौन्दर्यका लागि प्रसिद्ध छन् (राई, २०६५ : ४) । यस जिल्लामा दन्तकाली, पिण्डेश्वर, बुढासुब्बा, बराहक्षेत्र, रामधुनी, विष्णुपादुका आदि महत्त्वपूर्ण धार्मिक एवं पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् । पिण्डेश्वर क्षेत्रलाई रूद्राक्षारण्य पनि भनिन्छ, जसको छुट्टै महत्त्व छ ।

विश्व मानचित्रमा यो जिल्ला ८७°५' देखि ८७°२१' पूर्वदेशान्तर तथा २६°२५' देखि २६°५५' उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएको छ । सुनसरी जिल्ला दक्षिणमा समुद्र सतहदेखि १५२ मिटर र उत्तरमा ९१४ मिटर उचाइमा रहेको छ । यस जिल्लाको क्षेत्रफल १२५७ वर्गकिलोमिटर छ (मेचीदेखि महाकाली, २०३१ : ४९३-९४) । यो जिल्ला पूर्वपश्चिम साँघुरो चौडाइ भई उत्तरतर्फ केही साँघुरिएर फुक्दै लम्बाइ दक्षिणतर्फ फैलिएको पाइएको छ । यस जिल्लाको पूर्वमा मोरङ, पश्चिममा सप्तरी तथा उदयपुर जिल्ला, उत्तरमा धनकुटा र दक्षिणमा भारतको विहार राज्य पर्दछन् । यस जिल्लाको सदर मुकाम इनरुवा रहेको छ ।

इनरुवा सदरमुकाम भएको जिल्ला किरात कालमा विजयपुर राज्य अन्तर्गत रहेको सुनसरी पृथ्वीनारायण शाहले नेपालको एकीकरण गरेपछि, अथवा नयाँ जिल्ला

विभाजनभन्दा पहिले मोरङ जिल्ला अन्तर्गत रहेको देखिन्छ । नेपाललाई २०१९ सालमा ७५ जिल्लामा पुनः विभाजन गर्दा सुनसरी छुट्टै जिल्लाको रूपमा रहन पुगेको देखिन्छ ।

२.१.२ नामकरण

यस जिल्लाका नामकरणका सम्बन्धमा कुनै विवाद देखिएको छैन । यसै जिल्लाको भरौल गा.वि.स. क्षेत्रको चारकोसे झाडीबाट उत्पन्न भएका सुनसरी नदीका नामबाट यसको नामकरण भएको हो भन्ने भनाइ पाइन्छ । यो नदी भरौल, बक्तौरी, सिङ्गिया, भोक्राहा, इनरुवा, नरसिंह, जल्लापुर हुँदै भारततर्फ बगेको छ ।

२.१.३ भौगोलिक तथा प्राकृतिक परिचय

सुनसरी जिल्लाको भौगोलिक बनावट एकनासे छैन । यस जिल्लाका फाँटहरू समुद्र सतहदेखि १५२ मिटरदेखि बढीमा ९१४ मिटर उचाइसम्म रहेका छन् (मेचीदेखि महाकाली, २०३१:४९४) । भू-वनोटका आधारमा यस जिल्लाबाट तीन प्रकारको धरातलीय स्वरूपमा विभाजन गरिएको देखिन्छ ।

(क) उत्तरको पहाडी क्षेत्र

(ख) मध्य भागको भावर प्रदेश

(ग) दक्षिणको समथर भूमि

(क) उत्तरको पहाडी क्षेत्र

सुनसरी जिल्लाको पहाडी क्षेत्र पूर्व पश्चिम भएर लम्बिएको पाइन्छ । यस जिल्लाको करिब ३० प्रतिशत जमीन पहाडी भागमा रहेको पाइन्छ । करिब ९१४ मिटरसम्मको उचाइ रहेको यो क्षेत्रमा विजयपुर डाँडा, सूलीडाँडा, सांगुरी भञ्ज्याङ, माछामारी डाँडा मुख्य रूपमा रहेका पाइन्छन् । यो पहाडी क्षेत्र ज्यादै दिछ्या रूपमा परेको तथा विशेषगरी शेल, बलौटे माटो, चून र स्लेट ढुङ्गा तथा विभिन्न चट्टानले भरिएको देखिन्छ । कोशी बाहेक सुनसरी जिल्लाका सबैजसो नदीहरू यही पहाडी भागबाट निस्केर आएका देखिन्छन् (मेचीदेखि महाकाली, २०३१: ४९४) । त्यस्तै धरान नगरपालिका र वारह क्षेत्र, पाँचकन्या, विष्णुपादुका गा.वि.स. यसै क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछन् (राई, २०६५:३) । यस जिल्लामा मनमोहक वातावरण रहेको पाइन्छ ।

(ख) मध्य भागको भावर प्रदेश

महाभारत पहाडको दक्षिणपट्टि पश्चिमको तटदेखि बुढी खोलासम्म बालुवा, कड्कड र ढुङ्गा भएको भागलाई आवर अर्थात् चारकोसे भाडीका रूपमा लिइएको पाइन्छ । सुनसरी जिल्लाको यस भागमा हिमालयबाट बगी आएको सप्तकोशी बाहेक अन्य कतिपय स-साना खोलाहरू जुन जमिनको सतहमा देखा परेका पाइदैनन् । समुद्र सतहबाट करिब १६८ मिटर ३३३ मिटरसम्मको उचाइ रहेको यस क्षेत्रलाई घना जङ्गलले ढाकिएको छ । यस क्षेत्रमा घना जङ्गलका साथै बालुवा कड्कड र ढुङ्गा भएकाले खेतीपातीको लागि त्यति उपयोगी मानिदैन (मेचीदेखि महाकाली, २०३१:४९५) । यस जिल्लाको करिब ३३ प्रतिशत भू-भाग मध्य भावर प्रदेशले ढाकेको पाइन्छ ।

(ग) दक्षिणको समथर भूमि

समुद्र सतहदेखि करिब १५२ मिटरदेखि ३३३ सम्मको उचाइमा रहेको यस क्षेत्रका प्रायः सम्पूर्ण भाग नरम माटोले बनेको पाइन्छ । यस क्षेत्रको भू-भाग भावर प्रदेशदेखि भारतको विहार राज्यसम्म फैलिएको देखिन्छ । उत्तरपट्टिको महाभारत पाखोबाट बगेर आएका नदीहरूले बगाएर ल्याएको माटोले यस क्षेत्रलाई उर्वर बनाएको हुँदा खेतीपातीको लागि योग्य जमिन मानिएको पाइन्छ । सुनसरी जिल्लाको अधिकांश खाद्य वस्तु यही तराई भागमा उत्पादन भएको देखिन्छ । यस भागमा उत्तरको भावर प्रदेशको पश्चिमपट्टी सप्तकोशी नदीको तटवर्ती इलाका पर्दछ । यसलाई कोशी प्रभावित क्षेत्र भनिएको पनि पाइन्छ । यस क्षेत्रमा बलौटे माटो भएकाले खर्बुजा र आलुको खेतीका लागि एकदमै उपयोगी मानिन्छ ।

यस जिल्लाको भौगोलिक स्वरूपमा समथर मैदान पहाड, पाखा, खोच, डाँडा, खोलानाला, वनजङ्गल आदि रहेको छन् । यस जिल्लामा कोशी, सुनसरी, गडन, शोराहा, सेउती, सरदु जस्ता नदीहरूले प्रकृतिलाई मनमोहक तुल्याएका छन् । यी मध्ये कोशी नदी प्रमुख नदीको रूपमा रहेको पाइन्छ (मेचीदेखि महाकाली, २०३१:४९५) । यस्ता नदीहरूले बनाएका सानाठूला बेसीहरू पनि छन् । यस जिल्लामा समथर, मैदानी भाग र वनजङ्गल प्रशस्त भएकाले कृषि, पशुपालन र अन्य पेसाका लागि यो जिल्ला उपयुक्त छ ।

सुनसरी जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १,२६५ वर्ग, किलोमिटर मध्ये ८०४११.४ हेक्टर जमिन कृषि योग्य छ (कृ.वि. कार्यालय, सुनसरी) । उष्ण मनसुनी हावा भएकाले जेष्ठ-आषाढदेखि भाद्र आश्विनसम्म बढी पानी पर्ने र हिउँद याममा कम वर्ष हुने गर्दछ । यस १० जिल्लाको औसत तापक्रम ३८ डिग्री सेन्टिग्रेट तथा न्यूनतम १० डिग्री सेन्टिग्रेटसम्म रहने गरेको पाइएको छ । वर्षा सरदर ११४.३ मि.लि. रहेको पाइन्छ । भौगोलिक बनावटको आधारमा यस जिल्लामा उष्ण हावापानी र न्यानो समशीतोष्ण हावापानी रहेको छ (राई, २०६५:७) । यहाँ वर्षा सुरु हुनुभन्दा अगाडि धुलो उड्ने र वर्षापछि जलवायुयुक्त हावा चल्ने गरेको पाइन्छ ।

सुनसरी जिल्ला वनसम्पदाको दृष्टिले धनी छ । वन्य सम्पदाको दृष्टिकोणबाट प्रसिद्ध जिल्लाहरू मध्ये सुनसरी पनि एक रहेको पाइन्छ । यहाँ विविध प्रजातिका वनस्पति जटीबुटी र पशुपंक्षीहरू रहेका पाइन्छन् । यिनीहरूका लागि चाहिने फरक जलवायु, पहाडी क्षेत्र, बराह क्षेत्र र नदीनाला आदिको आवश्यकताका साथै घना वनजङ्गल रहेको देखिन्छ । यहाँ सिसौ, खयर, सिमल, शिरीष, बाभ्रु, रूदाक्ष, विजयसाल, हरो, बरो, धँयरो, सल्लो, गुराँस, बर, पीपल, चाँप आदि बोटविरूवाहरू पाइन्छन् । यहाँ चिराइतो, कुरिलो, अमला, इन्द्रेणी, सिल्लिम्मुर, बोकेटिम्मुर, वनकरेला, लगायतका औषधीय गुण भएको जडिबुटीहरू पाइन्छन् । यहाँ बाघ, भालु, चितुवा, घोरल, जरायो, स्याल, अर्ना, रतुवा, बाँदर, चित्तल, हात्ती, अर्ना आदि वन्यजन्तुहरू र धनेश, तित्रा, मयुर, मैना, सुगा, सारस, हाँस, रूपी, ढुकुर, भँगेरा, मैना आदि जातका चराचुरूङ्गीहरू पाइन्छन् (मेचीदेखि महाकाली, २०३१:५००) । भौगोलिक सर्वेक्षणको अभावमा सुनसरी जिल्लाको खनिज सम्पदाको अवस्थाबारे कीटान गर्न सकिने अवस्था एकदमै कम रहेको पाइन्छ । तथापि बराह क्षेत्रको इलाकामा फसपेट, कोइला र तामा खानीको सम्भावना भएको पाइन्छ । मेचीदेखि महाकाली, २०३१:५००) । यस जिल्लामा चुन ढुङ्गा र सिंहमरमर पाइने सम्भावना रहेको छ ।

२.१.४ भाषा

नेपाल एक बहुभाषिक मुलुकका रूपमा परिचित छ । जस अनुसार यहाँ विभिन्न जातजाति अनुसारका भाषाहरूको प्रयोग गरिन्छ । यस जिल्लामा बोलिने भाषा मध्ये नेपाली भाषा नै प्रमुख बोलिने गरेको पाइन्छ । नेपाली बाहेक राई, मगर भाषा, थारू, तामाङ, मैथिली, नेवारी, दनुवार र अन्य भाषाभाषिकका मानिसहरूको पनि बसोबास रहेको पाइन्छ ।

२.१.५ जनसङ्ख्या, जाति, धर्म र संस्कृति

राष्ट्रिय जनगणना वि.सं. २०६८ अनुसार सुनसरी जिल्लाको जनसङ्ख्या ७,५१,१२५ रहेको छ । जस मध्ये पुरुषको जनसङ्ख्या ३,६५,९२७ र महिला ३,८५,१९८ रहेको पाइन्छ । वि.सं. २०६८ सालको विवरण अनुसार १.८३% जनसङ्ख्या वृद्धिदर रहेको पाइन्छ (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग) ।

सुनसरी विभिन्न जातजातिहरू बसोबास गरेको जिल्ला हो । यहाँका प्रमुख जातिहरूमा ब्राहमण, क्षेत्री, गुरुङ, थारू, सरदार, दमाई, कामी, सार्की, भोटे, राई, लिम्बू आदि पर्दछन् । यहाँ बस्ने अन्य जाति मध्ये शाही, राजवंशी, श्रेष्ठ, नेवार आदिको पनि बसोबास रहेको पाइन्छ ।

यस जिल्लामा हिन्दु, बौद्ध, इस्लाम, किराँती, क्रिश्चियन, जैन, शिख, वहाई र अन्य धर्म नखुलेका जस्ता धर्मावलम्बीहरूको बसोबास रहेको पाइन्छ (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग) । तिनीहरूको विवरण यस प्रकार रहेको छ ।

क्र.सं	धर्म	प्रतिशत
१	हिन्दु	७७.०२
२	बौद्ध	४.०७
३	इस्लाम	११.०९
४	किराँत	६.७४
५	जैन	०.०५
६	क्रिश्चियन	०.७६
७	शिख	०.०२

८	वहाई	०.०१
९	अन्य	०.२३

यस जिल्लामा क्षेत्री, बाहुनहरू, हिन्दु संस्कृत अनुसारका संस्कारहरू दसैं, तिहार, माघेसङ्क्रान्ति, चैते दसैं, शिवरात्री जस्ता चाडपर्वहरू मनाउँछन् । त्यस्तै राई, लिम्बू, शेर्पा, सरदार, थारू, गुरुङ, सुनुवारहरूको पनि आफ्नै संस्कृति र संस्कारहरू हुन्छन् । सुनसरी जिल्लामा चण्डीनाच, भोटेसेलो, लाखे, देवाली, जितिया पनि हुने गर्दछन् । बराहक्षेत्र, दन्तकाली पिण्डेश्वर मन्दिर, बुढासुब्बा, पाँचकन्या, रामधुनी, विष्णुपादुका राधाकृष्ण मन्दिर आदि ठाउँमा नयाँ वर्ष, बुद्ध जयन्ती, साउने सङ्क्रान्ति, ठूलो एकादशी, रामनवमी, तीज, दसैं तिहार, बालाचर्तुर्दशी, रामनवमी, शिवरात्री, माघे सङ्क्रान्ति आदिमा मेला, नाचगान गर्नको लागि विभिन्न धर्मावलम्बीहरू जमघट हुने गर्दछन् ।

२.१.६ शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात र सञ्चार

नेपालमा औपचारिक शिक्षाको प्रारम्भ वि.सं. १९१० देखि सुरु भएको हो । सुनसरी जिल्लाको पहिलो पाठशाला १९९५ सालमा खुलेको पाइन्छ । राणाशासनका दमनकालमा पनि यस जिल्लामा पब्लिक हाइस्कूल सार्वजनिक विद्याभवन, शारदा बालिका, दन्तकाली अध्ययन मण्डल जस्ता विद्यालयहरूको स्थापना भएको पाइन्छ । राणाशासनको अन्त्य पछि जिल्लाका विभिन्न ठाउँमा विद्यालयहरू खुलेका पाइन्छन् ।

सुनसरी जिल्लामा हाल ५०९ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरू रहेका छन् । जस मध्ये ३१४ ओटा प्राथमिक विद्यालय र ११ ओटा उच्च मध्यमिक विद्यालयहरू रहेका छन् । त्यस्तै त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त ६ ओटा क्याम्पसहरू रहेका छन् । यस जिल्लामा कूल विद्यार्थी सङ्ख्या १२९,९३७ रहेको पाइन्छन् । जस मध्ये छात्रा ६५६३३ र छात्र ६४३०४ रहेको देखिन्छन् (राई, २०६४:१२१) । सुनसरी जिल्ला शिक्षाको क्षेत्रमा अग्रस्थानमा नै देखिन्छ ।

स्वास्थ्य

सुनसरी जिल्लामा एउटा जिल्ला अस्पताल ५ ओटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र ७ ओटा स्वास्थ्य चौकी र ४० ओटा उप-स्वास्थ्य चौकी रहेका छन् । यसका अतिरिक्त

विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, निजी अस्पताल तथा नर्सिङ्गहोमहरू लगायत विभिन्न एन.जि.ओ तथा आई.एन.जि.ओ.हरू स्वास्थ्य क्षेत्रमा सक्रिय रहेका पाइन्छन् (राई, २०६५ : १३०) । फलस्वरूप : स्वास्थ्य क्षेत्रमा पर्याप्त सुविधा रहेको अनुभव गर्न सकिन्छ ।

यातायात

यस जिल्लाको भू-बनोट एकै किसिमको छैन तापनि यस जिल्लामा धेरै जसो भागमा सडक यातायातको सुविधा प्राप्त रहेको देखिन्छ । यस जिल्लामा स्थल यातायातको हिसाबले सुविधा प्राप्त भए तापनि हवाई यातायातको दृष्टिले हालसम्म कुनै विमानस्थल नरहेको अवस्था छ । सुनसरी जिल्लाका इटहरी, भुम्का, इनरुवा जस्ता मुख्य सहरहरूलाई महेन्द्र राजमार्गले छोएको देखिन्छ । धरान रोड, धनकुटा रोड, दुहवी रोड, चरौल रोड आदि पक्की र कुसाहा रोड, छिटाहा रोड, चाँदवेला रोड, प्रकाशपुर रोड, चिमडी रोड आदि कच्ची अवस्थामा रहेका देखिन्छन् (राई, २०६५:२४६) । फलस्वरूप यहाँको यातायातको अवस्था राम्रै देखिन्छ ।

यस जिल्लामा सप्तकोशी एफ.एम. तथा गणतन्त्र एफ.एम. सञ्चालनमा रहेका छन् । यस जिल्लाबाट दैनिक साप्ताहिक, मासिक, चौमासिक र अन्य पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशित हुने गरेका छन् । यहाँ हुलाक सेवा, प्राइभेट कुरियर सेवा, टेलिफोन सेवा, इमेल तथा इन्टरनेट जस्ता सेवाहरू सञ्चालनमा रहेका पाइन्छन् । हुलाक र टेलिफोन सेवा बाहेक अन्य सेवा सुविधाहरू गाउँगाउँसम्म विस्तार हुन सकेका छैनन् ।

२.१.७ राजनीतिक अवस्था

सुनसरी जिल्लामा ६ ओटा निर्वाचन क्षेत्र, ३ नगरपालिका र ४९ ओटा गाविसहरू रहेका छन् । यस जिल्लामा हाल नेकपा (एमाले), नेपाली काङ्ग्रेस, एनेकपा (माओवादी), जनमोर्चा नेपाल आदि पार्टीहरू अस्तित्वमा रहेका छन् । यस जिल्लामा २०६४ सालको मतदाता विवरण अनुसार कूल ४,७७,९७३ मतदाताहरू रहेका छन् । जस मध्ये

२,४०,२५४ पुरुष र २,३७,९९७ महिला देखिन्छन् (राई, २०६८:८) । हाल विभिन्न पार्टीहरूको सक्रियता पाइन्छ ।

२.१.८ आर्थिक अवस्था

नेपाल अधिराज्यका अन्य जिल्लाहरूमा जस्तै सुनसरी जिल्लाको मुख्य आर्थिक आधार पनि कृषि नै रहेको देखिन्छन् । व्यावसाय एवम् व्यापारिक गतिविधिका आधारभूत तत्त्वहरू केही विकास भइसकेको यस जिल्लामा मानिसहरूले कृषिको अतिरिक्त कतिपय अन्य पेसा अपनाएको पनि पाइन्छ । धरान, इटहरी, दुहवी र इनरुवा जस्ता व्यापारिक केन्द्रहरूमा केही मानिस उद्योग व्यवसाय, वाणिज्य, माछा पालन, विद्युत् तथा अन्य निर्माण कार्य र यातायातको क्षेत्रमा सक्रिय रहेका पाइन्छन् ।

यस जिल्लामा धरान ऊ वर्क्स, घरेलु काष्ठ कार्यालय र नेपाल स्ट्रबोर्ड कम्पनी जस्ता मुख्य वनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन रहेको छन् । त्यस्तै हिमालय क्यानिङ धरान र रिजाल क्यानिङ्ग कृषिमा आधारित उद्योग हुन् । भगवती रोड ढुङ्गा उद्योग खनार, कासशी स्टोन क्रसिड कम्पनी, सुनसरी इँटा टायल कारखाना खानर, इटहरी र इनरुवा इँटा भट्टाहरू सञ्चालन रहेका देखिन्छन् । यस्ता उद्योगहरूको अतिरिक्त तरहरा के आशोक इँटा र विजय इँटा भट्टा तथा केही मौसमी इँटा भट्टाहरूबाट पनि स्थानीय आवश्यकताको परिपूर्ति हुँदै आएको पाइन्छ । कोशी अञ्चल मोटर यातायात, नेपाल साभा यातायात, सिंहदेवी बस सेवा, पूर्वाञ्चल यातायात, सुनिल ट्रान्सपोर्ट, निलोक चन्द्र ट्रान्सपोर्ट धरान आदिलाई सेवा सम्बन्धी उद्योगका रूपमा लिन सकिन्छ । त्यस्तै डी.के. मेटल इण्डस्ट्रीज र नेपाल स्ट्रबोर्ड कम्पनीले धातुका समानका आवश्यकता परिपूर्ति गर्दै आएको देखिन्छ । सापकोटा प्रिण्टिङ, इटहरी, थाप प्रिण्टिङ प्रेस धरान, नेपाल प्रिण्टिङ्ग प्रेस इनरुवा जस्ता मुख्य प्रेसहरू सञ्चालनमा रहेका देखिन्छन् । त्यस्तै पाउरोटी बनाउने, ब्रुस बनाउने, साबुन बनाउने उद्योगहरू पनि सञ्चालन रहेका पाइन्छन् । यिनीहरूमा वीरेन्द्र बेकरी, पशुपति बिस्कुट कम्पनी इटहरी, नेपाल सीप एण्ड इण्डस्ट्रीज, कोशी ब्रुस म्यानुफ्याक्चरिङ्ग नेपाल ब्रुश एण्ड ब्रसल इण्डस्ट्रीज मुख्य रूपमा देखा परेको

छन् (राई, २०६५:२१६-२२०) । यसरी आर्थिक रूपमा सुनसरीको अवस्था राम्रो रहेको देखिन्छ ।

सुनसरी जिल्लामा हाल पर्याप्त मात्रामा उद्योग धन्धाहरू सञ्चालन रहेको देखिन्छन् तापनि यहाँको औद्योगिक सम्भावना अझ आशाजनक देखिन्छ । खास गरेर कृषि तथा वनमा आधारित उद्योग व्यवसाय यस जिल्लामा राम्रो चल्न सक्ने देखिन्छ । कोशी अञ्चलको पहाड र तराईलाई जोड्न सुनसरी जिल्ला व्यापारको दृष्टिबाट पनि राम्रो मानिन्छ ।

२.२ सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र विकासक्रम

सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि विकासक्रमलाई हेर्दा साहित्यले लामो फड्को मारेको पाइन्छ । यस जिल्लामा दीनानाथ शर्माको माध्यमिक कालको 'शिष्टाचार दर्पण' (१९८०) सँगै सुनसरीको साहित्य लेखनको थालनी भएको देखिन्छ ।

२.२.१ पृष्ठभूमि

नेपाली साहित्यको विकासक्रमसँग दाँज्दा सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक यात्रा नेपाली साहित्यले आधुनिक कालमा फड्को मारेपछि मात्र औपचारिक रूपमा प्रारम्भ भएको पाइन्छ । अहिलेसम्मको खोज अनुसन्धानमा माध्यमिककालीन साहित्यकार दीनानाथ शर्मा (बाग्ले) यस जिल्लाका प्रथम साहित्यिक व्यक्तित्व हुन् । बाग्लेका 'अनाचार खण्डन', 'शिष्टाचार दर्पण', 'ब्रह्मविचार' प्रकाशनमा आएका देखिन्छन् । यस्ता कृतिहरू मौलिक नभएर आध्यात्मिक तथा धार्मिक भावर्थ देखिन्छन् । यी कृतिहरूमध्ये दीनानाथको शिष्टाचार दर्पण (१९८०) पहिलो कृतिका रूपमा रहेको देखिन्छ । यस पछि विभिन्न पत्रपत्रिका र साहित्यकारहरू देखिने क्रममा वि.सं. २००६ सालतिर साहित्यिक पत्रिका 'छात्रछात्रा' पब्लिक हाइस्कूलबाट देवलाल श्रेष्ठको सम्पादनमा प्रकाशित भएको देखिन्छ । यस पत्रिकाले सुनसरी जिल्लाको साहित्यमा केही थप सहयोग पुऱ्याएको देखिन्छ ।

सुनसरी जिल्लामा शिक्षाको प्रारम्भ निकै अगाडिदेखि हुँदै आएको देखिन्छ तर औपचारिक रूपमा राणाशासनको दमनकालमा वि.सं. १९९५ सालमा शारदा स्कूल

धरानमा स्थापना भए पछि यस जिल्लामा शैक्षिक जागरण शुभारम्भ भएको पाइन्छ । त्यस्तै पब्लिक हाइस्कूल धरानमा स्थापना भए पछि यस जिल्लामा शैक्षिक जागरण शुभारम्भ भएपछि समयक्रमसँगै बढ्दो जनसङ्ख्या र शिक्षाको महत्त्व सर्वसाधारणमा विकसित हुँदै गएको कारणले विभिन्न ठाउँमा विद्यालयहरू स्थापना हुँदै गएको पाइन्छ । एकातिर शैक्षिक जागरण व्यापक हुँदै गएको र त्यही समयको आसपासमा विभिन्न पत्रपत्रिका र पत्रपत्रिकामा विभिन्न साहित्यिक लेख रचनाहरू प्रकाशित भएपछि साहित्यको क्षेत्रमा रुचि राख्ने जो कोहीलाई मार्गदर्शक बन्यो । यसरी दीनानाथ शर्माले प्रारम्भ गरेको सुनसरीको साहित्यिक सिर्जनविकास क्रम क्रियाशील रूपमा अगाडि बढिरहेको पाइन्छ ।

बद्री पलिखेको 'सुनसरीको साहित्यिक दस्तावेजको' अध्ययन गर्दा सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक सिर्जना परम्परालाई विकासक्रमका आधारमा पाँच चरणमा विभाजन गरिएको पाइन्छ ।

२.२.१.१ प्रथम चरण (वि.सं १९८०-२००७ सम्म)

सुनसरी जिल्लामा प्रथम साहित्यिक यात्री दीनानाथ शर्माले साहित्यिक क्षेत्रमा कलम चलाउन थाल्नु नै सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक अभियानको थालनी हुनु हो । शर्मा धरानमा जन्मिएर आफूभित्र रहेको साहित्यिक प्रतिभालाई प्रस्फुटन गर्ने व्यक्तित्व हुन् ।

शर्माले सिर्जना गरेको विभिन्न शीर्षकका सिर्जनाहरू अध्यात्मिक तथा धार्मिक ग्रन्थका भावार्थ छन् । उनको १९८० मा 'शिष्टाचार दर्पण' देखा परेको देखिन्छ । यस कृतिलाई नै सुनसरी जिल्लाको प्रथम लिखित साहित्यिक इतिहासको भाउ मानिएको पाइन्छ । यस कालखण्डका अन्य साहित्यकारहरूमा धन्य गिरी, रमाकान्त खनाल, शालिग्राम पोखरेल, कृष्ण गोविन्द लाखे, मेघराज शर्मा, शालिग्राम पोखरेल, कृष्ण गोविन्द लाखे, मेघराज शर्मा, छविलाल पोखरेल देवलाल श्रेष्ठ, दीनानाथ पौडेल पर्दछन् । यस कालावधिमा मौलिक कृतिका रूपमा भागवत गोविन्द लाखेका कविताहरू (२००३) सालदेखि नै विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका प्रष्टिन्छ । वि.सं. १९९५ सालदेखि

नै लेखन प्रारम्भ गरेको भागवत गोविन्द लाखेको दार्जिलिङ अध्ययन कालमा उदय (२००३) मा सर्वप्रथम कविता प्रकाशित भएका छन् । 'हामी को ?' (उदय : श्रावण २००४), स्वागत (उदय : कार्तिक २००५) मा प्रकाशित भएका छन् तर भागवत गोविन्द लाखेको कविता सङ्ग्रह चाहिँ प्रकाशित पाइदैन । कृष्ण श्रेष्ठ यस कालखण्डमा प्रखर बुद्धिजीवी र प्रगतिशील कवि देखिएका छन् । उनको लेखन प्रारम्भ २००४ सालदेखि हो (पलिखे, २०६८:१६) ।

उनका कविताहरू 'बटुवा' (गोर्खा), 'जीवनको लक्ष्य', (उदय), 'साथी तिम्रो खोजीमा', 'नेपाल' (हिमाञ्चल), भानुभक्तप्रति बाँचिरहुँ जस्ता कृतिहरू प्रकाशित भएको कुरा उनीबाट प्राप्त टिपोटले देखाउँछन् । उनका कविता सङ्ग्रह हालसम्म प्रकाशित भएको छैन (पलिखे, २०६८:१८) । राणाशासनका दमनकालमा पनि धरानमा शारदा स्कूल (१९९५), पब्लिक हाइस्कूल (२००३) सार्वजनिक विद्या भवन (२००४), शारदा बालिका (२००५), दन्तकाली अध्ययन मण्डल (२००७) का स्थापनाले यस क्षेत्रका साहित्यिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा जागरण ल्याएको अनुभव गर्न सकिन्छ ।

२.२.१.२ दोस्रो चरण (वि.सं. २००७-२०१७)

यस चरणमा पहिलो चरण भन्दा साहित्यिक यात्रामा कलम चलाउने साहित्यिक प्रतिभाहरू सङ्ख्यात्मक दृष्टिले हेर्दा बढी नै देखिएका छन् । यस्तै विभिन्न विधाका सङ्ग्रहहरू प्रकाशन भएको पाइन्छ ।

यस अवधिमा २००७ सालका सफल जनक्रान्तिबाट स्थापित प्रजातान्त्रिक परिवेशमा धरानमा विद्यार्थी फ्रेडरेसन (२०१२), इन्द्रेणी क्लब (२०१६), महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको स्मृतिमा खोलिएको लक्ष्मी वाचनालय (२०१६) जस्ता संस्थाहरूका स्थापना भएको देखिन्छ । यी मध्ये लक्ष्मी वाचनालय (२०१६) देवकोटाका स्मृतिमा खोलिएका संस्थाहरूमा नेपालमा नै पहिलो मानिन्छ (पलिखे, २०५३:२४) । लेखन प्रारम्भका दृष्टिबाट भूपदप्रसाद काफ्ले, इन्द्रबहादुर थापा, गजेन्द्रप्रसाद आचार्य, टड्क न्यौपाने, केदारनाथ श्रेष्ठ, हेमन्तराज अर्याल, पीताम्बर भोला लम्साल, रोहिणी भण्डारी, कालीप्रसाद रिजाल, मानबहादुर शाक्य, उपेन्द्र पागल, पुण्यप्रसाद आचार्य विद्रोही,

जगदीश नेपाली, श्रीमती कमला न्योपाने, यज्ञप्रसाद आचार्य गोपाल कोइराला, जीतमान राई, कृष्ण कोइराला आदि यस अवधिका उल्लेखनीय प्रतिभा देखिएका छन् ।

यस अवधिमा अम्बिका प्रसाद श्रेष्ठका सम्पादनमा 'साँगुरी' पत्रिका (२०१४) र ज्याउल हकको साँगुरी (सायरी सङ्ग्रह-२०१६) देखा परेको छन् । कृतिगत रूपमा गजेन्द्र प्रसाद आचार्यको 'काँडाको बार' (कविता सङ्ग्रह २००८) 'आँसु' (खण्डकाव्य २०१३), 'उषा' (उपन्यास-२०१५), सुभद्रादेवी ढङ्गालको कलङ्की समाज (नाटक-२०१५), सिद्धिकर्ण शर्माको 'सिपाही' कविता सङ्ग्रह-२०१०) मान बज्राचार्यको वराहकीर्तन (२०१०), मानबहादुर शाक्यको 'नौलो बत्ती' (कविता सङ्ग्रह-२००९), जगदीश नेपालीको आदर्श श्री (कथासङ्ग्रह २०१४) आदि प्रकाशित भएका पाइन्छन् । जसले नेपाली साहित्यको फाँटमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको देखिन्छ ।

२.२.१.३ तेस्रो चरण (२०१७-२०३६)

यस चरणमा पहिलो र दोस्रो चरणका भन्दा साहित्यिक यात्रामा कलम चलाउने साहित्यिक प्रतिभाहरू सङ्ख्यात्मक दृष्टिले हेर्दा बढी देखिएका छन् । त्यस्तै कृतिहरू पनि गुणात्मक रहेका पाइन्छन् । विभिन्न सङ्घसंस्था स्थापना र पत्रपत्रिकाहरू प्रशस्त मात्रामा प्रकाशन भएका पाइन्छन् ।

यस चरणका पहिलो साहित्यिक संस्थाका रूपमा इनरुवामा सुनसरी साहित्यिक एकेडेमी नाममा महानन्द सापकोटाबाट २०१७ सालमा स्थापित भएको पाइन्छ । यस एकेडेमीबाट कर्णसिंह मगरका सम्पादनमा "सुनसरी पत्रिका" (२०२७) प्रकाशित भएको देखिन्छ । यसै क्रममा धरानमा साहित्य परिषद्को स्थापना (२०२०) र त्यस संस्थाबाट कोशी अञ्चल साहित्य सेमिनार-२०२१ सम्पन्न भएको देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा आनन्ददेव भट्टका सम्पादनमा "प्रेरणा" पत्रिकाको प्रकाशन, वेणु आचार्यका सम्पादनमा "कोशीका कोसेली" कथा सङ्ग्रह (२०२२), कृष्ण प्रसाद श्रेष्ठको सम्पादनमा पानको पात (प्रकाशक: डाँफे प्रकाशन, विराटनगर) कथा सङ्ग्रह (२०२३), नरेश शाक्यका सम्पादनमा आक्रोश (कविता सङ्ग्रह (२०२२), प्रकाशित भएका छन् । बन्नी पल्लिखेका सम्पादनमा 'भटारो' (गोजिका २०२८; ०२९ र ०३०) तीन अङ्क, मोती स्मारक समितिबाट धरानका केही

कविता (सम्पादक : देवराज अधिकारी-२०३३), सुनसरी साहित्य प्रतिष्ठान (२०३०) बाट सुनसरी वार्षिक मुखपत्र प्रकाशित भएका छन् । यसै सन्दर्भमा गिरिराज आचार्यद्वारा लिखित कवि मोतीराम भट्टाट र नेपाली साहित्यको विकास (लेखसङ्ग्रह-२०३३) सुनसरी साहित्य प्रतिष्ठानबाट प्रकाशित भएका छन् भने महेन्द्र कलेजबाट 'छाया' (२०२८ र २०२९) २ अङ्क प्राप्त भएका छन् । यस्तै इनरुवाबाट गोपाल वैरागीका सम्पादनमा सम्भना (२०२२); कुन्ता शर्माका सम्पादनमा 'पेवा' (२०३३), गोपालराज जोशीबाट 'सकसक' (२०२९), साथी (२०२९ र २०३० दुई अङ्क), योगेन्द्र तिमिसनाबाट पाइन' (गोजिका-२०३०), शिव शङ्कर थापाबाट 'परिवेश' (२०२९), 'विश्राम' (२०२९), 'विजय' (२०३०), 'सप्तकोशी' (२०३०) 'विकल' (२०३०), 'नौलो नेपाली' (२०३०), 'जनचेतना' (२०३०), 'युवा' (२०३०), मोहन विरहीका सम्पादनमा 'हिमाली सुस्केरा' (२०३०), जनतत्पर (२०३२), 'जनमुक्ति' (२०३०), आदि प्रकाशन भएका देखिन्छन् (पालिखे, २०६८:५०-६५) । यस्ता सामयिक सङ्कलनहरू प्रकाशित भएकामा कतिपय सङ्कलनहरू प्रकाशनमा प्रतिबन्धित भए भने कतिपय आफैँ बन्द भएका देखिन्छन् ।

व्यक्ति प्रतिभा र कृतिगत रूपमा हेर्दा यज्ञ प्रसाद आचार्यको 'मुक्तात्मा' (कथा सङ्ग्रह-२०२००, पीताम्बर भोला लम्साले 'मंगलसुषमा' (खण्डकाव्य-२०२२); योगेन्द्र तिमिसनाको 'पुनर्मिलन' (उपन्यास-२०२४) र बैसको निर्वासित सहर (कथा सङ्ग्रह २०२३), जीतमान राईको 'तृषालु आत्मा बाँचि दिन्छ सधैंभरी' (कथा सङ्ग्रह-२०३३); प्रेम राई प्रदेशीको 'प्रतीक्षा कथा सङ्ग्रह-२०२९) र मुक्तक सङ्ग्रह (२०३१), रमेश नेपालीको 'पाटीको बौलाही' (कथा सङ्ग्रह-२०३२) योगेश्वर भट्टराईको 'प्रतिक्रिया' (नाटक-२०३३), डिल्लीराम गिरीको 'कोपिला फुल्यो' (गीतिकाव्य-२०३५), सेरबहादुर अम्बरको 'देशलाई खोज्दा' (कविता सङ्ग्रह-२०३४: इटहरी) हरि न्यौपानेको 'इन्द्रजात्रा' (खण्डकाव्य-२०३४) र प्रबन्ध कुञ्ज (निबन्ध सङ्ग्रह-२०३२) देखिएका छन् (पोखरेल, २०५६:३५-४५) । यसरी यस्ता प्रतिभा र उनीहरूको कृतिहरूले सुनसरीको साहित्य क्षेत्रमा अविस्मरणीय योगदान पुऱ्याएको पाइन्छ ।

यास अवधिमा २०२५-२०३० का दशकमा पूर्वाद्धदेखि सक्रिय अन्य साहित्यकारहरूमा बम देवान (२०२०), शिव शंकर थापा (२०२२), गोविन्द विकल

(२०२०), कुन्ता शर्मा (२०२४), प्रेम गुरुङ्ग (२०२६), केशव आचार्य (२०१९), हरिभक्त बुढाथोकी (२०२४) जस्ता प्रतिभाहरूलाई लिन सकिन्छ । त्यस्तै यस चरणमा देखा परेका अरू प्रतिभाहरूका गिरिराज आचार्य, चन्द्रमणि अधिकारी, बट्टी पल्लिखे, हर्ष सुब्बा, सविता श्रेष्ठ, डा. गोपाल भण्डारी, कृष्ण दाहाल, कृष्ण अधिकारी, कृष्ण विनोद लम्साल पनि देखा परेका देखिन्छन् ।

यस कालखण्डमा २०१७ साल पुष १ गतेको षड्यन्त्र र २०३६ साल श्रेष्ठ १० गते जनमत सङ्ग्रहसम्मका राजनीतिक परिदृश्य पनि साहित्यमा प्रभाव पारेको अनुभव हुन्छ । यस अवधिमा साहित्यमा सामयिक चिन्तन, युगचेतना, अग्रगामी भावना, प्रगतिशील र प्रजातान्त्रिक आग्रह पाइन्छ । यस अवधिमा स्वतन्त्रताको चाहना र राष्ट्रियताप्रति चिन्ता देखिन्छ । साहित्यमा विद्रोह, कालचिन्तन, क्रान्ति चेतना, युगबोध यथास्थितिप्रति असहजता, कुण्ठा, असन्तोष, विसङ्गति, पलायनमा पनि पाउन सकिन्छ ।

२.२.१.४ चौथो चरण (२०३६-२०४६)

सुनसरी जिल्लाको साहित्य क्षेत्रमा यस चरणमा साहित्यिक प्रतिभाहरूको भूमिका सक्रिय रहेको पाइन्छ । सङ्ग्रहित रूपमा पनि प्रशस्त साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशन भएका पाइन्छन् । २०३६ पछि २०४६ का अवधिमा जगदीश नेपालीको केही लघु कथाहरू (२०३९), रमेश के.सी.को बुद्ध र युद्ध (कविता सङ्ग्रह २०४३), ओम आचार्यको अँध्यारो भन अँध्यारो (कविता सङ्ग्रह-२०४५, खेममणि काफ्लेको 'धराप' (हास्यव्यङ्ग्य सङ्ग्रह-२०४१), मोहन विरहीको वर्णसिंहका केही अभिव्यक्ति (कविता सङ्ग्रह-२०४१), मान बज्राचार्य : बसन्त श्रवण (गीतिकाव्य-२०३७), बालकृष्ण 'अशु' : अक्टुपस (कविता सङ्ग्रह-२०३७), टंकप्रसाद न्यौपानेको 'साहित्यको रूपरेखा' (सैद्धान्तिक समालोचना : २०३८), रूपा राई 'नेत्रहीन' (कविता सङ्ग्रह-२०३९); सविता श्रेष्ठ 'बेहोसीको आफ्नो व्यथा आफ्नै तरङ्ग' (कक्षा सङ्ग्रह-२०३९, छविलाल पोखेलको भावतरङ्ग (कविता सङ्ग्रह-२०४२) रोहिणी भण्डारीको श्रद्धाञ्जली (शोककाव्य-२०४२), चन्द्रमणि अधिकारीको 'अस्मिता' (कथा सङ्ग्रह-२०४२) मणिराज भट्टराईको 'कथालय' (कथा

सङ्ग्रह-२०४८) आदि प्रकाशित देखिएका छन् (पोखरेल, २०५६:६६-७५) । यस चरणमा यस्ता प्रतिभा र उनीहरूका साहित्यिक कृतिहरूले अतुलनीय योगदान पुऱ्याएको पाइन्छ ।

२.२.१.५ पाँचौँ चरण (२०४६-हालसम्म)

सुनसरीको साहित्यिक विकासक्रमलाई २०४६ देखि हालसम्मको अवधिलाई पाँचौँ चरणमा राखिएको छ । यस चरणमा २०४६ सालका सफल जनआन्दोलनबाट पुर्नस्थापित प्रजातान्त्रिक वातावरणमा यस जिल्लाको साहित्यिक क्षितिज उघ्रिएको अनुभव हुन्छ । यस अवधिमा नीर कुमार तिमूर, राजेश बान्तवा, बट्टी पल्लिखे, नरेश शाक्य निरज, गोविन्द विकल, रामकृष्ण बान्तवा, रामकुमार राई, कृष्ण पाख्रिन, चन्द्रमणि अधिकारी, गरिराज आचार्य, जीतमान राई, प्रेम राई प्रदेशी, कृष्णविनोद लम्साल, सविता श्रेष्ठ, लीला श्रेष्ठ सुब्बा, मोहन विरही, ऋतुवर्ग आशिक टी-आर विश्वकर्मा, गोविन्द तिमिसना, विमल गुरुड, वेगु आचार्य, कुन्ता शर्मा, इन्द्रकुमार श्रेष्ठ, टेक ब. कार्की, गोपाल कोइराला 'त्यागी', जी.बी. लुगुन, पदम सुन्दास, उपेन्द्र पागल, प्रतिभा विवश राई, केशव सुनाम, रक्ष राई, गोपाल भण्डारी, डा. टड्क न्यौपाने, राजेन्द्र बहादुर थापा, प्रदीप मेन्याङ्बो, मुकुल दाहाल, मीम खतिवडा, मनु मन्जिल, सुजात, रीता ताम्रकार, बट्टीविशाल पोखेल आदि थुप्रै साहित्यकारहरूको सक्रियता देखिएको पाइन्छ । २०४६ उत्तरार्द्धदेखि उदाएका साहित्यकारहरूमा सुश्री प्रतिभा विवश राई, सुदीप पाख्रिन, राजेश विद्रोही, निर कुमार तिमूर, विमल शाक्य, ओम आस्था राई, शकुन्तला जोशी, मन्दिरा कोइराला, विमला शालिन, गोपाल प्रयास, चुडा बसन्त लम्साल, देवान किराँती, जनकऋषि राई, दीपक पराजुली जिज्ञासु, भीम खतिवडा, शर्मिला दाहाल (खड्का) आदि छन् । यस दशकमा असन्तोष, विद्रोह, युगधारा प्रयोगवाद, प्रभाववाद शैलीगत विशिष्टता, समयचिन्तन, युगचेतना परिवर्तनको चाहना, लोकतन्त्र प्रति भुकाव, मौलिक प्रस्तुति अखबारीय लेखाई आदि प्रवृत्तिगत काव्यलेखन वर्तमानको विशेषता भएको पाइन्छ ।

यस जिल्लामा पत्रकारिताका साथै साहित्यको विधि विधामा समान रूपले कलम चलाइरहनेहरूमा गिरीराज आचार्य, राजकुमार कार्की, गोपाल देवान, कृष्ण विनोद लम्साल, रमेश भट्टराई, भवानी बराल, यम प्रधान, ऋतुवर्ण पराजुली, हर्ष सुब्बा, गोपाल

कोइराला त्यागी, चन्द्रमणि अधिकारी, कृष्ण अधिकारी, सुविद गुरागाइँ, कौशल भट्टराई प्रतिभा विवश राई, प्रदीप मेन्याड्बो, डम्बरकृष्ण श्रेष्ठ, राजेश विद्रोही, भीम राई, ओमआस्था राई, खेम राज खनाल आदि रहेका देखिन्छ ।

२.३ निष्कर्ष

नेपालको पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत कोशी अञ्चलका ६ ओटा जिल्लाहरू मध्येको सुनसरी एउटा जिल्ला हो । यस जिल्लाको नामाकरण यसै जिल्लामा अवस्थित सनुसरी नदीको नामबाट गरिएको मानिन्छ । नदीनाला, पहाड, खोंच, समथर मैदान, वनजङ्गल आदि भएको यस जिल्लामा हावापानीको विविधता पाइन्छ । यहाँ बग्ने कैयौं खोलानालाले यस क्षेत्रको प्राकृतिक सौन्दर्यता बढाएका छन् । यस्ता नदीनालाहरूको उचित प्रयोग हुन सके उत्पादनका कैयौं सम्भावनाहरू रहेको देखिन्छ ।

कुल जमिनको ३३ प्रतिशत भू-भाग वनजङ्गल र झाडीले ढाकिएको सुनसरी जिल्लामा उष्ण हावापानी र समशितोष्ण हावापानी रहेको पाइन्छ । मुख्य पेसाका रूपमा कृषि र पशुपालन भएको यस जिल्लामा केही मानिस उद्योग व्यावसाय, वाणिज्य तथा अन्य निर्माण कार्यमा पनि सक्रिय रहेको देखिन्छ । त्यस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक अवस्था, राजनीतिक आदिको क्षेत्र पनि यस जिल्लामा सन्तोषजनक नै रहेको देखिन्छ । प्राकृतिक रूपमा धनी रहेको सुनसरी जिल्ला उचित स्रोत र साधनको गर्दा विकास निर्माणमा अग्रसर रहेको पाइन्छ । यहाँको राजनीतिक तथा साहित्यिक क्षेत्रमा पनि जिल्लाको योगदान महत्त्वपूर्ण रहेको देखिन्छ ।

अन्त्यमा सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक विकासक्रममा माध्यमिक कालीन साहित्यकार दीनानाथ शर्माको 'शिष्टाचार दर्पण'लाई पहिलो कृतिका रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसपछि गोविन्द लाखे, कृष्णप्रसाद श्रेष्ठ लगायत अन्य केही प्रतिभाहरू पनि केही कृतिहरू लिएर देखा परेका पाइन्छन् । यसै समयमा पब्लिक हाइस्कूल, सार्वजनिक विद्या भवन र शारदा बालिका आदि स्कूलहरूको स्थापनाले पनि यस क्षेत्रको साहित्यिक क्षेत्रमा जागरण ल्याएको अनुभव गर्न सकिन्छ । राणा शासनको दमनकालमा पनि सुनसरीमा विभिन्न स्कूल र साहित्यिक प्रतिभाहरू देखा परेका देखिन्छन् । यस समयमा

केही कृतिहरू भावानुवाद रहे पनि अन्त्यतिर मौलिक रूपमा पनि देखा परेको पाइन्छन् ।
द्वितीय र तृतीय चरणदेखि सुनसरी साहित्यक एकेडेमी र साहित्य परिषद्को स्थापना
भएको पाइन्छ । त्यस्तै 'प्रेरणा', 'भटारो', छायाँ आदि पत्रपत्रिकाले पनि महत्वपूर्ण
भूमिका खेलेको पाइन्छ । चौथो र पाँचौँ चरणमा साहित्यिक कृतिहरूको प्रकाशन,
साहित्यिक सङ्घ संस्थाहरूको स्थापना, शैक्षिक जागरणको विकासले गर्दा सुनसरी
जिल्लाको साहित्यिक यात्रा हाल आशा लागदो गतिले अगाडि बढिरहेको छ ।

परिच्छेद : तिन

सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूको सामान्य परिचय

राष्ट्रिय स्तरमा ख्याति कमाउन सफल कथाकारदेखि भर्खर कथा लेखनका क्षेत्रमा प्रवेश गरेका सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूको परिचय दिनु यस परिच्छेदको प्रमुख उद्देश्य हो । छनोटमा परेको कतिपय व्यक्तिहरू कथाकार भन्दा अन्य विधाका स्रष्टाको रूपमा बढी परिचित भए पनि कथाको क्षेत्रमा पनि योगदान भएको ठानी यहाँ समावेश गरिएको छ ।

३.१ पृष्ठभूमि

कथा साहित्य सिर्जनाका दृष्टिकोणले सुनसरी जिल्ला भर्खरै बामे सदैँ गरेको जिल्ला हो । साहित्यको माध्यमिक कालको सुरुवातसँगै वि.सं. १९८० सालमा प्रकाशित दीनानाथ शर्माको 'शिष्टाचार दर्पण' बाट यस जिल्लाको साहित्यको औपचारिक थालनी भएको पाइन्छ । अन्य विधाहरूमा जस्तै कथा विधामा पनि यस जिल्लाको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको देखिन्छ । सुनसरी जिल्लाका प्रथम कथाकार भने यज्ञप्रसाद आचार्य हुन् । उनको प्रथम कथा 'साबुन' विराटनगरबाट निस्कने 'छहारी' नामक पत्रिकामा वि.सं. २०१२ सालमा प्रकाशित भएको देखिन्छ । यहाँ सुनसरी जिल्लाका कथाकार भन्नाले निम्नानुसारको परिधिभित्र परेका कथाकारलाई लिइएको छ ।

(क) सुनसरी जिल्लामा जन्मिई सुनसरीमा कार्यरत कथाकारहरू

(ख) सुनसरी जिल्लामा जन्मिई अन्यत्र गई बसेका कथाकारहरू

(ग) पैतृक थलो अन्य जिल्ला भएपनि सुनसरीलाई कर्मथलो बनाएर बसेका कथाकारहरू

उपर्युक्त परिधिभित्र पर्ने सुनसरीका कथाकारहरूको ऐतिहासिक रूपमा सर्वेक्षण र सामान्य परिचय यहाँ प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ । यिनीहरू मध्ये उपेन्द्र पागल, कुमुद अधिकारी, कृष्ण अधिकारी, कृष्णविनोद लम्साल, गिरिराज आचार्य, चन्द्रमणि अधिकारी, जगदीश नेपाली, प्रदीप मेन्याङ्लो, प्रेम राई 'परदेशी' मणिराज भट्टराई, मोहन विरही, यज्ञप्रसाद आचार्य, लीला श्रेष्ठ (सुब्बा), शर्मिला खड्का, शरणकुमार राई आदि

कथाकारहरूको सामान्य परिचय र उनीहरूको कथा सिर्जनाको बारेमा जानकारी दिइएको छ ।

३.१.१ जगदीश नेपाली

जगदीश नेपालीको जन्म वि.सं. १९८३ साल माघ २ गते शुक्रवारका दिन भारतको आसाम राज्यको गुवाहाटी तेजपुर सहरमा भएको पाइन्छ । यिनको न्वारानको नाम जगदीश सापकोटा राखिएको थियो तर पछि यिनले न्वारानको नाम र हाल प्रचलित नामलाई एउटै रोजे तापनि थरलाई भने परिवर्तन गरी सापकोटाको सट्टामा नेपाली खेल्न थालेका हुन् (खत्री, २०६८:६) । यिनका जन्म बुबा महानन्द सापकोटा र आमा रत्नमाया सापकोटाको कोखबाट भएको हो । यिनको बाल्यकाल आमाबाबु साथै हजुरबुबा र हजुरआमाको काखमा सुखपूर्वक नै बितेको देखिन्छ ।

नेपालीले विद्यालयमा औपचारिक शिक्षा ग्रहण गर्नु अगि आफ्नै बुबा महानन्द सापकोटाबा घरमा पढ्ने र लेख्ने अवसर प्राप्त गरेका थिए । यिनले औपचारिक शिक्षा भने आसाम तेजपुरको स्थानीय विद्यालयमा सुरु गरेको थिए । सानै उमेरदेखि भारतको आसाम तेजपुरमा अङ्ग्रेजी र हिन्दी भाषाको अध्ययन गर्ने अवसर पाएका थिए । १५ वर्षको उमेरसम्म आसामको तेजपुरमा नै अध्ययन गरेको पाइन्छ । त्यस उमेरसम्म यिनले नेपाली भाषा राम्रोसँग जानेका थिएनन् (खत्री, २०६८:९) । नेपाली बाहेक उनमा आसामी, बङ्गाली र अङ्ग्रेजी भाषाको राम्रो ज्ञान भएको देखिन्छ । कक्षा ८ सम्म आसाममा अध्ययन गरेर वि.सं. १९९७ सालमा बुबा महानन्द सापकोटाका साथ सुनसरीको धरान आएपछि तत्कालीन शारदा मिडिल स्कुलमा कक्षा ९ सम्मको औपचारिक अध्ययन पूरा गरेको देखिन्छ ।

जगदीशका बुबा महानन्द सापकोटा प्रसिद्ध भाषाशास्त्री थिए । पिताको साहित्यप्रतिको मोहबाट नै जगदीश नेपाली सर्वप्रथम साहित्यतर्फ आकर्षित भएका देखिन्छन् । स्कुलमा सञ्चालित विभिन्न साहित्यिक कार्यक्रमहरूमा यिनी असाध्य रुचिका साथ भाग लिने गर्दथे । तर औपचारिक रूपमा भने यिनले २०११ सालमा 'आदर्शश्री' शीर्षकको कथा लिएर नेपाली साहित्यको कथा क्षेत्रमा प्रवेश गरेको देखिन्छन् ।

यिनले वि.सं. २०११ सालमा 'आदर्शश्री' कथा सङ्ग्रहको सामूहिक सङ्कलन र सम्पादन गरेको देखिन्छ । २०३१ सालमा वीरेन्द्रको राज्याभिषेकमा प्रकाशित 'मुकुटश्री' पत्रिकाको सम्पादन मण्डल मध्ये एक महत्त्वपूर्ण सदस्य रहेका थिए । मोती संस्मरण समितिको सल्लाहकार जस्ता विभिन्न कार्यहरू गरेको पाइन्छ । यसरी साहित्यिक क्षेत्रमा सक्रिय नेपाली २०११ सालमा दार्जिलिङमा आयोजित कथा प्रतियोगितामा प्रथम भई पुरस्कृत, २०२३ मा राजा वीरेन्द्र पूर्वाञ्चलमा सवारी हुँदा धनकुटामा नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठाले आयोजना गरेको पूर्वाञ्चल स्तरीय कविता गोष्ठीमा कविता वाचन गरी पुरस्कृत भएको पाइन्छ । यिनका उपलब्ध भएका कृतिहरू निम्नानुसार छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	आदर्शश्री (कथासङ्ग्रह)	अप्राप्य	२०११
२	जगदीश नेपालीका केही कथाहरू (कथासङ्ग्रह)	स्वयम्	२०३९
३	मुकुटश्री (कथासङ्ग्रह)	स्वयम्	२०३१

उक्त कृतिहरूका आधारमा जगदीश नेपाली कथाको क्षेत्रमा एक सशक्त प्रतिभाका रूपमा चिनिएका छन् ।

३.१.२ यज्ञप्रसाद आचार्य

यज्ञप्रसाद आचार्यको जन्म वि.सं. १९९० सालमा धनकुटा जिल्लाको तेलिया गाउँमा भएको हो । यिनले बनारसबाट इतिहास विषयमा एम.ए. उत्तीर्ण गरेको छन् । २०१२ सालमा 'छहारी' पत्रिकामा 'साबुन' नामक कथा छपाएर साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गरेको हुन् । अहिलेसम्मको खोज अनुसन्धानमा सुनसरी जिल्लाका प्रथम कथाकार आचार्यको साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश कथा विधाबाट भएको पाइन्छ । यसपछि आचार्यका २०१३ सालमा बनारसबाट प्रकाशित हुने 'छात्रवाणी' पत्रिकामा 'वेश्यापुरी' (२०१४), कोपिला पत्रिकामा 'बेतको वाकस' जस्ता थुप्रै कथा र अन्य लेख रचनाहरू प्रकाशित भएका देखिन्छन् ।

सामाजिक यथार्थवादी कथाकार आचार्यका कथाहरूमा अन्याय, अत्याचार, शोषण, दमन, कुरीति, कुप्रथा, अन्धविश्वास आदि सामाजिक विसङ्गतिहरूको चर्को विरोध गरिएको हुन्छ । यिनले कथामा जातिपाति, छुवाछुत, ठूलोसानो, बहुविवाह आदिको पनि

विरोध गर्दै प्रेम विवाह, पति पत्नीको बीचमा आदर्श प्रेमको चित्रण गर्न पनि भुलेका छैनन् । यिनी यौन मनोविश्लेषणवादी कथाकार पनि हुन् । यिनका कथाहरू कार्यकारण श्रृङ्खलामा आवद्ध भएर आदि, मध्य र अन्त्यको क्रममा अगाडि बढेका हुन्छन् । कथामा हुनुपर्ने मूल कुरा कौतुहल हो । यसको निर्वाह पनि आचार्यका कथाहरूमा भएको पाइन्छ (पोखरेल, २०५६:३३) । यिनका कथाहरू गुणात्मक स्तरका रहेका देखिन्छन् । हालसम्म उनका उपलब्ध भएका प्रकाशित कृतिहरू निम्नानुसार छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	मुक्तात्मा (कथासङ्ग्रह)	साहित्य परिषद्, धरान	२०२०

उपर्युक्त कथाका आधारमा कथाकार आचार्यलाई एक कुशल कथाकारका रूपमा लिन सकिन्छ । यिनका अहिलेसम्मको खोज अनुसन्धानले सुनसरीका प्रथम कथाकार भएकाले यिनको कथा क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको पाइन्छ ।

३.१.३ प्रेम राई 'परदेशी'

प्रेम राई 'परदेशी'को पैतृक थलो कोशी अञ्चलको भोजपुर जिल्लाको आडतेप रहेको भए तापनि यिनको जन्म वि.सं. १९९१ पौष २३ गते शनिबार बर्माको प्रेफु भन्ने ठाउँमा भएको बुझिएको छ (२०७० भाद्र १ गते राईबाट प्राप्त जानकारी) । उनको न्वारानको नाम परशुराम राई भए पनि यिनलाई परिवारले 'प्रेम' नामले बोलाउन थालिएको पाइन्छ । राईले साहित्यिक क्षेत्रमा 'परदेशी' उपनामले चिनिएको देखिन्छ । वि.सं. २००६ सालदेखि यिनी धरान नगरपालिकामा बसोबास गर्दै आएका छन् ।

'परदेशी'को बाल्यकाल मातापिताका मायाममता र हेरचाहमै सु:खपूर्वक बितेको थियो । यिनको आदिथलो कोशी अञ्चलको भोजपुर जिल्ला भए पनि पिताको पेसाका कारण यिनीहरू प्रवासिनु परेको र बर्मा नै यिनको बाल्यकाल बितेको देखिन्छ । यिनले करिब ५ वर्षको उमेरतिरै बर्मा अक्षराम्भ गरेका थिए । त्यसपछि उनले कक्षा ५ देखि १० सम्मको अध्ययन श्री पब्लिक हाईस्कूल धरानमा गरेको देखिन्छ (राई, २०६५:८) । यिनले उच्च शिक्षा हासिल गर्नका लागि महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तहमा प्रवेश गरेको पाइन्छ । यसै क्रममा यस क्याम्पसमा अध्ययन गर्दा धेरै स्थानका

विद्यार्थी साथीहरूका सङ्गतले परदेशीका विचार चिन्तनमा क्रमशः साहित्यप्रतिको भुकाव भएको देखिन्छ । यिनको उच्च शिक्षा हासिल गर्ने उत्कट इच्छा हुँदाहुँदै पनि विभिन्न बाधा व्यवधानका कारणले अगाडि बढाउन नसकेको देखिएकोछ । यिनको शिक्षाको पूर्णविराम भनेको स्नातक तहसम्मको अध्ययनबाट भएको देखिन्छ । शिक्षण पेसामा आवद्ध परदेशी साहित्यसेवी र साहित्यिक व्यक्तित्वका रूपमा परिचित छन् ।

परदेशीले नेपाली साहित्यमा २०२३ सालमा धरानबाट प्रकाशित 'दोभान', 'नौलो प्रेरणा', र दोबाटो नामक पत्रिकाहरूको सम्पादन गरेका थिए । यिनले विद्यार्थी जीवनमा क्याम्पसमा आयोजना गरिएको साहित्यिक गोष्ठीमा भाग लिने गरेको पाइन्छ । २०२२ सालमा 'प्रतीक्षा' कथा सङ्ग्रह प्रकाशित गरेको परदेशीको यो नै प्रथम कृति हो । त्यस्तै यिनका आन्तरिक जीवनयात्रामा आएका आरोह-अवरोहमा सङ्घर्ष गर्दै गर्दा बीचमा यिनका साहित्य लेखनयात्रामा केही बाधा परे तापनि अनेकौं बाधा व्यवधानका बावजुद यिनले सिर्जना गरेको कथाहरूको सङ्ग्रह प्रकाशित गरेको पाइएको छ ।

सङ्ख्यात्मक दृष्टिले २ ओटा मात्र कथासङ्ग्रह भए तापनि यस्ता कथा सङ्ग्रहका माध्यमले हाम्रो ग्रामीण समाजमा देखिएका विकृति र विसङ्गतिलाई, समाजमा घट्ने विभिन्न घटनालाई जस्ताको तस्तै ग्रामीण भेगका सामान्य स्तरका पात्रहरूद्वारा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यिनका कृतिहरू यस प्रकार छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	प्रतीक्षा (कथा सङ्ग्रह)	स्वयम्	२०२४
२	देखिएका दृश्य र टेकिएका पाइलाहरू	मणि पुस्तकालय, धरान	२०५८

उपर्युक्त साहित्यिक कृतिका आधारमा यिनी साहित्यिक लेखनमा सक्रिय रहेको पाइन्छ । कथा विधाको क्षेत्रमा २ ओटा मात्र कृति प्रकाशन गरे तापनि सुनसरीको कथासाहित्यमा यी कृतिहरूले थप योगदान पुऱ्याएका छन् ।

३.१.४ मोहन विरही

मोहनी विरहीको जन्म वि.सं. २००२ साल असार ३० गते शुक्रवार नारायणी अञ्चल, रौतहट जिल्लाको कटहरवन भन्ने ठाउँमा भएको हो (पन्धाक, २०६५:६) । यिनी

बुबा गणेश राजभण्डारी र आमा चन्द्रकुमारी राजभण्डारीका जेठा सन्तानका रूपमा विरहीको जन्म भएको हो । यिनको बाल्यकाल जागिरे बुबाका साथ विभिन्न ठाउँको भ्रमण अवलोकन गर्दै सुखपूर्वक बितेको देखिन्छ । विरहीको अक्षराम्भ जागिरे बुबाबाट भएको पाइन्छ । प्रारम्भिक स्तरको शिक्षा भाइहरूसँग पितृथलो एसुलुखर्कको हिमालय मा.वि. हिमालय टोलमा सम्पन्न गरेका हुन् । माध्यमिक तहको अध्ययन काठमाडौँको पदमोदय हाइस्कूलमा सम्पन्न गरेका विरहीले गोपाल पाण्डे 'असिम'ले सञ्चालन गरेको हालको एस.एल.सी. बराबरको प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरेका थिए । यसपछि भारतको विभिन्न ठाउँमा साथै भुटानमा गएर बसेकाले गर्दा यिनको पढाइ अगाडि बढेको देखिदैन । वि.सं. २०२१/२२ सालतिर स्वदेश फर्किएपछि नेपाल सरकारको खरिदार पदमा जागिर खाँदै गर्दा आइ.ए.सम्मको पुनः अध्ययन गरेको पाइन्छ ।

सानै उमेरदेखि शान्त, दयालु र मिलनसार स्वभावका विरहीले कक्षामा अध्ययन गरेका पाठ्यपुस्तकमा रहेर विभिन्न लेखक तथा साहित्यकारहरूका लेख रचनाहरूबाट र विद्यालयको साहित्यक वातावरणबाटै प्रभावित भएर साहित्य रचना गर्न थालेको भए तापनि विशेषगरी नेपाली साहित्यकाहरू भूपि सेरचन हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र सिद्धचरण श्रेष्ठका रचनाहरूबाट प्रभावित भएका देखिन्छन् । 'हिमाली' पत्रिकामा प्रकाशित "सानुपर्दा" शीर्षकको कथा नै यिनको पहिलो प्रकाशित रचना हो (पन्ध्याक, २०६५:१४) । आजसम्म उनका कतिपय लेख-रचनाहरू 'हिमाली', 'सुस्केरा', 'फेवा', 'कोपिला', 'जनतत्पर', 'खुड्किलो', 'कञ्चनजङ्घा', 'काफल', 'अभिषेक पुस्तिका', 'चमेली गोजिका', जस्ता पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भएका पाइन्छन् ।

विरही २०२२ सालतिर स्वदेश फर्किएपछि प्रत्यक्ष रूपमा साहित्यको सेवा र साधना गर्ने क्रममा विभिन्न सङ्घ-संस्थामा आवद्ध भएका देखिन्छन् । २०२६ सालमा जनतत्पर पुस्तकालयको संस्थापक सदस्य बनेका विरहीले २०३१ सालमा सुनसरी साहित्य प्रतिष्ठानको संस्थापक सचिव भएर नेपाली भाषा र साहित्यको उत्थान र प्रगतिको निम्ति योगदान गरेका छन् । यसैगरी श्रीमहानन्द स्मृति साहित्य प्रतिष्ठान, सुनसरी (२०५३) को सल्लाहकारका रूपमा काम गर्दै आएका विरहीले गरेको सामाजिक, शैक्षिक, सांस्कृतिक तथा समसामयिक जस्ता सामाजिक कार्यहरू गरेको देखिन्छ ।

नेपाली साहित्यका फाँटमा विविध विधामा कलम चलाएर ख्याति कमाएका मोहन विरही ५३ वर्षको उमेरमा इनरुवामा विहान डुल्ल निकलेको बेलामा २०५५ साल कार्तिक १४ गते गाडीले ठक्कर दिएपछि उपचारका क्रममा बी.पी. कोइराला विज्ञान प्रतिष्ठानमा २०५५ साल फागुन ११ गते निधन भएको पाइन्छ । विरहीका प्रकाशित र प्रकाशोन्मुख कृतिहरू निम्नानुसार छन् ।

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	मुगलान (खण्डकाव्य)	वाराणसी : नेपाल साहित्य प्रकाशन	२०२३
२	मिलन (उपन्यास)	वाराणसी : नेपाल साहित्य प्रकाशन	२०२४
३	गरिबको आँसु (कथासङ्ग्रह)	वाराणसी नेपाल साहित्य प्रकाशन	२०२४
४	छरिएका पतकर (कविता सङ्ग्रह)	वाराण सी नेपाल साहित्य प्रकाशन	२०२४
५	एउटा जीवन एउटा मृत्यु (उपन्यास)	विराटनगर : डाँफे प्रकाशन	२०२४
६	वर र पीपल (कथासङ्ग्रह)	सुनसरी : राजभण्डारी प्रकाशन	२०४४
७	हत्यारा (नाटक)	सुनसरी : राजभण्डारी प्रकाशन	२०५१
८	हिमाली मान्छे (कविता सङ्ग्रह)	सुनसरी राजभण्डारी प्रकाशन	२०५३
९	गाउँको नानी (उपन्यास)	सुनसरी राजभण्डारी, प्रकाशन	२०५९

उपर्युक्त कृतिको आधारमा मोहन विरहीलाई नेपाली साहित्यका उल्लेख्य साहित्यकारको रूपमा वर्णन गर्न सकिन्छ । विरहीका २ ओटा कथा सङ्ग्रह प्रकाशनका दृष्टिले एक उल्लेख कथाकारका रूपमा परिचित भएको देखिन्छ ।

३.१.५ कुन्ता शर्मा

कुन्ता शर्माको जन्म २००३ भदौ १ गते धरान नगरपालिका वडा नं. ५ मा भएको हो । बुबा महनहरी चौलागाईं र आमा टुकमाया चौलागाईंको कोखबाट यिनले जन्म लिएकी हुन । प्रारम्भिक अवस्थामा औपचारिक शिक्षा घरमा हासिल गरे तापनि औपचारिक शिक्षा मा.वि. तहसम्म सारदा बालिकामा अध्ययन गरेको देखिन्छ । अध्ययनको क्रममा यिनले विद्यालयका विभिन्न कार्यक्रमहरू कथा, कविता, नृत्य आदिमा भाग लिनेगरेको देखिन्छ । शर्मा माध्यमिक शिक्षा पुरा गरे पछि उच्च शिक्षाको अध्ययनतर्फ लागेको देखिन्छ । वि.सं. २०२९ मा महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, धरानबाट वि.कम र २०३१ मा बि.एड. उत्तीर्ण गरेको पाइन्छ ।

शर्माको नेपाली साहित्यमा प्रवेश कविता विधाबाट भएको पाइन्छ । यिनले 'लाहुर गएको प्रेमीलाई पत्र' नामक कविता प्रकाशित भएपछि औपचारिक रूपमा साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गरेकी भएकी हुन् । यिनको 'म उभिएको ठाउँ' शीर्षकके कविता सङ्ग्रह प्रकाशन भएको पाइन्छ । कथाको क्षेत्रमा यिनले २०२९ सालमा 'अन्तिम पत्र' नामक कथा प्रकाशन गराई औपचारिक रूपमा प्रवेश गरेकी हुन् । हालसम्म यिनका सङ्ग्रहित रूपमा कथा प्रकाशन भएको पाइदैन । 'शर्माको सुब्बा साहेको चर्पी' एउटा सहासी युवती, हनिफ, मासुको व्यापार लगायत २०/२२ ओटा कथाहरू फुटकर रूपमा प्रकाशन भएको पाइन्छ । यस्ता कथाहरूको आधारमा यिनलाई कथाकारको रूपमा लिन सकिन्छ ।

राजनीतिको क्षेत्रमा पनि शर्माको सुनसरी जिल्लामा महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको पाइन्छ । २०५६ सालको मध्यवर्दी चुनावमा सुनसरी जिल्लाको क्षेत्र नं. १ बाट सांसद बनेकी हुन् । यसरी राजनीति र साहित्य दुवैमा योगदान रहेको पाइन्छ ।

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	मउभिएको ठाउँ	ललीजम रावल	२०५०

शर्माका प्रकाशित कृतिहरूको आधारमा सशक्त साहित्यकारको रूपमा लिन सकिन्छ । यिनका कथाहरू सङ्ग्रहित रूपमा नभएपनि फुटकर कथाहरूले पनि यस जिल्लामा महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको पाइन्छ ।

३.१.६ कृष्णविनोद लम्साल

पूर्वी नेपालको कोशी अञ्चल भोजपुर जिल्ला, केउरेनीपानीमा वि.सं. २००४ साल चैत्र ६ गते पिता स्व. केशव लम्साल र माता सरस्वती लम्सालका पाँच सन्तान मध्ये एकलो छोराको रूपमा कृष्णविनोद लम्सालको जन्म भएको पाइन्छ । यिनको जन्म २००४ सालमै भए पनि यिनका कागजपत्रमा भने वि.सं. २००६ साल उल्लेख भएको छ (लम्सालबाट प्राप्त जानकारी) । वि.सं. २०१२ सालमा षडानन्द संस्कृत विद्यालयमा पण्डित दुर्गाप्रसाद लम्सालबाट अक्षराम्भ गरेको लम्साल बाल्यकालमा चञ्चले स्वभावका थिए । आफ्नो सम्पूर्ण शैक्षिक प्रेरणाको स्रोत पण्डित दुर्गाप्रसाद भएको स्वीकार गर्ने लम्सालले उक्त विद्यालयबाटै वि.सं. २०२४ सालमा पूर्व मध्यमा उत्तीर्ण गरी धरानको

पिण्डेश्वर संस्कृत विद्यापीठमा उत्तरमध्यमाको परीक्षा दिएपछि औपचारिक शिक्षाको ढोका बन्द भएको पाइन्छ । यद्यपि लम्सालको स्वाध्ययनको क्रम भने जारी नै छ, जसले यिनको सिर्जनशिलतालाई भन भन तिखाउँदै लगेको देखिन्छ ।

लम्सालले पेसाका रूपमा पत्रकारितालाई अँगालेको पाइन्छ । उनले स्थानीय र क्षेत्रीय स्तरका 'प्रगति पाक्षिक', 'प्रतिनिधि' साप्ताहिक २०३३ सालदेखि पत्रकारितामा निरन्तर संलग्न विभिन्न साहित्यिक र समसामयिक पत्रपत्रिका तथा स्मारिकाहरूको सम्पादन गरेका छन् । यिनी 'नेपाल पत्रकार महासङ्घ सुनसरी' का सभापति, 'प्रगतिशील लेखक सङ्घ' संस्थाहरूमा संलग्न रहेको देखिन्छ । उनले सुनसरी जिल्लाको भ्रष्टाचार विरुद्ध खोजमूलक समाचार, शिक्षा, विभिन्न किसिमका रेडियो फिचरहरू र बुढापाका सम्बन्धी डकुमेन्ट्री लेखन र कार्यक्रम पनि सञ्चालन गरेको पाइन्छ ।

लम्साल २०२३ सालमा 'बुढो काठे बाकसको जीवोद्धारमा' लेख लेखेर साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गरेको देखिन्छन् । जन्मभूमि नामक पत्रिकामा आफ्नो मुक्तक प्रथम पटक प्रकाशित भएपछि साहित्य लेखनमा अझ ऊर्जा थपिएको पाइन्छ । साहित्य, साहित्येत्तर लेख लेखिसकेका लम्साल २०२४ सालमा 'गौ हत्याको आखिरीफल' कथा लेखेर कथा क्षेत्रमा प्रवेश गरेको देखिन्छ । उनले साहित्यका कथा, कविता, खोजअनुसन्धान उपन्यास आदि क्षेत्रमा कलम चलाएको पाइन्छ । हाल फुटकर रूपमा छरिएका कथाहरूलाई सङ्कलन गरी छिट्टै अर्को कथासङ्ग्रह प्रकाशनमा ल्याउने तयारी भएको लम्सालले बताउँछन् । यिनले कथाको क्षेत्रमा हालसम्म एउटा 'परिस्थितिका मुद्दाहरू' कथासङ्ग्रह प्रकाशन गरेका छन् भने अन्य फुटकर रूपमा प्रकाशित र केही अप्रकाशित अवस्थामा रहेको बताउँछन् (लम्सालबाट प्राप्त जानकारी) । यसरी विभिन्न विधामा कलम चलाए तापनि यिनको मुख्य क्षेत्र पत्रकारिता नै रहेको छ । यिनका प्रकाशित प्रकाशोन्मुख कृतिहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	बन्दी आस्थाहरू (कवितासङ्ग्रह)	स्वयम्	२०५०
२	परिस्थितिका मुद्दाहरू (कथा सङ्ग्रह)	राजेन थापा (इटहरी-१)	२०५२
३	पूर्वाञ्चलमा यातायातले अवस्था विगत र वर्तमान (खोज अनुसन्धान)	स्वयम्	२०५९

४	अवशिष्ट यात्रा (उपन्यास)	श्रीमती जानुका लम्साल	२०६३
५	विभाजित समय (उपन्यास)	साभा प्रकाशन, ललितपुर	२०६८

लम्सालले प्रकाशनका दृष्टिले एउटा मात्र कथासङ्ग्रह 'परिस्थितिका मुद्दाहरू' प्रकाशन गरेका छन् । लेखनका दृष्टिले सामाजिक विषयवस्तुलाई सरल, सटिक र व्यङ्ग्यात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गर्न लम्साल खप्पिस देखिएका छन् ।

३.१.७ शरणकुमार राई

शरणकुमार राई वि.सं. २००४ चैत्र २४ गते सोमबाट भोजपुरमा जन्मी जीवनको यात्रामा त्रिभुवन विश्व विद्यालयसम्म अध्ययन, शिक्षक जीवन प्रध्यापक जीवन भोग्दै र नेपाली साहित्य जगतमा धेरै अगाडिदेखि योगदान दिँदै जागिरबाट सेनानिवृत्त भएपछि पनि राईको साहित्यिक, सिर्जनशील कलम नेपाली साहित्य फाँटमा दौडी नै रहेको पाइन्छ । हाल धरान न.पा.१९ मा बसोबास गरिरहेका राई कथाकार निबन्धकार र कविका रूपमा समेत व्यक्तित्व आर्जन गरिरहेका छन् । नेपाली साहित्य क्षेत्रमा खासगरी समाजवादी यथार्थवादी धारामा आफ्नो कलम दौडाइरहेको छन् (प्रसाई, २०६८:११६) । यिनले कथा लेख्दा सामान्य पात्र र गरिब वर्गका जीवनलाई आधार बनाएर लेख्ने गरेको साथै कही कतै सम्पन्न वर्गका पात्रहरूको उपस्थिति गराउँदा उनीहरूको सामन्ती चेतनलाई परिवर्तन गराउन दबाव दिने कोसिस गरिएको पाइन्छ ।

यिनका कथामा युद्धवर्णन, व्यङ्ग्य, द्वन्द्व, जीवनको शून्यता, खोक्रो सम्पत्तिको अर्थहीनता, सामन्ती संस्कार अन्त्यको विद्रोह, जीवनको मूल्य, मानव अधिकार, मानवीय आत्म सम्मान, राजनीतिक विसङ्गति, पेसा धर्म, जीवनप्रतिको मोह, आशावाद, सामाजिक क्रियाकलापमा परिवशले पारेको प्रभाव आदि विषयवस्तुको प्रवेश देखिन्छ ।

'उत्थान' साहित्यिक पत्रिकाका सम्पादन तथा प्रकाशक राई प्रगतिशील लेखक सङ्घका (२०२०-२०२१) सचिव भएर साहित्यको सेवा गर्दै आएका छन् । लामो समयदेखि प्राध्यापक पेसामा संलग्न राई हाल महेन्द्र बहुमुखी क्यापसमा, धरानमा उपप्राध्यापक पदमा कार्यरत छन् । यिनी प्रध्यापनबाट फुर्सदको समयमा विभिन्न कार्यपत्रहरू लेखेर सभा सम्मेलनमा प्रस्तुत गर्ने, अरूले लेखेका कार्यपत्र माथि टिप्पणी

गर्ने, कथा लेखने कार्यहरू गर्दछन् । हालसम्म यिनका उपलब्ध रचनाहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	विहानको प्रतीक्षा (कथा)	चेली पत्रिका	२०२७
२	केही कथा केही कविता (सहलेखन)	नैनाथाडदेव, लक्ष्मी राई	२०३९
३	साथी (निबन्ध सङ्ग्रह)	विहानी प्रकाशन, धरान	२०६४
४	अन्तिम स्वीकारोक्ति (कथासङ्ग्रह)	साभा प्रकाशन, ललितपुर	२०६६
५	मानवसंसार (उपन्यास)	उपयोगी प्रकाशन, धरान	२०६८

यिनले प्रकाशनका दृष्टिले थोरै कथा सङ्ग्रहको प्रकाशन गरे पनि गुणात्मक रूपमा यिनका कथाहरू महत्त्वपूर्ण रहेका पाइन्छन् । यिनै कथाहरूले राईलाई कथाकारका रूपमा परिचित गराएका छन् ।

३.१.८ लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा'

लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा' को जन्म वि.सं. २००५ साल कार्तिक ५ गते ताप्लेजुङ्ग जिल्लाको सिकैंचा गाविस वार्ड नं. ९ मा भएको हो । बुबा अम्बरबहादुर मेन्याङ्बोका दुई छोरीमध्ये जेठी छोरीका रूपमा जन्मिएकी श्रेष्ठले डिपोट मा.वि. धरानबाट २०२४ सालमा एस.एल.सी. उत्तीर्ण गरेको देखिन्छ । त्यसपछि आई.ए. आफैँ प्राइभेट पढेर उत्तीर्ण गरी पूर्वाञ्चल यातायात कम्पनीमा काम गर्न थालेको पाइन्छ । बनारस हिन्दु विश्वविद्यालयबाट नेपाली, राजनीतिशास्त्र र इतिहास विषय लिएर २०३७ सालमा बी.ए. उत्तीर्ण र सोही विद्यालयबाट २०३९ सालमा इतिहास विषयमा स्नातकोत्तर उत्तीर्ण गरेको देखिन्छ (न्यौपाने, २०६८:६) । पढाइलाई अगाडि बढाउने क्रममा श्रेष्ठको जीवनमा अनेकौँ बाधा व्यवधान आए पनि अध्ययनप्रतिको यिनको लगाव प्रशंसायोग्य रहेको छ ।

श्रेष्ठको नेपाली साहित्यमा प्रवेश कविता विधाबाट भएको पाइन्छ । उनले २०३८ सालमा बनारसबाट 'मेरा भ्यालका पर्दाहरू' नामक कविता प्रकाशित भएपछि औपचारिक रूपमा साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गरेकी हुन् । विद्यालय र विभिन्न सङ्घ संस्थाहरूको प्रभाव र प्रेरणाबाट नै उनले साहित्य लेखन प्रारम्भ गरेको पाइन्छ । २०३८ देखि साहित्य लेखनमा प्रविष्ट श्रेष्ठका 'काँचुली', 'पूर्वको सुसेली', 'संकल्प', 'भिसमिसे', 'रूपरेखा', 'पारिजात', 'उत्साह', 'बहस', 'लहर', 'अवीर' आदि पत्रपत्रिकाहरूमा कथा, संस्मरण र

कविताहरू प्रकाशित भएका छन् । श्रेष्ठको साहित्यिक व्यक्तित्व नेपाली साहित्यमा कवयित्री भन्दा कथाकारका रूपमा स्थापित र क्रियाशील देखिएको छ । सङ्ख्यात्मक रूपमा यिनको एउटा मात्र पुस्तकाकार कृति प्रकाशित भए तापनि गुणात्मक रूपले निकै चर्चामा आएको पाइन्छ । श्रेष्ठ मानवाधिकार संरक्षणमञ्च, सुनसरीकी अध्यक्ष नेपाल रेडक्रस सोसाइटी सुनसरीको आजीवन सदस्य, सरस्वती अनाथ बाल आश्रमकी आजीवन सदस्य जस्ता सङ्घ संस्थामा आवद्ध भएको देखिन्छ । श्रेष्ठ कविता गोष्ठी, नाटक मञ्चन आदि कार्यक्रमहरूमा विविध पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत एवम् सम्मानित भएको अवगत हुन्छ । यिनले समाज सेवा र राजनीतिलाई आफ्नो जीवनको मुख्य क्षेत्र बनाएको पाइन्छ । यस्ती क्रियाशील व्यक्ति श्रेष्ठको २०६७ साल असार २७ गते आफ्नै निवास स्थान धरानमा निधन भएको देखिन्छ । श्रेष्ठका प्रकाशित कृतिहरू निम्नानुसार छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	मेरा भयालका पर्दाहरू (कविता)	बनारस	२०३८
२	बलात्कृत आँगन	चिन्तन प्रवाह	२०४०
३	फकल्यान्ड (कथा सङ्ग्रह)	सङ्कल्प प्रकाशन, काठमाडौं	२०४८

उपर्युक्त साहित्यिक कृतिका आधारमा नारी साहित्यकार साहित्यिक लेखनमा क्रियाशील रहेको पाइन्छ । कथा विधाका क्षेत्रमा एउटा मात्र कृति प्रकाशन गरे तापनि सुनसरी जिल्लाको कथासाहित्यमा यस कृतिले थप ऊर्जा प्रदान गरेको छ ।

३.१.९ उपेन्द्र पागल

उपेन्द्र बस्नेत 'पागल' को जन्म वि.सं. २००६ साल वैशाख २३ गते मधेसा गा.वि.स. वाड नं. १ मा भएको हो । बुबा श्रीध्वज बस्नेत र आमा नरमाया बस्नेतको गर्भबाट जन्मिएका हुन् । प्रारम्भिक अवस्थामा अनौपचारिक शिक्षा घरमा हासिल गरे तापनि औपचारिक शिक्षा वि.सं. २००७ सालमा भोर्लेनीबाट मधेसा आएपछि पब्लिक हाइस्कूलमा केही महिना अध्ययन गरेको देखिन्छ । वि.सं. २००८ सालमा पिण्डेश्वर महाविद्यालयको छात्र भई लगातार रूपमा २०२० सालसम्ममा सम्पूर्ण मध्यमा परीक्षा उत्तीर्ण गरेको पाइन्छ । अध्ययनको क्रममा यिनले विद्यालका विभिन्न कार्यक्रमहरू फुटबल, नृत्य, मूर्ति निर्माण, चित्रकला निर्माण कथा, कविता लेखन र नाटक अभिनय

आदिमा भाग लिने गरेको देखिन्छ । आफ्नो घरको अवस्था सामान्य किसिमको भएको हुनाले वि.सं.२०२० सालदेखि जागिरे जीवन सुरु गरेको बुझिन्छ । वि.सं. २०३२/०३३ सालमा शास्त्री पिण्डेश्वर महाविद्यालयबाट स्नातकोत्तर, संस्कृत, अङ्ग्रेजी र हिन्दी भाषाको राम्रो ज्ञान भएको देखिन्छ (रेग्मी, २०६२:२२) । यिनले २०१३/१४ सालदेखि नै साहित्यको क्षेत्रमा कलम चलाएको पाइन्छ ।

सानै उमेरदेखि साहित्यिक सिर्जना र साहित्यिक कार्यक्रममा सहभागी हुने पोखरेलले वि.सं. २०१६ सालमा पिण्डेश्वर संस्कृत छात्रा सङ्घ धरानको 'नेपाल', वार्षिक मुखपत्रमा 'अत्याचार' शीर्षकको कथाबाट साहित्यमा औपचारिक यात्रा थालेको पाइन्छ । पागल जीवन स्मृति प्रतिष्ठानका सदस्य, नवरङ्ग साहित्य प्रतिष्ठानका आजीवन सदस्य, अच्छा राई रसिक प्रतिष्ठानका आजीवन सदस्य जस्ता सङ्घ-संस्थामा आवद्ध भएका छन् । हाल यिनी प्रश्रित प्रतिष्ठान, कोशी पूर्व शाखाका अध्यक्षका रूपमा कार्यरत छन् ।

जीवन सरकारी निजामती सेवामा समर्पित गरेका पागलले आफूलाई त्यस पेसामा मात्र सीमित नराखी चित्रकार, फोटोग्राफर साथै भाषा र साहित्यको विकासमा समेत क्रियाशील गराएको पाइन्छ । नेपाली साहित्यमा सेवारत रहेका पागलले 'शीतका थोपा' खण्डकाव्यका लागि २०४५ सालमा षडानन्द प्रतिभा पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत र सम्मानित भइसकेको छन् । साथै अन्य विभिन्न पुरस्कारबाट पनि सम्मानित भएको देखिन्छ ।

पागलले सुनसरीबाट प्रकाशित हुने युवाकला केन्द्रको वार्षिक मुखपत्र, ललितकला सङ्गमको वार्षिक मुखपत्र, अफिसर क्लब सुनसरीको वार्षिक मुखपत्र, दीप्ति जस्ता पत्रिकाहरूको सम्पादन गरेको पाइन्छ । यिनले विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा साहित्य, संस्कृति र समसामयिक लेख लखेका छन् । उनले साहित्यको अन्य विधाको तुलनामा समालोचना विधामा बढीख्याति कमाएका छन् । तापनि यिनले २०६३ सालमा 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ती' कथासङ्ग्रह प्रकाशन गरी कथाकारका रूपमा पनि परिचित भएका छन् । यिनले आफ्नो कथासङ्ग्रहमा सामाजिक दृष्टिकोण राखेको पाइन्छ । नेपाली कविता, खण्डकाव्य, निवन्ध आदि विधामा समेत कलम चलाएको देखिन्छ । यिनको हालसम्म प्रकाशित साहित्यिक कृतिहरू निम्नानुसार छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	शीतको थोपा (खण्डकाव्य)	जुही प्रकाशन	२०४५
२	जीवन भागिरहेछ (कविता सङ्ग्रह)	स्वयम्	२०४६
३	यात्रा अल्मलिरहेछ (समसामयिक कविता सङ्ग्रह)	स्वयम्	२०४७
४.	गोरेटोको खोजी (समसामयिक कविता सङ्ग्रह)	स्वयम्	२०५४
५.	अलमलिएका पाइलाहरू (समसायिक कवितासङ्ग्रह)	स्वयम्	२०६२
६.	विश्व शाक्यका ७ हास्यव्यङ्ग्य कृतिहरूको अध्ययन र मूल्याङ्कन (संयुक्त समालोचना)	जुही प्रकाशन	२०६२
७	क्युरियो पसको बुद्धमूर्ति (कथा सङ्ग्रह)	जुही प्रकाशन	२०६३
८	मोफसल समालोचना (आख्यान/निबन्ध)	प्रश्रित प्रतिष्ठान, नेपाल	२०७०

उपर्युक्त साहित्यिक कृतिका आधारमा पागलको साहित्यिक लेखनको स्वतः आकलन गर्न सकिन्छ । कथा विधामा हालसम्म एउटा मात्र कथासङ्ग्रह 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' प्रकाशन गरेको भए तापनि कृति गुणात्मक भएकाले कथाकारको रूपमा परिचित गराएको पाइन्छ ।

३.१.१० चन्द्रमणि अधिकारी

चन्द्रमणि अधिकारीको जन्म वि.सं. २००७ साल फागुन १ गते सोमबारका दिन मेची अञ्चलको पाँचथर जिल्लाको मौवाडाँडा गाउँमा भएको पाइन्छ । एकादशी तिथि र अश्विन नक्षत्रको शुभ साइतमा जन्मिएका हुनाले यिनको न्वारानको नाम चन्द्रमणि राखिएको देखिन्छ । यिनी यही नामबाट प्रसिद्ध बन्न पुगेका छन् । यिनी बुबा प्रजापति अधिकारी र आमा दुर्गादेवीका कान्छा सन्तान हुन (वस्ती, २०६४:६) । अधिकारीले घरमा अक्षराम्भ गरेको पाइन्छ भने विष्णुलाल श्रेष्ठद्वारा स्थापित धनकुटा डाँडागाउँ सरस्वती स्थानमा अवस्थित प्राइमरी स्कूलमा ४ र ५ अध्ययन गरेको देखिन्छ । यिनले माध्यमिक शिक्षा पिण्डेश्वर महाविद्यालयबाट पूरा गरेको जानकारी पाइन्छ । आमाको अस्वस्थताको कारण धनकुटा छोडेर वि.सं. २०२० सालमा धरान बसाइँ सरी आएपछि पिण्डेश्वर महाविद्यालयमा अध्ययन गर्न थालेको पाइन्छ । माध्यमिक तहका अध्ययनका क्रममा अधिकारीले पिण्डेश्वर संस्कृत महाविद्यालयबाटै 'ग' वर्गमा अङ्ग्रेजी विषय लिएर पूर्वमध्यमा अर्थात् एस.एल.सी. परीक्षा उत्तीर्ण गरेको देखिन्छ (वस्ती, २०६४:९) । उच्च शिक्षा अध्ययन गर्ने क्रममा २०२७ सालमा महेन्द्र बहुमुखी कलेज धरानबाट

आइ.ए.पिण्डेश्वर महाविद्यालयबाट २०३० सालमा शास्त्री गर्न सफल भएका छन् । त्यस्तै भारतको वाराणसी वि.एच.यु.मा भर्ना भई मनोविज्ञान विषय लिएर दस महिनासम्म अध्ययन गरेको देखिन्छ । अधिकारीले पुनः २०५४ सालमा नेपाली विषयबाट एम.ए. तहसम्मको औपचारिक शिक्षा ग्रहण गरेका छन् भने अनौपचारिक रूपमा यिनले पूर्वीय एवम् पश्चिम दर्शनको र साहित्यको गहिरो अध्ययन गरेको पाइन्छ ।

साहित्य क्षेत्रमा 'सासुबुहारी' शीर्षकको कविता विधामार्फत अधिकारीले आफ्नो कलम चलाएको पाइन्छ । कविताबाट उदाएका अधिकारीले कथा, निबन्ध, समालोचना जस्ता विधामा पनि कलम चलाएको देखिन्छ । कथामा 'सिम्लेली' कथा यिनको पहिलो कथा हो भने 'यौवनदशा' यिनको पहिलो निबन्ध हो (वस्ती, २०६४:११) । यसरी विविध विधामा उनको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको पाइन्छ ।

पत्रकारिताको क्षेत्रमा लामो समयसम्म काम गरेका अधिकारीले विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूको सम्पादन तथा प्रकाशन गरेका छन् । 'काँचुली', 'साप्ताहिक', 'आरसी' साप्ताहिक 'परामर्श' दैनिक, 'प्रेवा' त्रैमासिक, 'सदनसुधा', 'सगरमाथा' वार्षिक र 'आश्रम' स्मारिका, 'संसार' साप्ताहिक जस्ता पत्रपत्रिकाले सम्पादन तथा प्रकाशन गरेको देखिन्छ । साहित्यक साथै नेपाल रेडक्रस सोसाइटी सुनसरी, नेपाल अबुर्द रोग निवारण संस्था सुनसरी, नेपाल कुष्ठरोग निवारण सङ्घ, पिण्डेश्वर बाबाधाम समिति, विजयपुर आध्यात्मिक मञ्च आदि सामाजिक सङ्घसंस्थाहरूमा आजीवन सदस्य रहेको पाइन्छ । त्यस्तै पञ्चायत नि.मा.वि., श्री पब्लिक हाईस्कूल धरान, बालकृष्ण मा.वि. भुटाहा, श्री शिक्षा सदन मा.वि. धरान स्कूलहरूमा सरुवा भई काम गरेको देखिन्छ । त्यस्तै महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसमा पनि काम गरेको पाइन्छ । साहित्य र विभिन्न सङ्घसंस्थामा आवद्ध अधिकारी विभिन्न पुरस्कारद्वारा सम्मानित भएको प्रष्टिन्छ । हालसम्म उनका उपलब्ध भएको कृतिहरू :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	सासुबुहारी (कविता)	मणि पुस्तकालय, धरान	२०२२
२	अस्मिता (कथासङ्ग्रह)	मणि पुस्तकालय, धरान	२०४३
३	निबन्धको प्रबन्ध (निबन्ध सङ्ग्रह)	मणि पुस्तकालय, धरान	२०४५

४	कथा र कथाहरू	मणि पुस्तकालय, धरान	२०६८
---	--------------	---------------------	------

उपर्युक्त कृतिहरूका आधारमा अधिकारीलाई एक सशक्त साहित्यिक प्रतिभाका रूपमा लिन सकिन्छ । उनका कथाहरूको अध्ययन गर्दा उनी एक मनोवैज्ञानिक कथाकारका रूपमा चिनिन पुग्दछन् ।

३.१.११ गिरिराज आचार्य

गिरिराज आचार्यको जन्म सन् १९५१ अप्रिल १६ का दिन धरान १ पुरानो बजार स्थित भएको पाइन्छ । यिनी बुबा रामप्रसा आचार्य र आमा पद्मकुमारी आचार्यका छोरा हुन् । हाल यिनी अन्नपूर्ण लाइन धरान १२ मा स्थायी बसोबास गर्दै आएका छन् । यिनको औपचारिक शिक्षा बी.ए.सम्म रहेको पाइन्छ । साहित्य, राजनीति र पत्रकारिता जस्ता क्षेत्रमा सक्रिय रहेको देखिन्छ । 'अधिकार र कर्तव्य' शीर्षकको कविता लिएर साहित्यको क्षेत्रमा देखा परेका आचार्यको कथा क्षेत्रमा पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । यिनका एक दर्जन जति साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशन भएका छन् भने आधा दर्जन जति प्रकाशोन्मुख रहेका पाइन्छन् । साहित्यको क्षेत्रमा कविता विधाबाट प्रवेश गरेका आचार्य कविता, उपन्यास, पुस्तिकाको क्षेत्रमा पनि सक्रिय देखिन्छन् । यसका अतिरिक्त कथा विधामा पनि रुचि राखेको पाइन्छ ।

आचार्यले भलक, मैत्री, मोती, नौलो प्रतिज्ञा, निलिमा फेवा, चान्द्रमसी मासिक पत्रिका जस्ता साहित्यिक पत्रपत्रिकाको सम्पादन गरेको पाइन्छ । उनले विभिन्न पत्रपत्रिकाको सम्पादन गरेको पाइन्छ । उनले पत्रपत्रिकाहरूमा साहित्यिक, संस्कृति, समसामयिक र राजनीतिक लेख लेखेका छन् । विविध विधामा कलम चलाउने आचार्य सिराहा कविता गोष्ठी, बीपी जयन्तीमा बराहक्षेत्रमा कविता गोष्ठी जस्ता साहित्यिक गोष्ठीमा सहभागी भएको प्रष्ट हुन्छ (पोखरेल, २०५६:८७) । उनले साहित्यको अन्य विधाका तुलनामा कविता विधामा बढी ख्याति कमाएका छन् ।

साहित्यका विविध विधामा हात हालेका आचार्य महानन्द सापकोटा स्मृति पुरस्कार, गणेश स्मृति पुरस्कार विराटनगर, नेपाली साहित्य समाज उर्लावारी, डा. स्वामी प्रपन्नचार्य चर्तुभूज पुरस्कार, नेपाल प्रेस युनियन पूर्वाञ्चल, मोती संस्मरण समिति

धरानबाट सम्मान पत्र, लक्ष्मी वाचानालय धरान जस्ता सङ्घसंस्थाहरूद्वारा पुरस्कृत भएको पाइन्छ । यसरी पुरस्कृत हुने आचार्यका हालसम्म प्रकाशित र प्रकाशोन्मुख कृतिहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	हवाइपत्र (कविता सङ्ग्रह)	भारतको हिन्दी पाक्षिक पत्रिका	२०२३
२	मेरी रजनी, (कविता सङ्ग्रह)	चान्द्रमसी प्रकाशन	२०४३
३	विस्थापित यौवन (उपन्यास)	सरिता प्रकाशन, बनारस	२०४३
४	सानीको सपना (कथासङ्ग्रह)	चान्द्रमसी प्रकाशन	२०४५
५	तुलसा (उपन्यास)	अनन्त पुस्तक पसल, धरान	२०६२

यसरी विविध विधामा कलम चलाएका आचार्य आज पनि सक्रियका साथ साहित्य साधनमा लागि रहेका छन् । कथा विधामा हालसम्म एउटा मात्र 'सानीको सपना' प्रकाशन गरेका भए तापनि कृति गुणात्मक भएकाले यिनलाई कथाकारको रूपमा वर्णन गर्न सकिन्छ ।

३.१.१२ कृष्ण अधिकारी

कृष्ण अधिकारीको जन्म २०११ श्रावण १६ गते मूलपानी ९ दिङ्ला, भोजपुरमा भएको हो । यिनले बुबा भोजराज अधिकारी र आमा शोधा अधिकारीको गर्भबाट जन्म लिएका हुन् । हाल यिनको बसोबास इटहरी नगरपालिकामा रहेको छ (सुवेदी, २०५९:६) । विभिन्न साहित्यिक सङ्घ संस्थाहरूमा आवद्ध रहेर काम गरेको पाइन्छ । युवा साहित्यिक जमात धरानको संस्थापक सचिव, इटहरी साहित्यिक समूहको संस्थापक कोषाध्यक्ष, इटहरी साहित्यिक समूहको पूर्व सभापति, वाणी प्रकाशन विराटनगरको आजीवन सदस्य, डा. नरेन्द्र चापागाई स्मृति प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य, नवरङ्ग साहित्य प्रतिष्ठान धरमपुर भ्नापाको आजीवन सदस्य, चेतन उन्नयन प्रतिष्ठान विराटनगरको आजीवन सदस्य, अच्छा राई रसिक प्रतिष्ठान इटहरीको आजीवन सदस्य भई साहित्यिक क्षेत्रमा काम गरेको देखिन्छ । साहित्यिक क्षेत्रको साथै सामाजिक सङ्घ संस्थामा पनि उनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ ।

लगभग २०२७ सालदेखि २०३३ सालसम्म सरकारी सेवामा आवद्ध भएका अधिकारीले भोजपुर जिल्ला अदालत सगरमाथा अदालत, सोलुखुम्बु अदालत र ओखलढुङ्गा

अदालतको बहीदार पदमा कार्यरत रहेको स्पष्ट हुन्छ । पत्रकारिताको क्षेत्रमा पनि अधिकारीले योगदान पुऱ्याएका छन् । नेपाल पत्रकार महासङ्घ स्थापना कालदेखि नै महासङ्घमा आबद्ध रहेको छन् । नेपाल पत्रकार महासङ्घ सुनसरीको पूर्व सभापति, नेपाल प्रेस युनियन सुनसरीको पूर्व सभापति, क्षेत्रीय सञ्चार स्रोत केन्द्र विराटनगरको पूर्ण अध्यक्ष भई पत्रकारिताको क्षेत्रमा काम गरेका छन् ।

२०३५ सालदेखि साहित्य क्षेत्रमा कलम चलाएका अधिकारीले कथा, कविता, निवन्ध जस्ता विविध विधामा सक्रिय रहेको पाइन्छ । यिनका हालसम्म प्रकाशित र प्रकाशोन्मुख कृतिहरू निम्नानुसार छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशन	साल
१	कान्छोसार्की (कथासङ्ग्रह)	साभा प्रकाशन, ललितपुर	२०६८

यसरी एउटा मात्र कथा सङ्ग्रह सङ्ग्रहित रूपमा प्रकाशित भए तापनि यस कृतिले कथाक्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याएकोले अधिकारीलाई सुनसरीका एक सक्रिय कथाकारको रूपमा वर्णन गर्न सकिन्छ ।

३.१.१३ मणिराज भट्टराई

मणिराज भट्टराईको जन्म वि.सं. २०२३ साल आषाढ २८ गते सुनसरी जिल्लाको मधेसामा भएको हो । हाल आएर स्थायी बसोबास सुनसरी जिल्लाको धरान-१६ मा रहेका छन् । उनका पिता रूपनारायण भट्टराई र माता मेनुका भट्टराईका कोखबाट जन्मिएका भट्टराईले त्रि.वि.बाट बी.ए.सम्मको औपचारिक अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त गरेको पाइन्छ । यिनको परिवार मध्यम किसिमको रहेको देखिन्छ । १५/१६ वर्षको उमेरदेखि नै साहित्य तर्फ आकर्षित देखिन्छन् । देवकोटाका कृतिहरू बढी अध्ययन गर्न भएकाले पनि यिनी साहित्यसेवी बन्न पुगेको पुष्टि हुन्छ ।

भट्टराई नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा कथा विधाबाट वि.सं. २०४८ सालदेखि प्रवेश गरेका देखिन्छन् (पोखरेल, २०५६:८७) । उनको 'कथालय' नामक कथा सङ्ग्रह २०४८ मा प्रकाशित भएको पाइन्छ । यस अघि पनि विभिन्न पत्रपत्रिकामा फुटकर रूपमा कथा लेख, रचनाहरू प्रकाशित भएका छन् । यिनका कथाहरूको आधारमा भट्टराई एक

सामाजिक यथार्थवादी कथाकार हुन् । यिनका प्रकाशित र प्रकाशोन्मुख कृतिहरू निम्नानुसार छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशक	साल
१	कथालय (कथासङ्ग्रह)	वेख बहादुर नेपाली	२०४८
२	सिर्जना (उपन्यास)	प्रकाशोन्मुख	२०५८

माथि उल्लेखित साहित्यिक कृतिका आधारमा भट्टराईको साहित्यिक लेखनको अनुमान गर्न सकिन्छ । कथा विधामा हालसम्म एउटा 'कथालय' कथासङ्ग्रह प्रकाशन गरेको भए तापनि उक्त कृति महत्त्वपूर्ण भएकाले यिनलाई कथाकारका रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.१.१४ कुमुद अधिकारी

इलाम जिल्लाको पञ्चकन्या गाविस वार्ड नं. ४ बस्ने पिता जीवनाथ र माता देवकीदेवीका कान्छा छोरा कुमुद अधिकारीको जन्म २०२३ जेठ २ गते बुधवार शुक्ल पक्षको नवमी तिथिमा भएको हो (घिमिरे, २०६६:८) । यिनको न्वारानको नाम टड्कप्रसाद भए तापनि पछाडि यिनलाई कुमुद नामबाट बोलाउन थाल्यो (प्रत्यक्ष सम्पर्क) । अहिले यिनी कुमुद अधिकारीको नामबाट परिचित छन् । अक्षराम्भ भवानी प्राथमिक विद्यालय पञ्चकन्या माघेबाट प्राप्त गरेको अधिकारीले कक्षा ३ सम्म त्यही स्कूल, कक्षा ४ देखि ६ सम्म करफोक विद्यामन्दिर नि.मा.वि. र मा.वि. शिक्षा सरकारी उच्च मा.वि. दार्जिलिङबाट प्राप्त गरेको हुन् । अधिकारी माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण गरेपछि उच्च शिक्षाको अध्ययनतर्फ लागेका थिए । बुबाको साथमा बसेर उनले वि.सं. २०४० मा सेन्ट जोसेफ कलेजबाट एघार बाह्र र २०४३ मा विज्ञान विषयमा स्नातक तह उत्तीर्ण गरेको पाइन्छ (घिमिरे, २०६६:११) । हाल यिनी इटहरीको आदर्श टोलमा रहेका छन् ।

विद्यार्थी अवस्थादेखि नै साहित्यमा रुचि राख्ने अधिकारीले 'उसको प्रयोग' (२०५२) शीर्षकको कथा 'जुनेली' मा प्रकाशित गरेर नेपाली साहित्यिक क्षितिजमा औपचारिक प्रवेश गरेका छन् । साहित्यका कथा, कविता, सम्पादन, अनुवाद आदि विधामा कलम चलाएका पाइन्छन् । प्रध्यापन र साहित्यिक क्षेत्रमा जीवन समर्पण गरेको

अधिकारीले गरेको योगदानको कदर गर्दै विभिन्न निकायले उनलाई सम्मान र प्रशंसापत्र प्रदान गरेको पाइन्छ । महेन्द्र रत्न मा.वि. भापा, कन्काई बोर्डिङ स्कूल भापा, लिटल प्लावर अङ्ग्रेजी मा.वि. भापा, जेम्स स्कूल काठमाडौं, करफोर विद्यामन्दिर उच्च मा.वि. इलाम जस्ता विविध संस्थामा काम गरेको अधिकारी वि.सं. २०५३ देखि अहिलेसम्म निरन्तर रूपमा एस.ओ.एस. हर्मन माइनर विद्यालय इटहरी सुनसरीमा प्राध्यापन गर्दै आएका छन् ।

अधिकारीले 'साहित्य सरिता', हिन्दी साहित्य सरिता', 'षेन हिमालय' जस्ता पत्रिकाको सम्पादन गरेका छन् । यिनीहरू बाहेक विभिन्न पत्रिकाहरूमा लेख रचनाहरू प्रकाशित भएका छन् । उनी 'साहित्य सञ्चार प्रतिष्ठान' इटहरीका सदस्य, 'वाणी प्रकाशन' विराटनगरका सदस्य, 'हिन्द युगम' दिल्लीका सल्लाहकार, कृति सङ्ग्रहालय इटहरीका संस्थापक सदस्य जस्ता सङ्घसंस्थाहरूमा संलग्न रहेको देखिन्छ । त्यस्तै साहित्यका कथा, कविता, लेख, रचना, सम्पादन क्षेत्रमा विशेष कलम चलाएका अधिकारीले केही कृतिहरू प्रकाशन गरिसकेका छन् । यिनका हालसम्म प्रकाशित साहित्यिक कृतिहरू प्रस्तुत छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशन	साल
१	पासपोर्टका रङहरू (अनुदित कथासङ्ग्रह)	साहित्य सञ्चार समूह, इटहरी	२०६३
२	जिन्दगी एक फोटो फ्रेम (अ. कथासङ्ग्रह)	वाणी प्रकाशन, विराटनगर	२०६२
३	त्यो पहुँलो फूल (कथासङ्ग्रह)	सङ्गम पब्लिकेशन प्रा.लि., बागबजार	२०६८

माथिका कृतिहरूका आधारमा कुमुद अधिकारीलाई नेपाली साहित्यमा क्रियाशील युवा साहित्यकारको रूपमा चित्रण गर्न सकिन्छ । अधिकारी कथासङ्ग्रह प्रकाशनका दृष्टिले सुनसरी जिल्लामा उदाएका एक सशक्त प्रतिभा रहेका छन् ।

३.१.१५ शर्मिला खड्का (दाहाल)

शर्मिला खड्का (दाहाल) को जन्म वि.सं. २०२३ सालमा भएको हो । उनी बुबा टीकाबहादुर खड्का र आमा नरमाया खड्काकी तेथ्री सन्तान हुन् । यिनको शिक्षादीक्षा सामान्य रूपमा आगि बढेको देखिन्छ । प्रारम्भिक चरणको शिक्षा घरमा नै सम्पन्न भएको

पाइन्छ । प्राथमिक तहको शिक्षा ल्याबोरेटरी निम्न माध्यमिक विद्यालय धरानबाट पूरा गरेको बुझिन्छ (टेलिफोन सम्पर्क) । त्यस विद्यालयको पढाइ समाप्त भएपछि निजले शिक्षा सदन मा.वि.बाट २०३९ सालमा एस.एल.सी. उत्तीर्ण गरेकी हुन् । हात्तीसार क्याम्पसमा केही समय अध्ययन गरेकी खड्का विज्ञानको प्रमाणपत्रक तह पास गर्नु भन्दा अगाडि विवाह बन्धनमा बाधिनु पयो । विज्ञानको पढाइ पूरा भएन मानविकी तर्फ अध्ययन कार्य अगाडि बढ्यो । प्रमाणपत्र तह स्व-अध्यायनबाट पूरा गरेपछि एस.ओ.एस. हर्मन माइनर विद्यालयमा अध्यापन गर्दै स्नातक तह पूरा गरेको देखिन्छ । एसओएस हर्मन माइनर विद्यालयमा अध्यापन पेशामा संलग्न रहेको १५ वर्षपछि जागिर छाडेर त्रिभुवन विश्वविद्यालयको केन्द्रीय क्याम्पस कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तरको अध्ययन आरम्भ गरेको पाइन्छ ।

खड्काको जन्म मध्यमवर्गीय परिवारमा भएको हुनाले बाल्यकालमा आर्थिक अभावको कुनै भन्झट बेहोर्नु नपरेको अवगत हुन्छ । विवाह पश्चात केही आर्थिक समस्या रहे पनि एसओएस भन्ने संस्थामा काम गर्न थालेकाले ठूलो आर्थिक समस्या कहिल्यै परेन (अधिकारी, २०७०:७) । उनले हिन्दू धर्म प्रति आस्था राखेकी पाइन्छ ।

नेपाली साहित्यको फाँटमा वि.सं. २०५५ सालदेखि हात हालेको देखिन्छ । उनले 'असफल सङ्घर्ष' शीर्षकको कथाबाट आफ्नो कथा लेखनको यात्रा आरम्भ गरेकी हुन् । उनका कथामा सामाजिक चेतना पाउन सकिन्छ । साहित्यिक योगदानका साथै विभिन्न सङ्घ संस्थामा आबद्ध रहेर काम गरेको पाइन्छ । 'साहित्य सञ्चार समूह, इटहरी' को आजीवन सदस्य, स्वर्णिम साहित्य प्रतिष्ठान, काठमाडौंको अध्यक्ष भई काम गरेकी छिन् । यसरी क्रियाशील व्यक्ति खड्का साभ्ना बालसाहित्य पुरस्कार (२०६०), गुञ्जन प्रतिभा पुरस्कार (२०६६), स्रष्टा साहित्य चौतारी पुरस्कार (सन् २०१०), श्री शारदा कोइराला स्मृति बालसाहित्य वाणी सम्मान (२०६९) जस्ता पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत भएको देखिन्छ । नेपाली साहित्य भण्डारमा अनेक चेतनामूलक साहित्यिक कृतिहरूको प्रकाशन गरेकी छिन् । यिनका प्रकाशित कृतिहरू निम्न रहेका छन् :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशन	साल
१	'सानी' (बालमनोवैज्ञानिक उपन्यास भाग १)	प्रकाशन तेजबहादुर दाहाल	२०६०

२	सानीको साहस (धारावाहिक बाल उपन्यास)	प्रकाशक तेजबहादुर दाहाल	२०६२
३	मित्रताको महत्त्व	साभा प्रकाशन	२०६३
४	संवत्-अफिस (लघुकथासङ्ग्रह)	उत्खनन नारी साहित्य प्रतिष्ठान इटहरी	२०६४
५	सिन्केको सफलता (बाल एकाङ्की सङ्ग्रह)	उत्खनन नारी साहित्य प्रतिष्ठान इटहरी	२०६४
६	उज्यालो बाटो शिक्षाको (बाल एकाङ्कीसङ्ग्रह)	उत्खनन नारी साहित्य प्रतिष्ठान, इटहरी	२०६४
७	समयको क्यानभासमा (कथासङ्ग्रह)	उत्खनन नारी साहित्य प्रतिष्ठान, इटहरी	२०६७
८	साने बन्यो सन्तबहादुर (बालउपन्यास)	स्वर्णिम नवसाहित्य प्रकाशन, काठमाडौं	२०६८
९	सिर्जना सन्त्रास (संस्मरण सङ्ग्रह)	स्वर्णिम नवसाहित्य प्रकाशन, काठमाडौं	२०६८
१०	क्यानभासमा कोरिएका कथाहरू (कथासङ्ग्रह)	स्वर्णिम नवसाहित्य प्रकाशन, काठमाडौं	२०६८
११	फेसबुक च्याटिड (युवाकथासङ्ग्रह)	स्वर्णिम नवसाहित्य प्रकाशन, काठमाडौं	२०६९
१२	स्वर्णिमा (बालउपन्यास)	स्वर्णिम नवसाहित्य प्रकाशन, काठमाडौं	२०६९
१३	स्रष्टा समर्पण (समालोचना सङ्ग्रह)	स्वर्णिम नवसाहित्य प्रकाशन, काठमाडौं	२०६९
१४	ओ मेरा प्रेम फूल (पत्र साहित्य)	स्वर्णिम नवसाहित्य प्रकाशन, काठमाडौं	२०६९

उक्त कृतिहरूमा आधारमा खड्कालाई नेपाली साहित्यमा क्रियाशील साहित्यकारका रूपमा वर्णन गर्न सकिन्छ। यसरी यिनको नेपाली साहित्य क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान रहेको पाइन्छ। आउँदो समयमा पनि कथाकार खड्काबाट अझै साहित्यिक कृतिहरू पाउने अनुमान गर्न सकिन्छ।

३.१.१६ प्रदीप मेन्याङ्गबो

प्रदीप मेन्याङ्गबोको जन्म २०३० साल साउन २५ गते ताप्लेजुङको आम्बोबुङमा भएको हो। यिनको न्वारानको नाम नरबहादुर लिम्बू र प्रचलित नाम प्रदीप मेन्याङ्गबो रहेको पाइन्छ। यिनी बाबु भुपेन्द्र लिम्बु र आमा धनमाया लिम्बुका कोखबाट जन्मिएका हुन्। हाल धरान नगरपालिका वडा नं. १५ बाभ्रगरा, एभरेष्टलाइनमा बसोबास गर्दै आएका छन्।

मेन्याङ्गबोले धरानको महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसबाट स्नातकसम्मको अध्ययन पूरा गरेका छन्। आधारभूत पत्रकारिता तालिम, एक महिने खोज पत्रकारिता लगायतका विभिन्न तालिमहरू पूरा गरेको पाइन्छ (प्रत्यक्ष सम्पर्क)। २०५१ सालदेखि विभिन्न पत्रकारितामा काम गर्दै आएका छन् सयपत्री साप्ताहिक, सिरेटो साप्ताहिक, पुर्वेली दैनिक, नवसंचार दैनिक, नवआवाज साप्ताहिक, साघु साप्ताहिक, सारथी साप्ताहिक, न्युजटाइम्स साप्ताहिक, न्यूजपोष्ट साप्ताहिक, मर्निङपोष्ट दैनिक जस्ता पत्रपत्रिकामा काम गरेको पाइन्छ।

लगभग २०४४ सालदेखि साहित्य लेखनमा प्रवेश गरेको मेन्याडबोले पुरुषगन्ध जस्तो कथासङ्ग्रह प्रकाशन गरेको देखिन्छ । त्यस्तै कविता, गीत, गजल तथा विभिन्न पत्रपत्रिकामा फुटकर रचनाहरू प्रकाशित भएका छन् । विभिन्न विधामा कलम चलाउने मेन्याडबो विभिन्न सङ्घ संस्थाबाट पुरस्कृत भएका छन् । राष्ट्रिय कविता महोत्सव २०५७ मा प्रथम पुरस्कार, सृजनशील युवा प्रतिभा पुरस्कार, प्रलेस सुनसरी २०५८, उत्कृष्ट पत्रकारिता पुरस्कार, गोर्खा भूपू सैनिक सङ्घ २०५७, नेपाल परिवार नियोजन सङ्घ सुनसरीबाट युवा सम्मान २०६४, युवा प्रतिभा सम्मान विराटनगर २०६७, जिल्ला विकास समिति सुनसरीद्वारा दिइने २०६९ को उत्कृष्ट पत्रकारिताबाट पुरस्कृत यसरी विभिन्न सङ्घ संस्थाले सम्मान गरेको देखिन्छ । हालसम्म यिनका उपलब्ध कृतिहरू :

क्र.सं.	कृति	प्रकाशन	साल
१	पुरुष गन्ध (कथा सङ्ग्रह)	सिद्धिकुमारी थेवे	२०६०

मेन्याडबोका फुटकर रूपमा थुप्रै लेख रचना प्रकाशित भए तापनि हालसम्म एउटा मात्र सङ्ग्रह सङ्गृहित रूपमा प्रकाशन भएको पाइन्छ । यसको गुणात्मक उत्कृष्टता रहेकाले यिनलाई कथाकारका रूपमा वर्णन गर्न सकिन्छ ।

प्रगतिवादी कथालेखनको दृष्टिले पनि सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरू क्रियाशील देखिन्छन् । यस धारामा कलम चलाउने सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूमा सरण कुमार राई, जगदीश नेपाली राजेश विद्रोही आदि प्रमुख रहेका छन् ।

विभिन्न मोड र प्रवृत्तिहरू देखिँदै आएको नेपाली कथा साहित्यको वर्तमान समसामयिक चरणमा सुनसरीका कथाकारहरूको महत्त्वपूर्ण संलग्नता देखिन्छ । समसामयिक विषयवस्तुमा आधारित भएर कथा लेख्ने उपेन्द्र पागल, रमेश नेपाली, कृष्णविनोद लम्साल कुमुद अधिकारी, प्रदीप मेन्याडबो शर्मिला खड्का लगायतका कथाकार क्रियाशील रहेका छन् ।

हालसम्म सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूका एक दर्जन जति कथासङ्ग्रह प्रकाशन भएको पाइन्छ । त्यस मध्ये यज्ञप्रसाद आचार्यको जगदीश नेपालीका कथा सङ्ग्रह प्रकाशन भएका छन् । केही कथाकारहरू लामो समयदेखि लेखन कार्यमा सक्रिय

भइरहेको भए तापनि कथासङ्ग्रहको रूपमा प्रकाशनमा आएको देखिँदैन । सरण कुमार राई, उपेन्द्र पागल, चन्द्रमणि अधिकारी, गिरिराज आचार्य मोहन विरही, शर्मिला खड्का, कुमुद अधिकारी, प्रदीप मेन्याङ्बो लगायत कथाकारहरूले कथासङ्ग्रहको प्रकाशन गरेको पाइन्छ ।

सुनसरी जिल्लाको कथा साहित्यको श्रीवृद्धिमा यिनीहरूको भूमिका उल्लेखनीय रहेको छ । हाल आएर जिल्ला र राष्ट्रियस्तरमा विभिन्न साहित्यिक पत्रिकाहरू प्रकाशन र त्यसको युवापुस्ताको रुचिका कारण सुनसरी जिल्लाको कथा विधाको भविष्य उज्ज्वल रहेको कुरा विश्वास गर्न सकिन्छ ।

३.२ निष्कर्ष

साहित्यका अन्य विधाभन्दा कान्छो विधाका रूपमा रहेको भए पनि नेपाली कथाले साहित्यको उल्लेख्य रूपमा फड्को मारेको छ । नेपाली कथा साहित्यलाई वर्तमान स्थितिमा ल्याई पुऱ्याउने क्रममा विभिन्न स्थान र क्षेत्रसँग सम्बद्ध कथाकार र प्रतिभाहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ । ‘शारदा’ पत्रिकाको प्रकाशनसँग आधुनिक नेपाली कथाको जन्म भएको छ । सामाजिक यथार्थवादी कथालेखनबाट प्रारम्भ भएको आधुनिक नेपाली कथा साहित्यले आफ्नो विकाससँगै विभिन्न मोड र प्रवृत्ति पार गर्दै वर्तमान स्थितिसम्म आई पुगेको छ । आधुनिक नेपाली कथा साहित्यले हालसम्मको सात दशकको लामो यात्रामा प्रशस्त कथाकारहरूको जन्म भएको र उनीहरूकै महत्त्वपूर्ण त्याग र तपस्याको परिणामले गर्दा नेपाली कथासाहित्यले र कथाकारहरूले राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत ख्याति कमाउन सफल भएका छन् ।

सुनसरी जिल्ला कथा साहित्यको दृष्टिले हाल आएर केही आशालाग्दो स्थिति देखिन्छ । वि.सं. २०१२ सालमा विराटनगरबाट प्रकाशित हुने ‘छहरी’ नामक पत्रिकामा यत्र प्रसाद आचार्यको ‘साबुन’ कथा प्रकाशन भएपछि प्रारम्भ भएको सुनसरी जिल्लाको कथा साहित्यले हालसम्म करिब ६ दशक यात्रापार गरिसकेको पाइन्छ । यस बीचमा करिब २ दर्जन जति कथाकार मध्ये डेढ दर्जन जति कथाकारले सङ्गृहित रूपमा कथाहरू लिएर देखा परेका छन् । आधुनिक नेपाली कथा साहित्यमा सर्वप्रथम उदाएको

सामाजिक यथार्थवादी धारालाई अवलम्बन गर्दै कथालेखनलाई अगाडि बढाउने सुनसरी जिल्लाका कथाकारको सङ्ख्या अन्य धाराका तुलनामा बढी देखिन्छ । त्यसैले सामाजिक कथा लेखनको दृष्टिले प्रशंसनीय मानिन्छ । गुरुप्रसाद मैनालीले थालनी गरेको धारालाई यज्ञप्रसाद आचार्यले प्रारम्भ गरी औपचारिक रूपमा भित्र्याएको पाइन्छ । उनको 'मुक्तात्मा' कथासङ्ग्रह यसै धारासँग सम्बद्ध रहेको छ । यसपछि यसलाई निरन्तरता दिने क्रममा उपेन्द्र पागल, कुमुद अधिकारी, कृष्ण अधिकारी, कृष्णविनोद लम्साल, गिरिराज आचार्य, जगदीश नेपाली, प्रदीप मेन्याङ्बो, प्रेम राई 'परदेशी', मणिराज भट्टराई, मोहन विरही, योगेन्द्र तिमिसना, लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा' शरणकुमार राई आदि रहेका छन् । यिनीहरूले सुनसरीमा रहेर सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित रहेर प्रशस्त मात्रामा कलम चलाएको पाइन्छ । जसले गर्दा सुनसरी जिल्लाको कथा साहित्यको राष्ट्रिय स्तरमा आफ्नो स्थान सुरक्षित गर्न थालेको छ । आधुनिक नेपाली साहित्यमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले प्रारम्भ गरेको मनोवैज्ञानिक यथार्थवाद कथालेखनको परम्परालाई सुनसरी जिल्लाका कथाकारले अवलम्बन गर्दै निरन्तरता दिएको पाइन्छ । सर्वप्रथम प्रेम राई 'परदेशी' ले यस प्रवृत्तिलाई आत्मसात गरे । उनको यसै प्रवृत्तिलाई आफ्ना कथासङ्ग्रहका कथाहरूमा समावेश गरेका छन् । यसपछि यस धारालाई निरन्तरता दिँदै सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूमा चन्द्रमणि अधिकारी, गिरिराज आचार्य, प्रदीप मेन्याङ्बो आदि कथाकारहरू रहेका छन् ।

प्रगतिवादी कथालेखनको दृष्टिले पनि सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरू क्रियाशील देखिन्छन् । यस धारामा कलम चलाउने सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूमा सरण कुमार राई, जगदीश नेपाल राजेश विद्रोही आदि प्रमुख रहेका छन् ।

विभिन्न मोड र प्रवृत्तिहरू देखिँदै आएको नेपाली कथा साहित्यको वर्तमान समसामयिक चरणमा सुनसरीका कथाकारहरूको महत्त्वपूर्ण संलग्नता देखिन्छ । समसामयिक विषयवस्तुमा आधारित भएर कथा लेख्ने उपेन्द्र पागल, रमेश नेपाली, कृष्णविनोद लम्साल, कुमुद अधिकारी, प्रदीप मेन्याङ्बो शर्मिला खड्का लगायतका कथाकारहरू क्रियाशील रहेका छन् ।

हालसम्म सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूका एकदर्जन जति कथासङ्ग्रह प्रकाशन भएका पाइन्छन् । त्यसमध्ये यज्ञप्रसाद आचार्यको जगदीश नेपालका कथा सङ्ग्रह प्रकाशन भएका छन् । केही कथाकारहरू लामो समयदेखि लेखनकार्यमा सक्रिय भइरहेको भए तापनि कथासङ्ग्रहको रूपमा प्रकाशनमा आएको देखिँदैन । सरण कुमार राई, उपेन्द्र पागल, चन्द्रमणि अधिकारी गिरिराज आचार्य, मोहन विरही, शर्मिला खड्का, कुमुद अधिकारी, प्रदीप मेन्याङ्बो लगायत कथाकारहरूले कथासङ्ग्रहको प्रकाशन गरेको पाइन्छ । सुनसरी जिल्लाको कथा साहित्यको श्रीवृद्धिमा यिनीहरूको भूमिका उल्लेखनीय रहेको छ । हाल आएर जिल्ला र राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न साहित्यिक पत्रिकाहरू प्रकाशन र त्यसको युवापुस्ताको रुचिका कारण सुनसरी जिल्लाको कथा विधाको भविष्य उज्ज्वल रहेको कुरा विश्वास गर्न सकिन्छ ।

परिच्छेद : चार

सुनसरी जिल्लाका कथाकृतिको अध्ययन

४.१ कथा विश्लेषणका विद्यातात्त्विक आधार

साहित्यका विविध विधा मध्ये कथा पनि एक साहित्यक गद्य विद्या हो । अन्य साहित्यिक विधाहरू जस्तै यस कथा विधाको पनि आफ्नै सैद्धान्तिक ढाँचा रहेको पाइन्छ । यस ढाँचामा आख्यान शास्त्रीय नियम र लक्षणहरू विस्तृत परिवेशको सीमाभित्र स्वतन्त्र रूपले हुर्केको पाइन्छ । त्यसैले कथा विश्लेषणका विविध आधारहरू रहेका हुन्छन् । कथा विश्लेषणका विविध आधारहरू मध्ये यहाँ संरचना र रूपविन्यासलाई मुख्य आधार मानी तिनीहरूको चर्चा गरिएको छ ।

४.१.१ संरचना

कथाकारले आफ्ना विचार घटना कुनै वस्तु, अनुभव अनुभूति, संवेग र उमङ्गहरूलाई कथामा अभिव्यक्त गरेको हुन्छ । यस्ता कुराहरूलाई घटना र पात्रको अन्योन्याश्रित सम्बन्धले जीवन्त तुल्याउँछन् । यी सम्पूर्ण कुरालाई मिलाएर कथाकारले कथाको आकार दिन्छ । कथाको संरचना भित्र स्थूल तत्त्वहरू मात्र पर्दछन् । ती हुन् : कथावस्तु, पात्र, दृष्टिविन्दु र सारवस्तु (श्रेष्ठ, २०६०:९) । कथाको संरचना भित्र तर्कको प्रकटीकरणलाई आधार बनाएर प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

संरचना भित्र पर्ने कथाका अन्य तत्त्व मध्ये कथावस्तु पनि एक हो । यसलाई स्थूल र बृहत्तम तत्त्वका रूपमा लिन सकिन्छ । कथावस्तुमा कथाकारका धारणा, विचार, कल्पना, बौद्धिकता आदिले राम्ररी विचरण गर्न पाउँछन् । यसले पाठकहरूमा कौतुहलता सिर्जना गर्छ । कथावस्तु विभिन्न स्रोतबाट चयन गर्न सकिन्छ । इतिहास, पुराण, लोककथा, दन्त्यकथा समाज, स्वैरकल्पना, पत्रपत्रिका, विविध परिवेश आदि कथावस्तुका

स्रोत बनेका हुन्छन् । कथावस्तुको स्रोत जे जस्तो भए तापनि मानव जीवनको यथार्थसित यसको सम्बन्ध रहेको हुनुपर्दछ । कथावस्तु कथात्मक प्रकरणहरूको समन्वय हो । यसमा घटना र क्रियाकलाप घटित भएको पाइन्छ । बृद्धितत्त्वको प्रयोग गरेर कथावस्तुको निर्माण गरिन्छ । वास्तवमा कथावस्तु कथाकारको विचार वा अनुभूतिको मूर्त अभिव्यक्ति हो । यसको अभावमा कुनै पनि कथा निर्जीव बन्दछ । कथामा आदि, मध्य र द्वन्द्वको समिश्रण गरिएको कथाको एक तत्त्वलाई कथावस्तु भनिन्छ ।

कथावस्तु भन्नाले एकभन्दा बढी दृश्यविधानको अनुक्रमिक निर्माण र तिनका बीच सम्बन्धको स्थापना भन्ने बुझिन्छ (श्रेष्ठ २०६०:९) । मानिसको जीवनमा आई परेको घटनाको स्मृति नै कथा हुनाले कथा मानिसका जीवनको चित्रण हो । भाषाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिने परस्पर सहचार्ययुक्त घटना श्रृङ्खलाले कथावस्तुलाई निर्माण गर्दछ । घटनाहरूको त्यस्तो श्रृङ्खला निर्माण गर्ने प्रक्रिया नै कथावस्तुको प्रक्रिया हो (नेपाल, २०११:३२) । जतिसुकै क्षीण भए तापनि प्रत्येक आख्यान भित्र कथावस्तु रहेको हुन्छ ।

कथावस्तु कथामा कार्यव्यापारसंग सम्बद्ध तत्त्व हो । जसले कथाको निर्माणमा घटनाहरूको तारतम्य मिलाउँछ । वास्तवमा कथामा कथावस्तु देशकाल अनुरूप भयो भने मात्र वास्तविक र पत्यारिलो मानिन्छ ।

(ख) चरित्र

कथाका तत्त्व मध्ये चरित्र अति महत्त्वपूर्ण र आवश्यक तत्त्व हो । चरित्र विना कुनै पनि कथाको कथावस्तु अगाडि बढ्न सक्दैन । पात्र त्यो माध्यम हो जसका आधारमा कुनै घटनाको कल्पना गरी यथार्थको प्रस्तुतीकरणको प्रयास गरिन्छ । पात्रको गतिविधिले कथा सशक्त र दुर्बल बन्न सक्छ । पात्र कथावस्तुको योजना गर्दा प्रयोग गरिने उपकरणहरूलाई क्रमबद्धता प्रदान गर्ने एक अत्यावश्यक माध्यम हो । कथामा कथाकारले आफ्नो रुचि अनुसार धनी, गरिब, उच्च, नीच, शिक्षित, अशिक्षित, ज्ञानी, अज्ञानी, बालक, बृद्ध, महिला, पुरुष, पागल, अपाङ्ग आदि मानवीय तथा मानवेत्तर पात्रहरूको प्रयोग गर्न सक्दछ । कथामा पात्रको सङ्ख्या यति नै हुनुपर्छ भन्ने निश्चित सङ्ख्या नतोकिए पनि

न्यून सङ्ख्याका पात्रको उपस्थितिलाई राम्रो मानिन्छ । कथाको स्वरूप र प्रवृत्ति हेरेर आवश्यकता अनुसार पात्रको चयन गर्नु उपयुक्त मानिन्छ ।

कथावस्तुका सम्पूर्ण घटना पात्रमा निहित भएका हुन्छन् । कथावस्तु र चरित्रका बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको पाइन्छ । त्यसैले कथामा पात्र भन्नासाथ अभिप्रेरणा र स्थिरताको कसीमा सफल भएको हुनु अति आवश्यक छ (श्रेष्ठ, २०६०:१०) । आख्यानमा जुन तत्त्वका माध्यमद्वारा घटनाहरू हुन्छन् र विकसित बन्दछन्, त्यस तत्त्वलाई पात्र मानिएको छ । पात्रका हाउ, भाउ, आनीबानी आचरण वा कार्यशैली आदिलाई चरित्र भनिन्छ (नेपाल, २०११:५१) । पात्र त्यो तत्त्व हो, जसद्वारा कार्यव्यापार अधि बढ्दछ । कथामा जबसम्म पात्रको स्थिति रहन्छ, तबसम्म कथा कुरूक्षेत्रको मैदान बन्दछ (नेपाल, २०११:५४) । एकलो क्रियाव्यापार वा घटनाको कुनै अर्थ नै हुँदैन, पात्रले नै त्यसलाई अर्थ दिने गर्दछ । त्यसैले कथाको संरचनामा पात्रलाई मूल खाँबो मान्ने गरिन्छ (श्रेष्ठ, २०६६:२६) । पात्रका माध्यमबाट कथाले गतिशीलता पाउँछ । कथामा प्रयोग भएका पात्रहरू विभिन्न किसिमका हुन्छन् । स्वभावका आधारमा गोला र च्याप्टा, स्थानका आधारमा सार्वभौम र आञ्चलिक, परिस्थितिका आधारमा गतिशील र गतिहीन, समयका आधारमा पारम्परिक र मौलिक, समाजका आधारमा समाज सापेक्ष र निरपेक्ष जस्ता विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरेर पात्रहरूको अध्ययन गरिएको हुन्छ ।

यसरी कथामा प्रस्तुत हुने कथावस्तुका आधारमा पात्रको चयन गरिन्छ । कथामा कथावस्तुको स्वरूपअनुसार विभिन्न सङ्ख्यामा विभिन्न प्रकारका पात्रको छनोट गरिन्छ र तिनीहरूलाई विभिन्न कार्यमा सक्रिय वा निष्क्रिय देखाइएको पाइन्छ ।

(ग) दृष्टिविन्दु

दृष्टिविन्दु आधुनिक कथालेखनको क्षेत्रमा एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यसलाई कथा भन्ने पद्धति र तरिकाले रूपमा लिइन्छ । कथा जसले भन्दैछ भन्ने कुरासित दृष्टिविन्दु गाँसिएको हुन्छ । अङ्ग्रेजी, 'पोइन्ट अफ भ्यू' शब्दको समानार्थीका रूपमा दृष्टिविन्दुलाई मानिन्छ । दृष्टिविन्दुले कथा कहाँ उभिएर भनिएको छ र त्यस कथालाई कहाँ उभिएर कुन धरातलबाट हेर्ने भन्ने जनाउँछ । कथाकारले दृष्टिविन्दुका माध्यमबाट नै आफ्नो

कुरा वा दर्शनको पारस्परिक विनिमय गर्ने आधार नै दृष्टिविन्दु हो । कथाकारले कृतिमा कथावस्तुलाई कसरी प्रस्तुत गरेका छन् भनी हेर्ने, छुट्याउने र कलाको कुरा भन्न सकिने माध्यम दृष्टिविन्दु भएकाले यसलाई सूक्ष्म तत्त्व मानी आन्तरिक संरचनाभिन्न राखिन्छ । दृष्टिविन्दुविना कथा सिर्जना हुन सक्दैन । त्यसैले यसलाई कृतिको मुख्य तत्त्व मानिन्छ । कथाको कथावस्तुले पात्रसँग कुन भूमिका राख्छ ? त्यसबाट शिल्प पक्ष पनि प्रभावित हुन्छ र दृष्टिविन्दु बनेको हुन्छ (घिमिरे, २०६५:१७) । भट्ट हेर्दा दृष्टिविन्दु पात्रहरूको प्रस्तुतीसित सम्बद्ध पक्ष हो । जस्तो लागे पनि यो मुख्यतः कथा कसले भन्दैछ भन्ने कुरासित दृष्टिविन्दु गाँसिएको हुन्छ (बराल र घिमिरे, २०६५:६) । दृष्टिविन्दु त्यो स्थिति, स्थान वा सीमा हो, जसको माध्यमबाट कथाकारले आफ्नो धारणा वा अनुभूति पाठकवर्ग समक्ष पुर्याउँदछ । कथाकार र पाठकवर्ग बीचको सम्बन्ध सूत्र नै दृष्टिविन्दु हो । त्यसैलाई आधार बनाएर कथाकारले आफ्नो सामग्रीलाई कथाको आकार प्रदान गर्दछ । कथामा यसको अत्यावश्यक हुन्छ । यो विना कथामा सजिवता आउँदैन (श्रेष्ठ, २०६०:११) । यी विभिन्न विद्वानहरूको भनाइलाई केलाउँदा दृष्टिविन्दुलाई कथाको उत्कृष्टताको मापकका रूपमा लिन सकिन्छ ।

दृष्टिविन्दुलाई आन्तरिक र बाह्य गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । आन्तरिकमा केन्द्रीय र परिधीय पर्दछन् । त्यस्तै बाह्यमा सर्वदर्शी, सीमित र वस्तुपरक परेका हुन्छन् ।

(घ) सारवस्तु

कथाकारले कथाद्वारा कुनै न कुनै सार प्रदान गरेको हुन्छ । जीवनको सत्यानुभवलाई कल्पनाको सहायताले प्रस्तुत गर्नु नै कथाको लक्ष्य रहेको पाइन्छ। कथामा जीवनको कुनै एक पक्षको चित्रण र कुनै एक मनोदशाको प्रकटीकरण गरिन्छ । कथाको यसै आधार भूमिमा जीवन र जगतसम्बन्धी दृष्टिकोण प्रस्तुत गरिएका हुन्छन् । कथाकारले प्रत्येक कथामा बेग्लाबेग्लै सारवस्तु राखेको पाइन्छ । अन्यथा कथाहरू रुचिपूर्ण बन्न सक्दैनन् । कथामा दृष्टिकोणको विविधता आवश्यक मानिन्छ । कथाकार कथा मार्फत पाठकलाई के भन्न चाहन्छ ? त्यसलाई कथाको सारवस्तु भनिन्छ ।

कथाको विषयवस्तु जे-जस्तो प्रकारको भए तापनि प्रत्येक कथामा निश्चित सारवस्तु रहेको पाइन्छ । कथामा उद्देश्यको सम्बन्ध केवल कथामा मात्र सीमित नरही कथाकारको जीवन दृष्टिसित पनि गाँसिएको पाइन्छ । कुनै पनि कथामा कथाकारको जीवन-दृष्टिको कलात्मक प्रस्तुती भएको हुन्छ । त्यसैले कथाको सारवस्तुमा मानवजीवनको सामान्यीकरण भएको पाइन्छ । जुन द्वन्द्वद्वारा प्रस्फुटित भएको पाइन्छ । सारवस्तु कुनै पात्रको भनाइको आधारमा नभएर समग्रतामा प्रस्तुत भएको पाइन्छ (घिमिरे, २०६५:५) । कथामा कुनै न कुनै विचारको बीज रूप प्रत्यक्ष वा प्रच्छन्न रूपमा रहेको पाइन्छ । त्यसैका आधारमा कथावस्तुको संरचना तयार पारिएको हुन्छ । त्यस बीज रूपलाई विना आग्रहीकरण कथाकारले कुशलतापूर्वक जति धेरै नाटकीकरण गर्न सक्यो त्यो कृति त्यति नै उत्कृष्ट बनेको पाइन्छ । त्यसैले बीज रूप भनेको कथा संरचनाको सौन्दर्य तत्त्व हो, जसलाई हामी सारवस्तु मान्दछौं (श्रेष्ठ, २०६०:१२) । हरेक कलाकृतिमा एक प्रकारको सङ्केत विधान गरिएको पाइन्छ । त्यसको माध्यमबाट निर्माताले बद्धविधि आर्थी सम्भावनाहरूको विधान गरेको हुन्छ । कथामा पाइने यस्तै आर्थी सम्भावनाहरूको समष्टिलाई सारवस्तु भनिन्छ (नेपाल, २०१:७९) । वास्तवमा हामीले कुनै पनि कथा पढिसकेपछि समग्रमा त्यसमा जुन भावार्थ वा अभिप्रायः पाउँदछौं, त्यही नै सारवस्तु हो । सारवस्तु आञ्चलिक र शाश्वत गरी दुई प्रकारका मानिएका हुन्छन् ।

४.१.२ रूपविन्यास

कुनै पनि कथाकारले कथाको संरचना तयार गरिसकेपछि त्यसलाई कलात्मक बनाउन प्रयोग गरिने वस्तुहरू नै रूपविन्यास हो । रूपविन्यासमा पदविन्यास, विम्बविधान, व्यङ्ग्य प्रतीकविधान, शीर्षक, भाषिक शिल्प शैली, उखान टुक्का भनाइ जस्ता तत्त्वहरू रहेका पाइन्छन् । जसले कथावस्तु जस्ता कुराहरूलाई पृथक गरेर जे पाइन्छ, त्यसलाई नै रूप विन्यास भनिन्छ । यसले कथालाई कलात्मकता प्रदान गर्दछ । गैरसाहित्यिक लेखनमा हामी रूपविन्यास पाउन सक्दैनौं । रूपविन्यास वैयक्तिक भएकाले यसका संवृत र विवृत दुई रूपहरू पाइन्छन् । संवृतमा कथाकारको सरल अभिव्यक्ति पाइन्छ भने विवृतमा कथाकार विशिष्ट तर्फ उन्मुख भएको देखिन्छ (श्रेष्ठ २०६०:१३) । वास्तवमा रूपविन्यास कथालाई प्रभावकारी बनाउने कलात्मक अभिव्यक्ति हो । जसले

कथामा मिठासपन ल्याउने काम गर्दछ । शैलीको निर्माण भाषाकै माध्यमबाट गरिने भएकाले भाषा शैलीलाई एकै ठाउँमा राख्न सकिने भए तापनि भाषा र शैली एउटै कुरा होइनन् । भाषाको प्रयोग सरल, जटिल तथा प्रतीकात्मक लगायत विभिन्न किसिमले गर्न सकिन्छ । कथालाई प्रभावकारी बनाउने माध्यम भाषा भएकाले यसको प्रयोगको पद्धति नै हो । भाषा साधन हो, साध्य होइन । वास्तवमा भाषा सारा संरचनागत अवयवहरूलाई जोड्ने तन्तु हो (वराल र घिमिरे, २०६५:६) । भाषाकै माध्यमबाट कथावस्तुको नयाँ पात्रहरूको चरित्र चित्रण र तिनका कार्यव्यापारहरूको उद्घाटन गरिएको हुन्छ । कतिपय स्थानमा रूपविन्यासलाई भाषाशैली भनेर अर्थ्याएको पाइन्छ । यसरी विद्वानहरूको भनाइलाई नियाल्दा कथाका मुख्य तत्त्व संरचना र रूपविन्यास रहेका छन् । तिनीहरूकै आधारमा कथाहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२ सुनसरी जिल्लाका कथा कृतिको अध्ययन

सुनसरी जिल्लाका कथाकारका कथाकृतिको अध्ययनमा कृति प्रकाशित गर्ने कथाकारलाई मूल आधार मानिसएको छ । अध्ययनका क्रममा सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरू मध्ये प्रतिनिधि कथाकार र तिनका प्रकाशित प्रतिनिधि कथाकृति मात्र अध्यायन गरिएको छ ।

४.२.१ उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन

उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथा सङ्ग्रह २०६३ जेठमा जुही प्रकाशनद्वारा प्रकाशित भएको हो । यसमा ८० पृष्ठको आयाम रहेको छ र १४ ओटा कथाहरू आबद्ध रहेका छन् । ती हुन् :

(क) अत्याचार (ख) रतिया (ग) श्यामा, (घ) विछिया (ङ) क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति (च) चेतन (छ) रेखा, (ज) सुनरलाल (झ) मङ्गलुकी कैली गाई (ञ) आफन्त (ट) साथी (ठ) गाउँको कोलाज चित्र (ड) युगमान्यता र (ढ) सम्प्रेषणको खोजी ।

यी १४ ओटा कथा मध्ये प्रतिनिधि मानी अत्याचार र क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति कथाहरूको विधातात्त्विक अध्ययन गरिएको छ, भने अन्य कथाहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा गरिएको छ ।

४.२.१.१ 'अत्याचार' कथाको अध्ययन

'अत्याचार' आचार शब्दमा अति उपसर्ग लागेर बनेको संस्कृतिको तत्सम शब्द हो । अत्याचार शब्दको अर्थ ऐन-कानूनको सीमा नाघेर गरिने दुराचार, थिचोमिचो, ज्यादती आदि हुन्छ । त्यही विषयलाई केन्द्रमा राखी कथाकारले यस कथाको शीर्षक अत्याचार चयन गरेको देखिन्छ ।

(क) कथावस्तु

'अत्याचार' कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहित पहिलो कथा हो । यसमा मुखियाले निर्दोष र सोभो पात्र प्रभावमाथि गरेको अत्याचारबाट नै यस कथाको शीर्षक अत्याचार राखिएको देखिन्छ ।

यस कथाको प्रमुख पुरुष पात्र गरिब, इमान्दार र सोभो प्रभात हो । आफ्नी आमाको उपचारका लागि डाक्टर बोलाउन जाँदा बाटामा उसले घाइते मृगको पाठो भेट्छ । पाठोलाई घरमा लगी औषधी गर्छ । त्यस पाठोलाई शोषक र सामन्ती मुखियाका छोराहरूले घाइते पारेका हुन्छन् । उनीहरूले प्रभातसँग पाठो माग्दा नदिनु, प्रभातले डाक्टर ल्याएर आमाको उपचार गर्नु, मुखियाका छोराहरूले हामीले घाइते पारेको पाठो हामीलाई नै दे भनी माग्नु तर प्रभातले नदिनु जस्ता घटनाहरू आएका छन् । आफूले उपचार गरी बचाएको पाठो अरूले नै लाने दाबी गरेपछि यस भागमा प्रभातलाई ज्यादै सङ्कट परेको देखिन्छ । यस भागमा कथावस्तुको सङ्कटावस्थाको शृङ्खला र कथावस्तु विकासमा आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वको स्थिति देखिन्छ ।

कथाको अन्तिम भागमा मुखियाको आँगनमा पाठोको विषयलाई लिएर पञ्चायत बस्नु, प्रभातले मार्ने भन्दा बचाउने महान हुन्छ भन्नु । त्यसैले यो पाठो म दिन्न भन्दा मुखियाले उल्टै यिनीहरूले घाइते नपारेका भए तिमिले कसरी भेट्थ्यौ ? भनी हपार्नु,

अन्य गाउँलेहरूले बोल्न नपाउनु । मुखियाको जित र प्रभातको हार हुनु, प्रभातले न्याय पाउन नसकेकाले उसको सङ्घर्ष ह्रास हुनु जस्ता घटनाहरू आएका छन् । अन्त्यमा मुखियाले प्रभातलाई दोषी ठहर्‍याएर सजाय दिँदै कथाको अन्त्य गराइएको छ ।

(ख) चरित्र

यस कथाका मुख्य चरित्र प्रभात र मुखिया हुन् भने स्थानीय चौधरीहरू, डाक्टर, प्रभातकी आमा आदि सहायक चरित्र हुन् । अमानवीय पात्र मृगको पाठो, नोकरहरू, विद्यार्थी केटो आदिको सन्दर्भ पनि कथामा देखिन्छ । यिनै पात्रहरूको सेरोफेरोमा कथाको सम्पूर्ण कथावस्तु केन्द्रित भएको छ ।

कथाको सुरुदेखि अन्त्यसम्म देखा पर्ने प्रभात यस कथाको प्रमुख पुरुष पात्र हो । उसकै केन्द्रविन्दुमा कथा घुमेको छ । दया, माया र करुणाको त्रिमूर्ति मानिएको प्रभातले घाइते मृगको पाठो बचाएर मानवताको परिचय दिएको छ । प्रभात यस कथाको स्थिर पात्र हो । आफ्नी आमालाई औषधि गर्नका लागि पैसा नभएकाले ऊ एक निम्न वर्गीय परिवारको दुःखी सदस्यका रूपमा चिनिन्छ । सिधा र सोभो भएकाले अरूले गरेको अन्यायलाई सहेर बस्नाले प्रभात एक सहानुभूतिको पात्र बन्न पुगेको छ । प्रतिद्वन्द्वी पुरुष पात्रका रूपमा आएको मुखियाको भूमिका कथामा सुरुदेखि अन्त्यसम्म नै रहेको छ । उसले समाजमा भएका शोषक र सामन्ती वर्गहरूको प्रतिनिधित्व गरेकाले ऊ वर्गगत पात्र पनि हो । गाउँका सोभा र सिधा व्यक्तिहरूलाई महङ्गो व्याजमा ऋण दिएर दोब्बर र तेब्बर व्याज खान पल्केको मुखिया यस कथाको समाज सापेक्ष गतिहीन, उच्च वर्गीय पात्र हो । प्रभातकी आमा बिरामी भएको सुने पनि आफू हिसाब-किताबमा व्यस्त भएर जान नसकेको कुरा बताउने मुखिया 'मुखमा राम राम बगलीमा छुरा' भन्ने उखानसँग मेल खाने चरित्र हो । यस कथाको मुखिया आफ्ना आसामीहरूले लिएको ऋणको चर्चा-परिचर्चा गरी असत्यका पोका फुकाएर गरिबीको खुन र पसिना चुस्ने मानवरूपी दानव हो ।

मृगको पाठो यस कथाको गौण चरित्र हो । कथामा यसको निजी भूमिका देखिँदैन । यो स्वच्छ, सफा र शितल, हरियाली वनजङ्गलमा आफ्ना साथीसङ्गीहरूसँग

डुल्ने र चर्ने गर्छ । यस्तो अज्ञानी र विवेकहीन प्राणीलाई शिकार गरी यिनीहरूको मासु खाई रगत पिउने मानिसहरूको अमानवीय व्यवहार देखाउनका लागि कथामा पाठोलाई प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यस्ता असहाय प्राणीहरूको रक्षा केवल प्रभात जस्ता मानवतावादी पात्रहरूले मात्र गर्न सक्ने कुरा यस अत्याचार कथाबाट प्रस्तुत गरिन्छ ।

यस कथाका प्रमुख र गौण पात्रहरू क्रमशः प्रभात, मुखिया र मृगको पाठोबाहेक पनि अनेकौँ पात्रहरूको चर्चा गरिएको छ । यस्ता पात्रहरूमा प्रभातकी आमा, डाक्टर, विद्यार्थी केटो, चौधरीहरू, मुखियाको छोरो आदि रहेका छन् । यिनीहरूको भूमिका कथामा परिवेशलाई फराकिलो पार्ने र मुख्य चरित्रको आकार स्पष्ट पार्ने रहेको छ । फलस्वरूप यी पात्रहरूलाई सामान्य गौण पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ ।

(ग) दृष्टिविन्दु

वर्गीय द्वन्द्वलाई मूल विषयवस्तु बनाएर लेखिएको यस कथामा समाजमा देखिएका थिचोमिचो, अन्याय, दमन आदिलाई देखाइएको छ । प्रभातमाथि मुखियाद्वारा भएको अत्याचारलाई समाजको यथार्थ घटनाक्रमका रूपमा लिएर कथाकारले यथार्थवादी ढङ्गले वाहाय सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी प्रस्तुत गरेका छन् ।

(घ) सारवस्तु

न्याय खोज्नु मुखियाको आँगनमा पुगेको प्रभात र अन्य चौधरीहरूले न्याय नपाएको र मुखियाले आफ्नो वास्तविक रूप देखाएर प्रभातलाई दोषी ठहर्‍याएको कुरालाई यस कथामा देखाइएको छ ।

अत्याचार कथामा समाजमा देखिएका तीता घटनाहरूलाई देखाउने जमर्को गरिएको छ । कथाकार पागलले सोभ्रो सिधा तथा गरिब प्रभातमाथि समाजकै ठूलाठालु भनाउँदो मुखियाद्वारा भएको अन्याय र अत्याचारलाई देखाउन खोज्नु यस कथाको मुख्य सारवस्तु रहेको पाइन्छ । यस कथामा आञ्चलिकता देखिन्छ । त्यस्तै मृगको पाठो जस्तो अविवेकी र असहाय प्राणीहरूलाई दया र मायाको आवश्यकता हुन्छ । उनीहरू पनि

हामी जस्तै मायाका भोका हुन्छन् । त्यसैले उनीहरू माथि दया गर्नुपर्छ भन्ने कुरा देखाउनु पनि यस कथाको सारवस्तु रहेको पाइन्छ ।

(ड) रूपविन्यास

पात्रानुकूल भाषाको प्रयोग गरेर रचना गरिएको अत्याचार कथामा स्थानीय शब्दहरूको झलक देखा पर्दछ । यस कथामा प्रयुक्त “अच्छा चलिए”, “जल्दी आऊ”, “कुरा देन हो”, जस्ता शब्दहरूले तराईको भाषिक परिवेशलाई निर्देशन गरेका छन् ।

नेपाली कथाको एउटा विशेषताका रूपमा उखान टुक्कालाई पनि लिइन्छ । उखानटुक्काले कथामा रोचकता प्रदान गर्दछ । कथाकारले यस कथामा “एक पैसाको ल्वाङ छैन, चार पैसाको स्वाङ” भन्ने जस्ता उखानको प्रयोग गरेका छन् (पागल, २०६३:६) । यस्तै टन्टलापुर, खल्खल्ली जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरू र शीर्षकमा नै तीनओटासम्म विस्मयादिबोधक सूचक चिन्हको प्रयोगले कथालाई झन रोचक बनाएको छ । ‘नि’, ‘अरे’, ‘त’ जस्ता निपात शब्दहरूको प्रयोगले कथालाई जोड दिएको छ ।

पात्रहरूको सामान्य जनजीवनको अध्ययन गरिएको यस कथामा विशेष गरी वर्गीय द्वन्द्वबाट उत्पन्न हुने समस्यालाई उठाइएको छ । यहाँ प्रभात जस्तो सोभो, सरल र निःस्वार्थी गरिब केटोमाथि समाजमा ठूला बडा कहलिएका नीच प्रवृत्ति भएका मुखिया जस्ता मानिसहरूद्वारा गरिएको अत्याचारको वर्णन पाइन्छ । सङ्क्षेपमा भन्नु पर्दा कथाकार पागलले यस कथामा विद्यमान समाजमा रहेका प्रभात जस्ता निर्धा र कमजोर व्यक्तिहरूमाथि हुने गरेको अन्याय र अत्याचारलाई प्रस्तुत गरेका छन् । उनीहरू गरिब भएको कारण सहेर बस्न बाध्य भएको तीतो यथार्थलाई यसमा देखाइएको छ । यस कथामा शोषण र अन्याय तथा हिंसाको रूपलाई पनि सजीवता प्रदान गरिएको छ ।

४.२.१.२ ‘क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति’ कथाको अध्ययन

क्युरियो भनेको मूर्ति, कलाकृति, गहना आदि सांस्कृतिक महत्त्वका वस्तु राखिएको ठाउँ वा त्यस्ता वस्तुको प्रदर्शन र विक्री गर्ने पसल भन्ने बुझिन्छ । बुद्धमूर्ति भन्नाले

शान्तिका अग्रदूत भगवान् गौतम बुद्धको मूर्तिलाई लिइएको छ । यही कुरालाई मुख्य विषयवस्तु बनाएर कथाकारले शीर्षकको छनोट गरेको देखिन्छ ।

(क) कथावस्तु

क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहित पाँचौँ कथा हो । प्रस्तुत कथा यस सङ्ग्रहमा सङ्गृहित १४ ओटा कथाहरू मध्ये उत्कृष्ट कथा हो, जसले गर्दा यस सङ्ग्रहको नाम यही कथाबाट राखिएको छ । यस कथामा शीर्षकका प्रत्येक शब्दहरूले अभिघात्मक अर्थ वहन गरेका भए पनि यसको शीर्षक प्रतीकात्मक रहेको छ । यस कथाको कथावस्तु सुरुदेखि अन्त्यसम्म नै व्यङ्ग्य र प्रतीकात्मक रूपमा आएकोले यिनै शब्दहरूबाट कथाको शीर्षक राखिएको पाइन्छ ।

कथामा एम.ए. उत्तीर्ण गरेको दिनेशले काठमाडौँमा जागिर नपाएर धेरै हण्डर र चोट खाई फेरि आफ्नै गाउँ फर्किएको विषयवस्तुलाई समेटिएको छ । दिनेश जस्ता लाखौँ युवा-युवतीको भन्दा क्युरियो पसलको सोकेशभिन्न सजाएर राखिएको बुद्धको मूर्तिको बढी मूल्य भएकोमा दिनेशले खेद प्रकट गरेको छ । यसरी समसामयिक पीडा, कुप्रवृत्ति, राजनीतिक आदि विषयवस्तुलाई समेटेर शीर्षक चयन गरिएको छ ।

व्यङ्ग्यात्मक र प्रतीकात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको यस कथामा सामाजिक विषयवस्तु छ । कथामा घटेका घटनाक्रमहरू समयानुसार कार्य-कारण शृङ्खलामा आवद्ध भएका छन् । सोकेसमा सजाएर राखेको बुद्धको मूर्ति सोचेर ग्राहक पर्खेर बस्नु, यस देशमा त्यो मूर्ति किन्ने ग्राहक नभएकोले विदेशी गोराहरूले पसलेले भने जति रूपियाँ दिएर त्यो मूर्ति लैजानु, दिनेश यो सबै दृश्य देखेर स्तब्ध हुनु, ऊ बरू क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति भएर डलरमा विक्रम सकेको कल्पना गर्नु जस्ता घटनाहरूले उसलाई चिनाएको छ । तन्द्रामा बाँच्न सक्नुलाई मीठो र आनन्ददायक मान्नु, त्यसपछि आफ्नो गाउँ इनरुवा फर्कनु जस्ता घटनाक्रमहरू यस कथामा आएका छन् ।

(ख) चरित्र

दिनेश यस कथाको प्रमुख पात्र हो । यस कथामा उसको जीवनका आरोह-अवरोह केन्द्रित छन् । दिनेशले हाम्रो समाजमा रहेका एम.ए.पास गरेका बेरोजगार युवा युवतीहरूको प्रतिनिधित्व गरेकाले ऊ एक प्रतिनिधि पात्र हो । निम्न मध्यम वर्गीय परिवारको सदस्य दिनेश दुई छोरा छोरी एक श्रीमती र आफ्नी आमाको बाँच्ने आधार पनि हो । उसको सपना काठमाडौँ गएर आफ्नो सीप, जागिर, पुँजी, राजनीति र यौवनलाई परीक्षण गर्ने रहेका छन् । अन्त्यमा गएर दिनेश परीक्षण गर्न असमर्थ भएर घर फर्कन बाध्य हुन्छ । दिनेशका माध्यमबाट इनरुवादेखि काठमाडौँसम्मको दृश्यात्मक परिचय गराइएकाले दिनेश दृश्य, मञ्चनीय र बद्ध पात्र पनि हो । आफूले एम.ए.उत्तीर्ण गर्दा पनि कुनै काम नपाएकोले उसले आफ्नो देश र आफूलाई नै धिकारेको छ । उसले आफू पनि क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति हुन पाए कति जाति हुन्थ्यो होला भनी आफैँमा दुःख व्यक्त गरेको छ । शैक्षिक योग्यता भए पनि आफ्नो जीवन र समयसँग सङ्घर्ष गर्न नसक्ने पात्रको रूपमा यस कथामा दिनेशलाई चित्रित गरिएको छ ।

यस कथामा दिनेशबाहेक अन्य पात्रहरूको पनि भूमिका रहेको छ । सजीव पात्रहरूमा दिनेशकी आमा, श्रीमती, छोरा, छोरी, नेता, व्यापारी आदि रहेका छन् भने निर्जीव पात्रका रूपमा कथाको शीर्षकका रूपमा रहेको क्युरियो पसलमा सो केसभित्र सजाएर राखिएको बुद्धको मुर्ति रहेको छ । यस्ता सजीव र निर्जीव पात्रहरूको चर्चा विशेष प्रसङ्गवश मात्र आएका छन् । पात्रहरूले कथावस्तुलाई अगाडि बढाउन र प्रमुख पात्रको भूमिकालाई फराकिलो पार्ने काम गरेका छन् । त्यसैले यिनीहरूलाई गौण पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ ।

(ग) दृष्टिविन्दु

‘क्युरियो पसलाको बुद्धमूर्ति’ कथा यात्रा वर्णनात्मक कथा हो । काठमाडौँ सहरको यथार्थ चित्रण, हाम्रा राजनेताहरूको कुप्रवृत्ति, बुद्धको मूर्तिको मूल्य आदि कुरालाई यस कथामा देखाइएको छ । आजको समयसँग पनि मेल खाने यस कथामा दिनेश जस्ता लाखौँ युवायुवतीहरूको शैक्षिक योग्यताको कदर हुन नसकेको र देशका असक्षम

नेताहरूले देश डुबाउन लागेको कटु सत्यलाई कथाकारले मार्मिक र व्यङ्ग्यात्मक ढङ्गले बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी प्रस्तुत गरेका छन् ।

(घ) सारवस्तु

एम.ए. उत्तीर्ण गरेर पनि जागिर नपाई छटपटिएर बाँचन बाध्य भएको दिनेशको वास्तविकता रूप देखाइएको छ । पढे लेखेका व्यक्तिहरूको कुनै मूल्य नभएको तर सो केसमा सजाएर राखिएका वस्तुहरूले मूल्य पाएको देखाइएको छ । यसका साथै भ्रष्टचारलाई मूल पेसा अपनाएर रातारात महल खडा गर्ने र आफ्नो मातृभूमिलाई अद्योगति तर्फ धकेल्ने नेताहरूको चरित्रलाई उजागर गर्नु पनि यस कथाको सारवस्तु रहेको देखिन्छ ।

(ङ) रूपविन्यास

यस कथामा दुई वा दुई भन्दा बढी पात्रहरूका बीचमा वार्तालाप भएको पाइदैन । दिनेशका मनका छटपटीले गर्दा ऊ भित्र भएका एकाध वार्तालाप भने कथामा पाइन्छन् । जन्नु वार्तालापबाट दिनेशको मनस्ताप, पीडालाई सजिलै बुझ्न सकिन्छ । “ऊ सोचछ, आफ्नो पेटको विरामीको, आमाको उपचारको, छोराछोरीको स्वास्थ्य र शिक्षाको ऊ प्रति आश्रित श्रीमतीको गाँस, बास र कपासको” (पागल, २०६३:२६) । यस वाक्यबाट के बुझिन्छ भने गाउँबाट दुःख सुख एम.ए. उत्तीर्ण गरेको दिनेश जागिरको खोजीमा काठमाडौं आएको छ । उसले आफ्नो रक्त सम्बन्धका मानिस नभएकाले जागिर पाएको छैन । विरक्तिहरू घर फर्किने विचार गर्छ । ऊ सोचछ यसरी यही अवस्थामा म घर फर्किए भने भन्दै आफ्ना विविध समस्यालाई सम्झन पुग्छ ।

‘क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति’ सहरिया परिवेशमा निर्मित कथा हो । यस कथामा मानक नेपाली शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । राजनीति, पुँजी, भ्रष्टाचार, सीप, जाँगर, यौवन आदि र ‘क्यास’ गर्ने जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दहरू सहरिया परिवेशमा बोलिने भाषिक स्वरूप हुन् । ‘घुटुक्क’, ‘भट्टभट्ट’ जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोगले

कथालाई अभ्र रोचक बनाएका छन् । कथाको पात्र बौद्धिक व्यक्तित्व भएकाले ठाउँ-ठाउँमा बौद्धिक र तार्किक भाषाशैलीको प्रयोग पाइन्छ ।

यस कथाले आफ्नो कार्यपीठिकाको रूपमा काठमाडौं सहरलाई चयन गरेको छ । आफ्ना शैक्षिक प्रमाणहरू बोकेर दिनेश सहर पस्नु, काठमाडौंमा उसले तीता-मीठा सत्यहरू देख्नु, आफूलाई त्यहाँको वातावरणमा समायोजन गर्न नसक्नु जस्ता दिनेशका जीवनमा घटेका घटनाक्रमहरूलाई देखाइएको पाइन्छ । प्रजातन्त्र पुनर्वाली भएको तर जनताको गाँस, बास, कपास र वेरोजगार युवाहरूको समस्याको समाधान हुन नसकेको समयलाई प्रस्तुत गरिएको छ । पसलमा सजाएर राखिएको बुद्धको मुर्तिले उचित मूल्यको सट्टामा खेद,, दुख र पीडा सिवाय केही प्राप्त गर्न नसकेको कुरालाई प्रष्ट्याइएको छ ।

दिनेश जस्ता युवा युवतीको सपना केवल तिनै लब्ध्याडक पत्रहरूमा मात्र सीमित रहेका छन् । जनु देश र जनताका लागि अत्यन्तै नराम्रो कुरा हो । यस कथामा प्रस्तुत गरिएका यस्ता जटिल समस्याहरू समाजमा पनि जस्ताका त्यस्तै रहेको छन् । त्यस्तै सहरमा भएका डाक्टर, वकिल, नेता आदिले आफ्नो मात्र स्वार्थ पूरा गर्न पट्टि लागेर देश र जनतालाई दिनसम्म दुःख दिएको हृदयस्पर्शी तथ्यहरूलाई पनि यहाँ प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । बुद्धको मूर्ति जस्तो निर्जीव वस्तुले आफ्नो मान-सम्मान र मूल्य पाउनु तर दिनेश जस्ता पढेलेखेका युवायुवतीहरूले सानोभन्दा सानो काम नपाउनुले युवा पिढीमा ठूलो समस्या निम्त्याएको देखिन्छ ।

४.२.१.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन

उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथासङ्ग्रह भित्रका १४ ओटा कथामध्ये १३ ओटा कथाहरूको सङ्क्षिप्त अध्ययन निम्नानुसारले गरिएको छ ।

(क) 'रतिया' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथासङ्ग्रहको दोस्रो कथाका रूपमा रहेको छ । जम्मा लामा छोटो गरी ७ अनुच्छेदको लमाइको आयाममा संरचित प्रस्तुत कथा हो । रतिया यस कथाकी प्रमुख नारी पात्र हो भने सोमेन

पुरुष पात्र हो मध्यम वर्गीय परिवारमा जन्मिएकी रतिया स्वभावका आधारमा गतिशील देखिन्छे । त्यस्तै सोमेनको बाबु र आमा यस काथका सहायक पात्रका रूपमा देखा परेको छन् । रतिया कथामा सतार जातिको संस्कारगत कुरालाई देखाइएको छ भने रतियाको मनोविज्ञानलाई पनि प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको देखिन्छ । रतिया जस्ता समाजमा रहेका युवायुवतीहरूले आफूभित्र कुण्ठित अवस्थामा रहको यौनेच्छालाई अलिकति अवसर पाउने बित्तिकै निकास दिन खोज्ने कुरालाई देखाउनु नै यस काथको प्रमुख सारवस्तु रहेका पाइन्छ ।

रतियाले सोमेनका साथमा गएर सुत्नका लागि आँट र हिम्मत गरेकी छे । ऊ आफ्नी साथी भुमरी आफ्नो प्रतीकको रूपमा उभ्याएर आफू पनि जबरजस्ती सोमेनको घरभित्र प्रवेश गर्ने कुरा सोच्दछे । आफ्नो जातीय संस्कारलाई यथास्थितिका रूपमा राख्नका लागि ऊ अग्रसर रहेकी छे । उसको सम्पूर्ण चारित्रिक विशेषताहरूबाट साहसीपनको परिचय पाइन्छ ।

यसैगरी सतारहरूको आफ्नो जातीय संस्कारगत कुराहरूलाई प्रस्तुत गर्नु पनि यस कथाको उद्देश्य रहेको छ । पात्रानुकूल भाषाको प्रयोग गरेर रचना गरिएको रतिया कथामा स्थानीय भाषिक परिवशेलाई प्रस्तुत गरिएको छ । कथामा “अब हम सोमेनके पास सब बात कह देवे”(पागल, २०६३:११) । जस्तो वाक्य तराई प्रदेशमा बोलिने चौधरी जातिका भाषिकको स्वरूप हो । यसमा “फटाफट”, “लम्पासर”, “खलखल”, जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोगले कथालाई रोचक बनाएको छ । यस कथामा संवृत रूपविन्यासका साथै सहज र स्वाभाविक भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ख) ‘श्यामा’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको ‘क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति’ कथासङ्ग्रहको तेस्रो काथका रूपमा रहेको छ । यस कथामा श्यामा प्रमुख नारी पात्र हो । हस्तबहादुर सहायक पात्रका रूपमा देखा परेको छ । अन्य पात्र छोराहरू, युवक आदि गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

‘श्यामा’ कथामा अभावै अभावमा बाँचेको श्यामाको परिवारको सजीवन चित्रण देखाइएको छ । यस कथामा आर्थिक समस्याका कारण बाध्य भई श्यामाले पसल थाप्नु, जीवनस्तर उकसँदै जानु तर स्वतन्त्रपूर्वक बाँच्न नसक्नु, श्यामाको जीवनमा पवन नाम तन्नेरी युवक देखा पर्नु, ऊवाट अचेतन रूपमा अतृप्त यौनचाहना पूरा गर्न खोज्नु र श्यामा हिस्टेरियाद्वारा ग्रसित भई मुर्छा पर्नु, यसरी यौन आवेगको चरममा पुगेर कथाको अन्त्य भएको पाइन्छ । यस कथामा आवेशगलाई प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ । तृतीय पुरुष बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुले कथा रोचक बनेको देखिन्छ । ग्रामीण भाषा शैलीले कथालाई संवित्त तुल्याएको छ ।

(ग) ‘विछिया’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘विछिया’ कथाकी विछिया प्रमुख नारी पात्र हो भने श्यामल प्रमुख पुरुष पात्र हो । १६/१७ वर्षकी चञ्चले स्वभाव भएकी विछियाले आफ्नै घरमा बसेको नोकर श्यामललाई मन पराउँछे । यस कथामा रतिया सहायक पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएकी छे । अन्य पात्रहरूमा विछियाका साथीहरू, गाउँका बासिन्दाहरू, मेला जाने मान्छेहरू र मानवेत्तर पात्र गोरूहरू गौण रूपमा उपस्थित भएका छन् ।

‘विछिया’ कथामा नेपाली समाजमा रहेको चौधरी जातिको संस्कारलाई प्रस्तुत गरिएको छ । जसबाट आफ्ना जातीय चाडपर्व, मेला संस्कृति, रीतिरिवाजहरूको भावी पिढीहरूले पनि अनुसरण गर्न सकून भन्ने सन्देश यस कथामा रहेको छ । विछिया जस्ती चञ्चले केटीले आफूलाई मनपरेको मान्छेसँग मनखुशी व्यवहार गर्न पाएकी छैन । यौनेच्छाद्वारा कुण्ठित भएर बाँच्न परेको पीडालाई बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको माध्यमबाट विवृत पाराले देखाइएको पाइन्छ । “ले तुभी खेल रे १ श्यामला हम देखै छि कि-कि प्रसा सकै छि तु ।” जस्ता स्थानीय भाषिकाको प्रयोग पाइन्छ । चञ्चल, लुरूलुरू, चक्कर जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोगले कथामा सुनमा सुगन्ध छर्ने काम भएको छ ।

(घ) ‘चेतन’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'चेतन' कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति कथासङ्ग्रहको छैठौँ कथा हो । यस कथामा चेतन र कल्पना प्रमुख पात्र हुन् । सहायक रूपमा जिजीविषा र लिप्सा प्रस्तुत भएका छन् । सुरेन्द्र निखिल गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । यस कथामा आर्थिक अभावमा बाँच्न बाध्य एउटा परिवारको कथा रहेको देखिन्छ ।

'चेतन' कथाको प्रमुख पात्र चेतन विरामी भएकाले कल्पनाले बाध्य भएर जीवन निर्वाहका लागि यौन व्यापारमा संलग्न हुनुपर्छ । छोरी जिजीविषा र लिप्साका चरित्रगत कमजोरीहरू पनि रहेका छन् । यस्ता कुरा थाहा पाएर पनि चेतन विवश छ, ऊ मानसिक द्वन्द्वमा पर्छ र बाँच्नको लागि सम्झौता गर्छ । नारी पात्रले बाध्य भएर जीवन निर्वाहका लागि यौन व्यापारमा संलग्न भएको कुरालाई बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुबाट प्रस्तुत गरिएको छ । संवृत शैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । टलपल, महसुस जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग देखिन्छ । ल, है, क्यार, नै, नि जस्ता निपातहरूले कथालाई रोचक बनाएका छन् । भाषाशैली सरल रहेको छ ।

(ड) 'रेखा' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'रेखा' कथा कथाकार पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथासङ्ग्रहको सातौँ कथा हो । यस कथामा सीमित पात्रहरू रहेका छन् । रेखा प्रमुख नारी पात्र हो भने रतिया पुरुष पात्रको रूपमा प्रस्तुत भएको छ ।

'रेखा' कथाले विराटनगरलाई कार्यपीठिका बनाएको छ । चौधरी समुदायको रेखा कक्षा १० सम्म गाउँमा पढेर उच्च शिक्षाका लागि विराटनगर गएको हुन्छे । रवियासंग परिचित हुन पुग्छे । उनीहरू एक आपसमा प्रेमसूत्रमा बाधिन पुग्छन् । बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोगले कथालाई उत्कृष्ट तुल्याएको छ । उनीहरूको प्रेम प्रसङ्गमा रेखाद्वारा व्यक्तिका दूरदर्शी र संस्कारगत कुराहरू प्रस्तुत भएका छन् । यस कथाले आञ्चलिक परिवेशलाई समेटेको देखिन्छ । "तु हमार खिसियाकै छि ? नही ! नही ! रेखा, हम तो सच बाट कहने छियै । हमरा रातमे अकेले डर लागैछे ।" यस्ता शब्दहरूको

प्रयोगले स्थानीय भाषिकाले प्रश्रय पाएको देखिन्छ । यसमा विवृत शैली प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।

(च) 'सुनरलाल' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'सुनरलाल' कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथासङ्ग्रहको आठौँ कथा हो । लामा छोरा गरी ५ अनुच्छेदमा संरचित यस कथाको मुख्य पात्र सुनरलाल रहेको छ । सहायक पात्रमा देवेन्द्र उपस्थित भएको छ । अन्य पात्रहरू छोराहरू, छोरीहरू, नोकर चाकरहरू, मानवेत्तर पात्र कुकुर, गोरूहरू, गाई, भैंसी गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा धनाढ्य सुनरलाललाई शोषक देवेन्द्रका कारण सम्पत्ति सकिएपछिको पीडा र उसका आत्माग्लानिका कुराहरू, असामान्य मनस्थितिका कुराहरू आदिलाई मुख्य विषयवस्तुका रूपमा लिन सकिन्छ । बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको देखिन्छ । यस कथामा सुनरलालजी देवेन्द्रके मारलके, बाप रे बाप ! सुनरलालजी अभि राक्षस लेखा लगैछे जस्ता भाषिकाको प्रयोग पाइन्छ । तापनि भाषाशैली सरल र सहज छ तर विवृत शैलीले सरस बन्न सकेको छैन ।

(छ) 'मङ्गलुकी कैली गाई' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'मङ्गलुकी कैली गाई' कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथा सङ्ग्रहको नवौँ कथा हो । लामा छोटा गरी छ अनुच्छेदमा संरचित यस कथामा मङ्गलु र उसको कैली गाई मुख्य पात्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् । अन्य पात्रहरू फूलमती, छोरी, छोटा, बुधिया र मानवेत्तर पात्रहरू बोका, गोरू गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा पशुहरूको मनोभावलाई व्यक्त गरिएको छ । मङ्गलुले आफ्नो कैलीगाई बेचे पनि पुनः ऊ आफ्नो गोठमा आएको पाइन्छ । यस कथामा तृतीय पुरुष बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएकोले कथा रोचक बनेको देखिन्छ । त्यसैले मालिकले बाध्यताले बेचे पनि गाई फर्केर मालिकको घरमा आउनु जस्ता पशु संवेदनका

कुराहरू मुख्य विषयवस्तु रहेका छन् । “सुन त । हमरा एक नथनी और एक जोडा बाजु लगावैले कय वरषसे इच्छा लगने रहे । गाई विकजेते तो बजारसे खरिद ते आविय” जस्ता स्थानीय भाषिकाको प्रयोग भएको छ । ठाउँ ठाउँमा पेण्ट, सर्ट, ज्याकेट, क्याप, पेस्तोल, बटम, कमेज, कम्पाउण्ड जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दको प्रयोगले पनि कथा सहज र सरस भए तापनि संवृत्त रूपविन्यासले सरल बन्न सकेको छैन ।

(ज) ‘आफन्त’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘आफन्त’ कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको ‘क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति’ कथासङ्ग्रहको दसौँ कथा हो । लामा छोटा गरी ७ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । कुलबहादुर यस कथाको मुख्य पात्र हो । अन्य पात्रहरू बुबा, श्रीमती, सौताहरू, रैती, दाजु, छोरीहरू, छोरा, गुरुड केटो, वृषबहादुर आदि गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा कुलबहादुरले विभिन्न चालबाजी अपनाएर थुप्रै सम्पत्ति कमाए पनि अन्त्यमा पारिवारिक विखण्डन भएको छ । आफन्तहरूले सम्पत्ति कब्जा गर्नु र उनी रोगाउनु, त्यस्तै क्यान्सरका कारण उनको मृत्यु हुनु जस्ता कुराहरू यस कथाका मुख्य विषयवस्तु रहेको छन् । तृतीय पुरुष सीमित दृष्टीबिन्दुको प्रयोगले कथा उत्कृष्ट बनेको छ । २०२१ सालमा लागु भएको भूमिसुधार जिम्दारी प्रथाको उन्मूलन, २०१९ सालतिर भएको पञ्चालयती निर्वाचनमा भएका कार्यहरूलाई पनि यस कथाले प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासका साथै सहज र सरस भाषा शैलीको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

(झ) ‘साथी’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘साथी’ कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको ‘क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति’ कथासङ्ग्रहको एघारौँ कथा हो । रत्नमान मुख्य पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । अन्य पात्रहरू सानी आमा, सानो बुबा, मामा, माइजु, बुहारी, छोराहरू, नातिनी, जयन्ती, रने, साइलो जस्ता गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथा पहाडबाट तराई भरेर आर्थिक उन्नति गरेको रत्नमानका जीवनका आरोह-अवरोहहरू समेटिएका देखिन्छन् । बाबुको सादृश्य भएर देखिएका रत्नमानले सन्तानमा देखिने यथार्थ रूपलाई अनुभव गरेको छन् । त्यस्तै यस कथामा बुढा भएकाहरूलाई सहयोग गर्नुपर्ने भावाभिव्यक्ति प्रस्तुत भएको पाइन्छ । यस कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । है, रे, कमसे कम जस्ता शब्दले कथालाई चोटिलो बनाएको देखिन्छ । संवृत्ति रूपविन्यासको प्रयोग हुनुको साथै कथा सरल र सहज भाषा शैलीमा प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।

(ज) 'गाउँको कोलाज चित्र' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'गाउँको कोलाज चित्र' कथा कथाकार उपेन्द्र 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथासङ्ग्रहको तेह्रौँ कथा हो । यस कथामा अधबैसे युवतीको चरित्र प्रमुख रूपमा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । सहायक पात्रका रूपमा साहुनी उपस्थिति भएकी देखिन्छे भने अन्य पात्रहरू श्रीमान्, श्रीमती, केटो, बहलमान, बुढा व्यक्ति, दाउरे गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । यस कथामा लामा छोटा गरी २० अनुच्छेद रहेका छन् ।

यस कथाले विश्वास र थारू संस्कृतिलाई समेटेको देखिन्छ । यस कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोगले कथा प्रभावकारी बनेको छ । गाउँमा हुने विभिन्न किसिमका घटनाहरूको यथार्थचित्रण यस कथाको सारवस्तु रहेको छ । अलिच्छिनी, उखुम जस्ता भाषिकाको प्रयोगले ग्रामीण परिवेशलाई बुझाएको छ । पल्याकपुलुक, भोकभोकै, मुसुकक जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोग भएका पाइन्छ । यस कथाको भाषाशैली सरल, सहज छ । संवृत रूपविन्यासले कथा सरस बन्न पुगको छ ।

(ट) 'युग मान्यता' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'युग मान्यता' कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति' कथासङ्ग्रहको चौधौँ कथा हो । यस कथामा 'म' पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएको छ ।

सहायक पात्रका रूपमा छोरी प्रस्तुत छे भने आमा गौण रूपमा प्रस्तुत भएकी छिन् । सीमित पात्रहरूको प्रयोगले पनि कथावस्तु रोचक बनेको छ ।

यस कथामा युग अनुसार क्षमाताले नभ्याउने भए पनि दरिद्र मानसिकता बोकेका नेपालीहरूको प्रस्तुति पाइन्छ । यसमा प्रथम पुरुषिय केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोगले कथा उत्कृष्ट बनेको छ । देखासिकी गर्नुपर्ने कुराको व्यङ्ग्यात्मक चित्रण गर्नु यस कथाको सारवस्तु रहेको देखिन्छ । “जिन्दगी भरि अलिकति राम्रो भएर हिँड्न पाइएन । यस्तो जिन्दगी पनि के जिन्दगी । शृङ्गार, गहना, लुगा सबैको राम्रो । ड्राइभर भोलाकी स्वास्नी र मङ्गली दनुवार्नी पनि कति राम्री भएर हिँडेका छिन् । खरदानी साहेब भन्छन् सबै, मलाई त लाज पो लागेर आउँछ” यस्ता भनाइले नेपालीहरूको देखासिकी गर्नुपर्ने कुराको व्यङ्ग्यात्मक प्रवृत्तिलाई प्रस्तुत गरिएको छ । ज्याकेट, पेन्ट, गेस, फ्याक्ट्री, सिग्रेट, टेलर्स जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दहरूको प्रयोग भए पनि सरल र सहज रहेको छ तर विवृत्त रूपविन्यासको प्रयोगले कथा सरस बन्न सकेको छैन ।

(ठ) ‘सम्प्रेषणको खोजी’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘सम्प्रेषणको खोजी’ कथा कथाकार उपेन्द्र पागलको ‘क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति’ कथासङ्ग्रहको अन्तिम कथा हो । लामा र छोटा गरी ५ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । यस कथामा म पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएको पाइन्छ । अन्य पात्रहरू माहिली साहुनी, श्रीमती, युवकहरू र मानवेत्तर पात्रहरू गाई, भालु, कुकुर गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छिन् ।

यस कथामा के गरेर उन्नति हुन्छ ? यस कुरालाई हरेकले बुझ्नुपर्छ भन्ने भाव नै सारवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । प्रथम पुरुषिय केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोगले कथा रोचक बनेको छ । यसमा सरल सहज भाषाशैली र संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

‘क्युरिया पसलको बुद्धमूर्ति’ कथा सङ्ग्रहमा अत्याचारलाई पहिलो स्थान दिइएको पाइन्छ । यस कथामा सामाजिक यथार्थ प्रस्तुत भएको छ । ‘रतिया’ कथामा फ्रायडले

प्रतिपादन गरेको मनोविश्लेषणमा आधारित छ । यौन मनोविज्ञानमा आधारित सतार जातिको संस्कारलाई जोडेर युवायुवतीहरूमा देखिने यौनेच्छालाई रतियाका माध्यमबाट देखाउन खोजिएको छ । ‘श्यामा’ कथामा निम्न जीवनस्तर भएका परिवारमा अभावै अभावको यथार्थ पाइन्छ । ‘विछिया’ र ‘रेखा’ मा थारू जातिको संस्कारगत यथार्थलाई प्रस्तुत गरिएको छ । ‘विछिया’ मा तराईका थारूले सिरूवा पर्वमा गरिने देवदेवी दर्शनले उनीहरूको संस्कृति पक्षलाई देखाइएको छ भने ‘रेखा’ मा शिक्षाले मात्र समाज सुधारको दियो बाल्न सक्ने सामाजिक यथार्थलाई प्रष्ट्याउन खोजिएको छ । ‘सुनरलाल’ कथाले पनि सामाजिक यथार्थलाई बोकेको पाइन्छ । मङ्गलुकी कैलीगाई कथामा समाजको वास्तविक गतिविधिलाई कथात्मक अभिव्यक्ति दिएकाले यो विशुद्ध सामाजिक यथार्थवादी कथा हो भन्न सकिन्छ । ‘आफन्त’ कथामा मुख्य गरी आर्थिक सम्पन्नताले भन्दा पारिवारिक सद्भावले सुख दिन्छ भन्ने पक्ष रहेको छ । ‘साथी’ मा खुशीयालीपूर्वक दाम्पत्य जीवन बिताउने क्रममा अचानक एकजनाको मृत्यु भएपछि अर्कोले दुःख पाउने कारूणिक पक्षको प्रस्तुति पाइन्छ ।

यस कथासङ्ग्रहमा उपेन्द्र पागलका कथामा परिवेश चित्रण, सामाजिक चित्रण, यौनमनोविज्ञानको चित्रण, नारी पात्रहरूको चित्रण, आञ्चलिकताको चित्रण, पारिवारिक समस्याको अध्ययन र यस सङ्ग्रहमा प्रयोग भएका विम्ब र प्रतीकहरूको अध्ययन जस्ता शीर्षकहरूबाट शोध गर्न सकिने सम्भावना रहेको पाइन्छ ।

४.२.२ कुमुद अधिकारीले ‘त्यो पहेंलो फूल’ कथा सङ्ग्रहको अध्ययन

कुमुद अधिकारीको ‘त्यो पहेंलो फूल’ कथा सङ्ग्रह २०६८ मङ्सिरमा सङ्गम पब्लिकेसन प्रा.लि., बागबजार, काठमाडौंद्वारा प्रकाशित भएको हो । यसमा १३ ओटा कथाहरू आवद्ध रहेका छन् । ती हुन् :

(क) त्यो पहेंलो फूल (ख) म समानान्तर (ग) महामिनिष्क्रमण (घ) तीन कथा : तीन पात्र-१ (ङ) मैले लेख्न नसकेको कथा (च) अन्धकार अनन्त (छ) मुक्ति (ज) अन्तर्नाद (झ) पान्डोराको बाकस (ञ) प्रत्यावर्तन (ट) कला र क्रान्ति (ठ) एन अननोन एक्ट अफ काइन्डनेस (ड) तीन कथा : तीन पात्र-२ ।

यी १३ ओटा कथा मध्ये प्रस्तुत शोधपत्रमा प्रतिनिधि कथा मानी 'त्यो पहेंलो फूल' र 'मुक्ति' कथाहरूको विधातात्त्विक अध्ययन गरिएको छ भने अन्य कथाहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा गरिएको छ ।

४.२.२.१ 'त्यो पहेंलो फूल' कथाको अध्ययन

त्यो पहेंलो फूल जस्ता शब्दहरूको शीर्षकले यस कथालाई सान्दर्भिक तुल्याएको छ । यसमा पहेंलो रङ्गको एक प्रकारको फूललाई बुझाएको पाइन्छ । यस कथामा पहेंलो फूल र मान्छेको आयुलाई तुलना गरिएको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत 'त्यो पहेंलो फूल' कथा कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथा सङ्ग्रहको पहिलो कथा हो । यस कथामा एउटा बालकको मनमस्तिष्कमा परेको छापलाई प्रस्तुत गरिएको छ । फूलको फकिने समय र जीवनको खुसीको समय क्षणिक हुन्छ भन्ने कथावस्तु यस कथामा पाइन्छ । बाबुले अर्को विवाह गरेपछि आमाको मनमा परेको दुःखलाई आफूले अनुभव गरेको र मृत्युसम्बन्धी बालधारणा यहाँ व्यक्त गरिएको छ । पहेंला फूलहरू र मानिसको आयु उस्तै भएको भाव प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।

जीवनसँग पहेंलो फूलले सम्बन्ध राखेर अस्वाभाविक परिस्थितिको सिर्जना हुने भावको अभिव्यक्ति यस कथामा पाइन्छ । यस कथामा सामाजिक विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ ।

(ख) चरित्र

यस कथाको मुख्य चरित्र आठ नौ वर्षको बालक हो । ऊ विवाहलाई नयाँ लुगा लगाउने र मीठो खाने मात्र सम्झन्छ भने मर्नु भनेको कहिल्यै भेट नहुनु हो भन्ने धारणाको विकास भएको छ । आमा सहायक पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएकी छिन् । अन्याय सहेर बस्नुभन्दा मर्नु नै राम्रो भन्ने सोच आमाको रहेको छ । जीवन छोटो छ, यसले उपयोग गर्ने खुसीहरू भन छोटा छन् । जसरी एउटा फूल फुलेर ओइलाउँछ र झर्छ

त्यसरी नै जीवनका खुसीहरू हराउँछन् भन्ने भावना बालकबाट व्यक्त भएको पाइन्छ । यस कथामा सीमित पात्रहरूको प्रस्तुति रहेको छ ।

(ग) दृष्टिविन्दु

यस कथामा प्रथम पुरुष परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यहाँ विम्ब प्रयोगले कथा रोचक बनेको छ । आमाले छोरासँग मर्छु भनेको समयमा फूलबारीमा थुप्रै पहुँला फूलहरू फक्रिरहेको देखिनु विम्ब प्रयोगको उत्कृष्ट नमुना मान्न सकिन्छ ।

(घ) सारवस्तु

यस कथामा पहुँला फूलहरू र मानिसको आयु उस्तै भएको कुरालाई प्रस्तुत गरिएको छ । आठ, नौ वर्षको बालकले विवाहलाई नयाँ लुगा लगाउने र मीठो खाने मात्र सम्भन्छ भने मर्नु भनेको कहिल्यै भेट नहुनु हो भन्ने धारणाको विकास भएको छ । अन्याय सहेर बस्नु भन्दा मर्नु नै राम्रो भन्ने सोच आमाको रहेको छ । जीवन छोटो छ, यसले उपयोग गर्ने खुसीहरू भन छोटा छन् । जसरी एउटा फूल फुलेर ओइलाउँछ र भर्छ त्यसरी नै जीवनका खुसीहरू हराउँछन् भन्ने सारवस्तु यस कथामा प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।

(ङ) रूप विन्यास

प्रस्तुत कथामा कथाकार कुमुद अधिकारीले सरल भाषामा जीवनमा खुसी हुनु नै सबैभन्दा सुख र फूल पहुँलो देखिनु खुसी हराउँदै जानु हो भन्ने व्यङ्ग्यात्मक अर्थ अभिव्यक्त गरेको देखिन्छ । कथाको शिल्पशैली विधागत दृष्टिले पनि उपयुक्त रहेको पाइन्छ । सरल र सहज भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । सवृत्त रूपविन्यासले कथा सरस बन्न पुगेको छ ।

४.२.२.२ 'मुक्ति' कथाको अध्ययन

मुक्ति शब्दले कुनै पनि कुराबाट छुटकारा पाउनु भन्ने अर्थ बहन गर्दछ । यस कथामा पनि दुःख पीडाबाट मुक्ति पाउने अपेक्षा गरिएको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत 'मुक्ति' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको सातौँ कथा हो । यस कथामा भुटानबाट खेदिएर शरणार्थी बन्न पुगेका मानिसहरूको पीडा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । शरणार्थी भएकी यशोदाको जीवनमा आएका उतारचढावहरूलाई कथाको विषयवस्तु बनाइएको पाइन्छ । खुदुनाबारीका बस्दा त्यहाँबाट शनिश्चरे जाँदा, भुटानबाट खेदिने समयमा बलात्कृत हुनबाट जोगाएको घटना, विवाह गरेर अस्पतालमा पुग्दाको घटना नै यस कथाको कथावस्तु रहेको छ । शिक्षिका भएर काम गर्ने यशोदा विद्यालय निरीक्षणको प्रेममा परेकी छिन् । उनीहरूको प्रेम सुन्दर र पवित्र छ । उनीहरूको प्रेम विवाहमा परिणत भएपछि दिनहरू सुखद बन्दै गएका छन् । दार्जिलिङको प्लानर्स नर्सिङ होमको बेडमा बस्दा यशोदाले सुनाखरी फूल देखेर पूर्वस्मृतिमा डुबेको विषयलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । सिद्धार्थ र यशोदा दुवै साहित्यमा चासो राख्दछन् । सुनाखरीको फूल देखेर यशोदाले सबै जिन्दगीको पाना पल्टिएको अनुभव गरेकी छिन् । मावनले मानवलाई गर्ने खराब व्यवहारप्रति यशोदाको मनमा घृणा जाग्दछ । कसैको सहारा भनेको मुक्तिको प्राप्ति हो । मुक्ति शब्दले शरणार्थी शब्दबाट छुटकारा पाउने आशा गरिएको छ ।

(ख) चरित्र

यस कथाका मुख्य चरित्र सिद्धार्थ र यशोदा हुन् । सिद्धार्थ मानिसलाई दुःखी बनाउने विषयलाई टाढा राख्नुपर्छ भन्ने र साहित्यप्रति रुचि राख्ने व्यक्ति हुन् । यशोदा प्रकृतिलाई मनपराउँछिन् । प्रकृति नै जीवन हो भन्ने उनको भावना रहेका छ । यशोदा भावुक र भावनात्मक स्त्री पात्र हुन् । दार्जिलिङको अस्पतालमा प्रसव व्यथाले समातेको बेलामा यी सबै घटनाहरू पूर्वस्मृतिका रूपमा आएका छन् । दस वर्षकी बालिकालाई दुई

युवकले बलात्कार गरेको घटनाले यशोदामा पीडा थपिएको छ । सबै मानवीय पीडा र दुःखबाट मुक्त हुनु नै मुक्ति मिल्नु हो । आफ्नो जीवनमा आइपरेको दुःखहरूबाट छुटकारा र आफूमाथि लगाइएको शरणार्थी विशेषण आफ्नो सन्तानमा हट्ने खुसी नै मुक्ति हो । प्रतीकात्मक अर्थका रूपमा सन्तानको जन्म नै मुक्ति हो ।

(ग) दृष्टिविन्दु

कुमुद अधिकारीको प्रस्तुत कथामा बाल्यकालीन अवस्थाको र मुलकुबाट खेदिनु परेको पीडालाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा प्रथम पुरुष परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

(घ) सारवस्तु

प्रस्तुत कथामा जीवनको आनन्द र प्रकृतिको खुसीका रूपमा सुनाखरी फूललाई विम्बात्मक प्रयोग गरिएको पाइन्छ । सुनाखरीले दुःखलाई बिर्साउँछ, भन्ने प्रतीकात्मक रूपको अभिव्यक्ति प्रस्तुत भएको छ । यशोदाको साहित्यप्रतिको चासोलाई यसरी व्यक्त गरिएको छ :

“साहित्य भनेपछि म आफू आमा बन्न लागेको पनि बिर्सन थालेको छु ।” यस भनाइबाट उनी साहित्यमा चासो राख्ने भावनात्मक विचार भएकी नारी हुन् भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ । नेपाली भएर नेपाली भाषा र साहित्यको माया गर्नुपर्छ, भन्ने साहित्यिक भावना प्रस्तुत भएको पाइन्छ । यसरी साहित्यिक व्यक्ति र साहित्यमा विशेष अभिरुचि राख्नु आफ्नो मुक्तिको बाटो खोज्नु हो भन्ने सारवस्तु रहेको छ ।

(ङ) रूपविन्यास

मानिसमा भेदभावको भावना हुनु हुँदैन । नारी मनमा आई पर्ने विभिन्न समस्यामा सहायता गर्नु नै सहयोगी बन्नु हो । यस संसारको दुःखप्रति सहारा प्राप्त नै मुक्तिको बाटो हो र सबैले मुक्तिको बाटो खोज्नुपर्छ, भन्ने भावनात्मक अभिव्यक्ति भएको देखिन्छ । नारीपुरुषमा समान व्यवहार गर्ने भावनाको विकास गराउने र साहित्यको

अध्ययन गराउने यस कथाको मूल अभिप्राय रहेको देखिन्छ । विधागत दृष्टिले प्रस्तुत कथाको शिल्पशैली उपयुक्त रहेको देखिन्छ ।

४.२.२.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन

कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रह भित्रका १५ ओटा कथाहरू मध्ये अन्य १३ ओटा कथाहरूको सङ्क्षिप्त अध्ययन निम्नानुसारको गरिएको छ ।

(क) 'म समानान्तर' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'म समानान्तर' कथा पैतालीस नाघिसकेको आशुतोष आम्रपाली प्रेममा फस्नु र आफ्नो ट्राभल एजेन्सीलाई मजबुत बनाउनको सद्दा प्रेम मात्र मजबुत बनेको पाइन्छ । घर परिवारमा भद्र र सुशील नारीका रूपमा रहेकी सङ्युक्ता कहिल्यै कडा स्वरमा बोल्दिनन् । परिवारलाई सुसंस्कृतियुक्त बनाउने उनको शैली देखिन्छ । आफ्ना छोराछोरीहरूको मागहरू पूरा गर्न अचेल आशुतोषले सोच्नु पर्ने भएको छ । उनले छोरा छोरीलाई खर्च दिने हैसियत नै गुमाइसकेको छन् । सङ्युक्तालाई भन्दा आम्रपालीलाई समय खर्च गरेका छन् । उनको घर परिवार र व्यवसायको आधारभूति हुन् सङ्युक्ता । आम्रपाली र सङ्युक्ता दिदीबहिनी हुन् ।

प्रस्तुत कथामा एउटा कुमारी केटीले परपुरुषमाथि देखाएको आशक्ति अस्वाभाविक जस्तो देखिए पनि यौनमनोविज्ञानका दृष्टिले स्वभाविक देखिन्छ । आशुतोषले आफू पारिवारिक सुखबाट पछाडि धकेलिँदै गएको अनुभव गरेको छन् । आफूलाई साथ दिने व्यक्तिका हित विपरीत काम गर्नु हुन्न भन्ने भाव व्यक्त भएको पाइन्छ । कसैको इच्छाअनुसार आफूलाई हिँडाउन थालियो भने आफू रित्तो भइन्छ । "कुनै महिलाको सनक पूरा गर्नु मलाई के बाध्यता थियो र ? मलाई निकै रित्तोपनको आभास हुनु थालिसक्यो ।" यसरी आशुतोषसँग धेरै भए पनि आज रित्तो भएको पाइन्छ । आफूसँग भएकालाई पूर्ण गर्नुको साटो अन्य रित्तो भएको पाइन्छ । यस कथामा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रस्तुति पाइन्छ । आफूसँग भएकालाई पूर्ण गर्नुको साटो अन्य इच्छा थप गर्नु अस्वाभाविक र दुःखपूर्ण हुन्छ भन्ने नै यस कथाको सारवस्तु रहेको पाइन्छ । यौन

आशीक्तले मानिसको जीवनमा परिवर्तन र जीवन भताभुङ्ग पनि पारि दिन्छ, भन्ने भाव प्रस्तुत भएको छ । यस कथामा आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्व रहेको छ । सरल भाषा शैली र संवृत रूपविन्यासको प्रयोगले कथा सरस बनेको छ ।

(ख) 'महाभिनिष्क्रमण' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'महाभिनिष्क्रमण' कथा 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको तेस्रो कथा हो । लामा छोट्टा गरी ६७ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । यस कथाको मुख्य पात्र लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा हुन् । अन्य पात्रहरू मनोहर, प्रियदर्शिनी सहायक रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । नीख, मानुषी, गुरूजी, राकेश, वैरागी, प्रेमर्षि, अनिमिया गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा कथाकारले महाकविको पूर्वजन्म काव्यिक यात्रा र नयाँ समयमा उठेको जातीय द्वेष र त्यसले ल्याएको संस्कारले विस्तारित भएको देखिन्छ । देशका महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटालाई पर्ने ऐठन र दुस्वप्नले लखेटेर त्रसित रहेको देखिन्छ । प्रथम पुरुष परीधिय दृष्टिविनदुको ढाँचामा कथा प्रस्तुत गरिएको छ । "तिमेरले हेपेको हामेरलाई हँ ? ल हिँड त्यसलाई खलास गरिदिऔँ । तो क्ये तरफधारी करता है रे ? जस्ता भाषिकाको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा टुलुटुल, बुर्कुसी, तानातान जस्ता अनुकरणात्मक शब्दले कथा रोच बनेको छ । कथा सरल र सहज रहेको छ र संवृत रूपविन्यासले सरस बनेको पाइन्छ ।

(ग) 'तीन कथा : तीन पात्र-१' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'तीन कथा : तीन पात्र-१' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको चौथो कथा हो । यस कथाका पात्रहरू चन्द्र, आभा र निशा रहेका छन् । सीमित पात्रहरूको प्रयोग पाइन्छ ।

यस कथामा समाजमा हुने गरेका बहुविवाह र त्यस भित्रका रहस्यात्मक विषय प्रस्तुत भएको छ । हाम्रो समाजमा भएका घटनालाई मनोवैज्ञानिक ढङ्गमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस कथाका पात्रहरूले अलग-अलग घटनाबाट एउटै अनुभूति गरेको छन् । फरक व्यक्तिमा पनि एउटै अनुभव हुनु यस कथाको मनोवैज्ञानिक पक्ष रहेको

देखिन्छ । यौन चाहना शारीरिक सुन्तुष्टि मात्र होइन परिवार सञ्चालन पनि हो भन्ने कुरालाई कथाको विषयवस्तु बनाइएको छ । चन्द्र र आभाका एक सन्तान भएपछि आभाको तल्लो पेटमा रोग लाग्छ । आफूलाई रोग लागेपछि चन्द्रलाई सन्तुष्टि दिलाउन अर्को विवाहका लागि आभाले सल्लाह दिएको पाइन्छ । निशा र विमलको सन्तान प्राप्तपछि वैवाहिक सम्बन्ध बिग्रदै जान्छ र अन्ततः सम्बन्ध टुट्छ । छोराहरूको भविष्यका लागि निशाले चन्द्रसँग विवाह गरेकी छिन् । प्रथम पुरुष 'म' र तृतीय पुरुष उनीको प्रयोग भएको पाइन्छ । बाह्य र आन्तरिक दृष्टिविन्दुको ढाँचामा कथाको संरचना भएको छ । एउटा घरका दुई ओटा कोठामा कथाको प्रारम्भ र समाप्ति भएको देखिन्छ । यस कथाको भाषा शैली सरल रहेको छ ।

(घ) 'मैले लेख्न नसेको कथा' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'मैले लेख्न नसेको कथा' कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथा सङ्ग्रहको पाँचौँ कथा हो । यसमा ३० अनुच्छेदको आयम रहेको छ । यस कथामा 'म' पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएको पाइन्छ । सीमित पात्रले नै कथावस्तु अगाडि बढेको छ ।

यस कथामा रसियामा घटेको नियरडेढ एक्सपिरियन्स अथवा मृत्युलाई नजिक लिएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । यो यथार्थ रहेको पाइन्छ । यस कथालाई प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिकोणमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा आन्तरिक द्वन्द्व र बाह्य द्वन्द्वलाई प्रस्तुत गरिएको छ । आत्मलापीय शैलीमा लेखिएको यस कथामा सरल र सहज भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ ।

(ङ) 'अन्धकार अनन्त' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'अन्धकार अनन्त' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको छैटौँ कथा हो । यस कथामा 'म' पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएको छ, भने सहायक पात्रमा अनन्त प्रस्तुत देखिन्छ । अन्य पात्रहरू राजेशमान, भीम दाई, सुकरात, गोपिल आदि गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

प्रस्तुत कथाले भिन्न विशेषतालाई समेटेको पाइन्छ । कथाकारले गोविन्दराज भट्टराईका सुकरातका पाइलाहरू उपन्यास पढिसकेपछि उत्पन्न अनुभूति कथाको मुख्य पृष्ठभूमि रहेको छ । उपन्यासका पात्रहरू मध्ये नायक पात्र अनन्तले भोग्नु परेको साहित्यिक अन्यायप्रति कथाकारले पनि घुमाउरो पाराले आफ्नो सहमति जनाएका छन् । उपन्यास उत्कृष्ट हो भन्ने तर्क अघि सार्ने कथाकार अधिकारीले उक्त उपन्यास र प्रस्तुत कथाका पात्र अनन्तका तर्कका अगाडि आफ्ना तर्कहरू पितला रहेछन् भन्ने अनुभव पनि गरेको छन् । यस कथामा प्रथम पुरुष केन्द्रीय कथन ढाँचामा प्रस्तुत भएको देखिन्छ । मानिसको जीवन, जीवन सङ्घर्ष र भोग्नु परेको कठिनाइहरू मध्ये अनन्तले भोगेका कठिनाइहरू मानवसँगै सम्बन्धित रहेको देखिन्छन् । उपन्यासकारले अनन्तलाई जुन ठाउँमा छाडेको छन् आफ्नो यस अवस्थाबाट अनन्त पूर्णतया असन्तुष्ट रहेको प्रष्ट हुन्छ । यस कथामा शिल्पशैली विधागत दृष्टिले उपयुक्त देखिन्छ । सरल भाषाशैली रहेको छ ।

(च) 'अन्तर्नाद' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'अन्तर्नाद' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको आठौँ कथा हो । यसमा लामा छोटा गरी २७ अनुच्छेद रहेका छन् । यस कथाको रोशन प्रमुख पुरुष पात्र हो भने शुभी प्रमुख नारी पात्र हो । रोशन शङ्कालु भएकाले स्त्रीहरू जुन पुरुषसँग पनि बोल्दछन्, शारीरिक सम्बन्ध राख्दछन् भन्ने तुच्छ सोच भएका पात्र हो । शुभी विद्रोही नारी पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएकी छे ।

यस कथामा पारिवारिक घटना पृष्ठभूमिका रूपमा रहेको छ । प्रेम विवाह गरेर पनि पारिवारिक मेल नभएको घटना यस कथामा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । शङ्कालु स्वभावको रोशन आफ्नी पत्नी शुभीलाई भक्कुरिहन्छ । आफ्नी पत्नीप्रति उसको विश्वास देखिँदैन । पतिको कुटाइबाट दिक्क भएकी शुभी आफ्नो पसिना मिसाएर बनाएको घर छोडेर जान्छे । प्रेम विवाह गरेर बसाएको घरजम र त्यसभित्रको व्यक्त गर्न नसकिने पीडा हो अन्तर्नाद । प्रथम पुरुष परीधिय कथन ढाँचामा यो कथा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । प्रेमविवाह भएर पनि पीडायुक्त जीवन बाँच्नु परेको यथार्थता यस कथामा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । संवृत रूपविन्यासले यो कथा सरल बनेको छ ।

(छ) 'पान्डोराको बाकस' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'पान्डोराको बाकस' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथा सङ्ग्रहको नवौँ कथा हो । लामा छोटो गरी ५० अनुच्छेदको लमाइमा विस्तारित भएको छ । यस कथाको मुख्य पात्र वीरमान रहेको छ भने पद्मा र शुकदेव सहायक पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्र छोरी गौण रूपमा प्रस्तुत भएकी छिन् ।

यस कथामा मान्छेका जीवनमा आई पर्ने यावत दुःख, कष्ट र पीडाहरूलाई व्यक्त गरिएको छ । कथाको सुरुमा "यो पाण्डोराको बाकस हो, यसलाई खोल्नु हुँदैन, यसमा दुःखै दुःख छन् " भन्ने वाक्यले पनि मानव जीवनका दुःख र पीडालाई व्यक्त गरेको देखिन्छ । शुकदेव, वीरमान र पद्माका माध्यमबाट डर र त्रासलाई प्रस्तुत गरिएको छ । भिषा, अमेरिका, हाइटेक, जीवन, चिठी, शरणार्थी जीवनबाट मुक्ति आदि सबै कुराको माझ आफ्नी प्रियाको चिठी पर्खेर नेपालमा बस्ने वीरमानको जीवन एक्कासी आँधीको आँखामा परेको घटनाले कथा मार्मिक रहेको देखिन्छ । मानवीय दुःख पीडा व्यक्त भएको यस कथामा तृतीय पुरुष सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कथाको भाषा शैली सरल र सहज भए पनि विवृत रूपविन्यासले कथा सरस बन्न सकेको छैन ।

(ज) 'प्रत्यावर्तन' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'प्रत्यावर्तन' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको दसौँ कथा हो । लामा छोटो गरी ४५ अनुच्छेदको आयममा विस्तारित भएको छ । यस कथामा 'म' पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएको छ भने अञ्जु र कृति सहायक पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्रहरू अर्जुन, गोविन्द दाई, बुबा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा एउटा प्रोट्रटले भयभित बनाएको मानव जीवनको यथार्थ प्रस्तुति गरिएको छ । यस कथामा प्रथम पुरुष परिधिदृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कथामा कतै कतै तारानाथ शर्मको पाताल प्रवासको प्रसङ्ग समेत पाइने यस कथामा कोलम्बिया, अमेरिका जस्ता ठाउँका नेपालीहरूको जीवनचर्याको प्रस्तुति यसमा रहेको

देखिन्छ । ठाउँ ठाउँमा डाइरेक्टर, कुड यु प्लिज पास मी अ डाडडग, ल्यापटप, आइ एम सरी जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दहरूको प्रयोग पाइन्छ । तापनि कथा सरल र सहज रहेको छ ।

(भ) 'कला र क्रान्ति' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'कला र क्रान्ति' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको एघारौँ कथा हो । लामा छोट्टा गरी ७० अनुच्छेदको आयममा संरचित रहेको पाइन्छ । यस कथामा म पात्र प्रमुख रूपमा रहेको छ भने प्रद्युम्न सहायक पात्र हो । अन्य पात्र प्रेमा गौण रूपमा प्रस्तुत भएको छ । यस कथामा म पात्रको कलाकारिता बेजोड रूपमा प्रस्तुत भएको पाइन्छ भने प्रद्युम्न कलाकारिता तर्फ उन्मुख रहेको देखिन्छ ।

यस कथामा कलाले मान्छेलाई आकर्षित बनाएको छ भन्ने देखाउन खोजिएको छ । यस कथामा आन्तरिक र बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । "उनकै पछाडि भित्तामा लियोनार्दो दा भिन्चीको मोनालिसा पनि थियो । त्यही मोनालिसाले पनि मलाई अल्मल्याएको छ ।" यस्ता कुराले कलाले मानव जीवनलाई क्रान्तिमा समेत उन्मुख गराउँछ भन्ने कुरा यस कथामा व्यक्त गरिएको पाइन्छ । सरल र सरस भाषा शैलीको प्रयोगले कथा उत्कृष्ट बनेको देखिन्छ ।

(ज) 'एन अननोन एक्ट अफ काइन्डनेस' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'एन अननोन एक्ट अफ काइन्डनेस' कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल' कथासङ्ग्रहको बाह्रौँ कथा हो । यस कथाको मुख्य पात्र म रहेको छ । ऊ कथा लेख्न चाहन्छ पात्र भेट्दैन पात्र भेटे 'थिम' हराउँछ । म पात्र कथाकारको रूपमा प्रस्तुत भएको देखिन्छ । शरद, कोमल, स्नेहा, सन्तोष, दिनेश जस्ता पात्रहरू गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्रहरू नर्स, कन्डक्टर, बुढाबुढी विद्यार्थी केटो आदि सूच्य रूपमा प्रस्तुत भएका देखिन्छन् ।

यस कथामा प्रथम पुरुषीय परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा थोरै काम गरेर नाम कमाउन खोज्नु भन्दा धेरै सेवा गर्न सक्नुपर्छ भन्ने भाव

मुख्य सारवस्तुका रूपमा रहेको छ । “आदर्श र महान् व्यक्तिहरूले कथा लेखिदैन लेख्न सकिदैन । उनीहरूलाई त आदर गर्न सकिन्छ ।” यस्ता भनाइले समाजसेवी मान्छेलाई आदर गर्न सक्नु पर्छ भन्ने भाव स्पष्ट देखिन्छ । कथाको शीर्षक नै अङ्ग्रेजी शब्दहरू रहेको पाइन्छ तापनि भाषाशैली सरल रहेकोछ, विकृत रूपविन्यासले सरस बन्न सकेको छैन ।

(ट) ‘तीन कथा : तीन पात्र-२’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘तीन कथा : तीन पात्र-२’ कथा कथाकार कुमुद अधिकारीको ‘त्यो पहेंलो फूल’ कथा सङ्ग्रहको अन्तिम कथा हो । यस कथामा तीनओटा उपकथाहरूलाई शीर्षकीकरण गरिएको देखिन्छ । यस कथामा इन्द्र प्रमुख पुरुष पात्रको रूपमा प्रस्तुत भएको छ । अन्य पात्रहरू मेनका, उर्वशी, प्रफुल्ल र प्रयास गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा तीन कथा र तीनै कथाभित्रका तीन जना पात्रहरूको जीवनचर्यालाई मूल विषयवस्तु बनाइएको छ । प्रथम पुरुष सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको कथन ढाँचामा कथावस्तु प्रस्तुत भएको छ । कथा पठनीय, मननीय र विचारणीय रहेको देखिन्छ । यस कथामा सरल र सहज भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

कथाकार कुमुद अधिकारी विभिन्न विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कथा रचना गर्न रूचाउने व्यक्ति हुन् । उनको ‘त्यो पहेंलो फूल’ कथा सङ्ग्रहको अध्ययन गर्दा केही कथाहरू विज्ञानपरक केही सामाजिक यथार्थवादी एवम् केही यौन मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित ‘कला र क्रान्ति’, ‘एन अननोन एक्ट अफ काइन्डेनेस’ जस्ता कथाहरूमा सामाजिक यथार्थता पाइन्छ । त्यस्तै ‘म समानान्तर’, ‘तीन कथा : तीन पात्र-१’, ‘तीन कथा : तीन पात्र-२’ मा मनोवैज्ञानिक पक्ष समावेश भएको देखिन्छ । उनका कथामा मध्यम वर्गीय पात्रहरू रहेका छन् । कथाका विषयवस्तु सामाजिक र पारिवारिक पाइन्छन् । भाषाशैली सरल र स्वभाविक रहेको देखिन्छ । शीर्षक चयनमा अधिकारीको बौद्धिकता झल्किएको छ । शीर्षकले सिङ्गो कथा बोकेको भए पनि सिङ्गो कथा नपढी शीर्षक प्रष्ट नहुनु उनको शीर्षक चयनको विशेषता रहेको छ ।

४.२.३ चन्द्रमणि अधिकारीका 'कथा र कथाहरू' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन

चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' मणिपुस्तकालय, धरानद्वारा २०६४ मा प्रकाशित कथासङ्ग्रह हो । यसमा १४ ओटा कथाहरू आवद्ध भएका छन् । ती हुन् :

(क) लुँडो (ख) कर्तव्य (ग) कोक्रो (घ) नाति नेता (ङ) सुग्रीवा (च) पास्नुरी दिदी (छ) विगत र आगत (ज) रोजी रायन (झ) उत्तर आधुनिकता (ञ) ज्ञानकुमारी (ट) कामशाला (ठ) गोठालो (ड) जीवनको यो मोड (ढ) अस्तित्व ।

यी १५ ओटा कथाहरू मध्ये अध्ययन विश्लेषण गर्ने क्रममा यस कृतिका 'लुँडो' र 'कामशाला' कथाहरूको विस्तृत अध्ययन गरिएको छ भने अन्य कथाहरूको सङ्क्षिप्त परिचय प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.३.१ 'लुँडो' कथाको अध्ययन

'लुँडो' शब्दले एक प्रकारको खेल विशेषलाई अथवा मयलको लुँडोलाई बुझाउँछ । यस कथामा मयलको लुँडोलाई सङ्केत गरेको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत लुँडो कथा चरित्रप्रधान भएकाले यसमा घटनाको क्रमिकता त्यति देखिँदैन । चरित्र प्रधान कथामा पात्रको कार्य व्यापार अगि बढ्दै जाँदा घटना घटित हुने र त्यसै चरित्रद्वारा कथावस्तु सबल बनेको हुन्छ । यस कथामा मैयाँको कार्यव्यापारले जगले घर जाने हुन्छ र उनैको कार्यव्यापारले घर नजाने पनि बन्छ । बाबु आमा तीर्थ जाने भएकाले घर आएकी मैयाँ दिउँसो नुहाउन थाल्छे । जगतेलाई पानीको कल चलाउन र ढाड माड्न लगाउँछे । भिजेको पातलो लुगाबाट मैयाँका संवेदनशील अङ्गहरू देखिएका र मैयाँको शारीरिक उष्णताले जगतेको दमित यौनाकाङ्क्षा जागृत हुन्छ । मैयाँको ढाडबाट मयलका लुँडाहरू निस्कन्छन् । जगतेको अचेतनबाट यौनेच्छा जागृत भएर आउँछ र ऊ गाउँकी मखमलीलाई सम्झिन्छ, घर जाने हुन्छ । मैयाँले बक्सिस सहित तलब दिन्छे र राति आफूलाई डर लागेको भनी जगतेलाई आफ्नै कोठामा

सुताउँछे । ढाडमा, कम्मरमा र यत्रतत्र सर्वत्र तेल लगाउन लगाउँछे । आफू नाङ्गिदै जान्छे र अन्त्यमा जगतेलाई आफ्नो सिरक बनाएर अतृप्त कामेच्छा पूरा गराउँछे । यसले मैयाँको शारीरिक मयलका साथै कामेच्छा तृप्तिको मयल पनि पखालिएको र पूर्ति भएको देखाउँछ ।

(ख) चरित्र

प्रस्तुत कथा पात्रअल्पता भएको कथा हो । यसमा प्रमुख पुरुष पात्र जगते छ र नारी पात्र मैयाँ छे । जगतेको मन परिवेशद्वारा परिवर्तन भएको छ । त्यसैले ऊ गतिशील वा गोलो चरित्र हो भने मैयाँ स्थिर अर्थात् चेष्टो चरित्र हो । वयः सन्धिको जगते र पूर्ण यौवनावस्थाकी मैयाँको मानसिक अवस्था र व्यवहारको अध्ययन गरिएको यस कथामा मैयाँका आमाबाबु सूच्य रूपमा आएका देखिन्छन् र ती गौण चरित्रहरू हुन् ।

(ग) दृष्टिविन्दु

‘लुँडो’ कथामा कथाकार चन्द्रमणि अधिकारीले आफू अलग्गै बसेर जगतेको समाख्यान गरेको छन् । जगतेको समाख्यान गर्दा मैयाँको पनि मनोलोकीय यथार्थको उद्घाटन भएको छ । कथाकार आफू समाख्याता मात्र बनेर तृतीय पुरुष पात्र ऊ अर्थात् जगतेको कथा बताइएको हुँदा यो कथामा बाध्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

(घ) सारवस्तु

प्रस्तुत कथामा अतृप्त यौन चाहना नारीमा दमित रहेको हुन्छ । त्यसले मौका पाउना साथ उपभोग गर्दछ भन्ने देखाइएको छ । यसको सारवस्तु प्रस्तुत गर्न कथाकारद्वारा जगतेलाई मैयाँको ढाड माड्न र तेल लगाउन समेत लगाइएको छ । मैयाँले जगतेलाई दिएको बक्सिसले यसको पूर्व सङ्केत गरेको छ । यसबाट यौन एउटा जैविक आवश्यकता हो भन्ने तथ्यलाई प्रस्तुत गरिन्छ ।

(ङ) रूपविन्यास

‘लुँडो’ कथामा प्रशस्त मात्रामा यौन प्रतीकहरू प्रयोग भएका छन् । पानीको कल, मयलको लुँडो, तेलको मालिस, जङ्गल, तलाउ र बक्सिस । यी सबै प्रतीकहरूको संयोजनले कथालाई उत्कर्ष तर्फ डोर्‍याएको छ । समीक्ष्य कथामा मानसिक तस्विरका अर्थका विम्बको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसमा जगतेको बाल्यकाल छुँदाकी माखलीको तारूण्य अवस्थाको रूप, रङ्ग, गुण र आकारको जुन कल्पना गरेको छ र त्यस मानसिक तस्विरले विम्बात्मक रूप धारणा गरेको छ ।

यस कथामा मैयाँको अङ्ग, प्रत्यङ्ग, दर्शन, ढाड माड्दा आएको मयको लुँडो र शारीरिक तापले जगतेको आन्तरिक द्वन्द्व उद्घाटन गर्न बल मिलेको छ । एकतिर ऊ यस घरलाई अकरको स्वर्णभूमि ठान्छ र अर्कातिर मखलीको लहलाउँदो यौवनको कल्पना गर्दै त्यसको रसस्वादन गर्न पनि चाहन्छ । ऊ गाउँ जाने कुराका बीचमा भेलिएका कुरालाई विम्बात्मक भाषाले कथालाई रोचक बनाएको छ ।

४.२.३.२ ‘कामशाला’ कथाको अध्ययन

कामशाला शब्दले मानिसका जैविक इच्छाहरूलाई प्रकट गर्दछ । यस कथामा पनि जैविक इच्छा पूरा गर्न कसैलाई अवरोध पुर्‍याउन नहुने कुरा प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत ‘कामशाला’ कथामा भद्रवीर पनेरू, कान्छा काजी, गिरिधर शरण आदि ‘म’ पात्रका सहयोगीहरू छन् । घटित घटना भन्दा पहिले नदेखिने उनी बाँस जस्तै पडिक्त रहन्छन् । अशिष्टता मन नपराउने कान्छा काजी राम्रै साथी हुन् । उखान टुक्का नजोडी नबोल्ने, गिरिधर शरण हसिला चरित्रका छन् । मधेशमा १४ विधाका जिरायत भएका धनाढ्य भद्रवीरकी एक छोरी सुषमा थिइन् । नवरङ्ग चढेकी, दिल्लीमा पढेकी सुषमा घरमा सर्दा कोठै उज्यालो पार्ने स्वरूपकी थिइन् । आन्द्र प्रदेशका नारायणसँग भव्य रूपमा उनको विवाह गराउनका लागि सबै व्यवस्था पूरा गरिन्छ । साँभपख जन्ती आउने कार्यक्रममा म पात्र तथा कान्छाकाजी पनि त्यहाँ आइ पुग्दछन् । आलङ्कारिक कुरा गर्ने गिरिधर शरण भित्र गएर हेर भन्दै आफू बाहिर लाग्दछन् । भद्रवीर अन्दधुन्द

ब्ल्याङ्क फायर गर्दै, कुर्सीले आगन्तुकहरूलाई लेखेट्दै गर्दा लड्न पुग्दछन् । उपस्थित बुजुकहरूले हायराम भन्दछन् । भोलिपल्ट अखबारा भद्रवीरले सम्पूर्ण निम्तालुहरूलाई अभद्र व्यवहार गरी आफू हृदयघातका कारण मरेको तथा छोरीले मिथुन प्रदेशका कामदेवसँग गन्धर्व विवाह गरेर टाप कसेको खबर छापिन्छ । यस सन्दर्भमा कथाकारले यसलाई अकथा भने पनि हुन्छ भनेका छन् । सुषमाका लागि भद्रवीरले उनी तीस वर्षको हुँदासम्म केही नसोचेकोले ढिलो भइसकेको रहेछ । यो उमेरसम्म सुषमा तिसौँ वर्षका पचासौँ रातहरूमा धेरै नत्यनूतन ग्राहकहरूलाई पोषित गरिसकेकी रहिछ । ऊ धेरै दिनसम्म बाबुकोमा वृहन्नला बनेर बस्न नसकेको कारण आफैँ यौनिक दल खोल्न बाध्य बनेकी देखिन्छे ।

कुनै शोक सभा तथा समवेदना कार्यक्रम नभएका भद्रवीरको विश्लेषण गर्दै 'म' पात्रले जैविक आवश्यकता पूरा गर्नबाट कसैलाई वञ्चित गर्न नहुने भन्दछन् । आजकल तिनै भद्रवीरको जिरायतमा सुष्माको कामरूप कामशाला फस्टाएको छ भनेर कथावस्तु टुङ्ग्याएको छ ।

(ख) चरित्र

प्रस्तुत कथामा असीमित पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । यसमा भद्रवीर प्रमुख पुरुष पात्र हुन् भने सुष्मा नारी पात्र हुन् । 'म' पात्र सहायक पात्र हुन् भने कान्छाकाजी एवम् गिरिधर शरण सहयोगी पात्रहरू हुन् । त्यसैगरी नारायणनका साथमा जन्तीहरू, निम्तालुहरू सूच्य पात्रका रूपमा प्रयुक्त भएका देखिन्छन् । सुष्मा विवेच्य कथामा स्थिर पात्रको रूपमा देखिएकी छे भने भद्रवीर गतिशील पात्र बनेका छन् ।

(ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत कथामा कथाकार आफैँ 'म' पात्रको रूपमा उपस्थित भई भद्रवीर र सुष्माको अवचेतन मनको व्याख्यान गरेका छन् । यस कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दु प्रयुक्त भएको देखिन्छ । मानवको मूल प्रवृत्तिको रूपमा रहेको कामेच्छा वा यौनेच्छाको पूर्ति समय अनुसार हुनुपर्छ भन्ने सारवस्तु विवेच्य कथाको रहेको छ । पिता भद्रवीरले विवाह

गरि दिन विलम्ब गरेकाले सुष्माले घरमै कामशाला खोल्नुबाट उक्त कुराको पुष्टि भएको छ । विवेच्य कथामा विवृत रूप विन्यासको प्रयोग गरिएको छ । बीच बीचमा सन्दर्भहरू जोड्दै कथाकारले विम्ब, प्रतीक, पदविन्यास तथा व्यङ्ग्यादिको अन्वय गरेको छन् । यस कथामा सामान्य भन्दा विशेष प्रतीक योजना प्रस्तुत गरिएको छ । कामशाला, बन्दुक, भाडाहरू सामान्य प्रतीक हुन् भने भद्रवीर पुरातनवादी विचारका प्रतीक हुन् । सुष्मा स्वयं भावनात्मक शोषणमा परेकी कृष्णित नारीकी प्रतीक बनेको देखिन्छन् ।

(घ) सारवस्तु

प्रस्तुत कथामा विम्बलाई मानसिक तस्वीरको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । भद्रवीरले छोरी तिसौं वर्षकी भइसक्दा पनि विवाह नगरी दिँदा 'म' पात्रको मनमा सुष्माले के गर्ली भन्ने विम्ब बनेको थियो । सोही विम्ब नारायणको जन्ती आउने बेलामा यथार्थमा परिणत भएको छ । यस कथामा द्वन्द्वले घटनाक्रमलाई प्रष्टयाउन सहयोग गरेको देखिन्छ । देश विदेश घुमेकी सुन्दरी सुष्मा आफ्नो उमेर ढल्किसक्दा पनि भद्रवीरको दम्भको कारणले विवाह हुन नसक्दा मानसिक द्वन्द्वमा परेकी छिन् । फलतः उनी कुनै कामदेवसँग गन्धर्व विवाह गरेर यौनिक सुख भोग्न चाहिन्छन् । यसरी यौवन अवस्थामा जैविक अवाश्यकता पूरा गर्नबाट कसैलाई वञ्चित गर्न हुँदैन भन्ने देखाउनु यस कथाको सारवस्तु बनेको देखिन्छ ।

(ङ) रूपविन्यास

प्रस्तुत कथा भाषाशैलीका दृष्टिले पठनीय रहेको छ । पात्रअनुकूल सहज भाषाशैलीको प्रयोग यस कथामा भएको देखिन्छ । चौध विगाहाका मालिक भद्रवीरले तिसौं वर्षकी आफ्नी छोरीको विवाह गराउन लाग्दा छोरी उनको नाक काटेर पोइल गएको थाहा पाए पछि मानसिक द्वन्द्वमा परेका हुन्छन् । परिणामतः उनले सबै जन्तीहरूको उपहास गरेका छन् भने अन्तयमा हृदयघातका कारण मृत्युलाई वरण गरेको छन् । यस कथामा आख्यानको मूल विन्दु मानसिक भावलाई केन्द्रभूत गरी कथावस्तुको संरचना गरेको देखिन्छ ।

४.२.३.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन

चन्द्रमणि अधिकारीका 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रह भित्रका १४ ओटा कथाहरू मध्ये अन्य १२ ओटा कथाहरूको सङ्क्षिप्त अध्ययन निम्नानुसारले गरिएको छ ।

(क) 'विगत र आगत' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'विगत र आगत' कथा यस कथा सङ्ग्रहको पहिलो कथा हो । यसको संरचना ३ पृष्ठको आयममा रहेका छ । यस कथामा डा. सुगन्धलालको नाति विरेन प्रमुख पात्रको रूपमा उपस्थित भएको छ । यसमा डा. सुगन्धलाल सहायक पात्रको रूपमा प्रस्तुत भएको छ । उसले पुरानो पुस्ताको प्रतिनिधित्व गर्नुका साथै सरकारी पक्षको पनि प्रतिनिधित्व गरेको भान हुन्छ । अन्य बच्चाहरू गौण रूपमा उपस्थित भएका छन् ।

विगत र आगत कथामा हजुर बाले बुढा पाका र सरकारी पक्षको प्रतिनिधित्व गरेको छन् । अहिलेका सरकारले कुनै पनि जनताको माग पुरा नगरेको अवस्थालाई यस कथामा देखाएको छ । त्यसमा विरेन जस्ता सचेत नेपालीले आफ्नो अधिकार लिन्छन् भन्ने देखाइएको पाइन्छ । यस कथामा नयाँ पुस्ता र पुराना पुस्ता बीचको द्वन्द्व देखाएर नयाँ पुस्ताको विजय देखाइएको छ ।

नेपाली जनता आफ्नो जायज मागलाई त्यसै छाड्दैनन् मागहरू पूरा गरेरै छाड्छन् । सरकार र उच्च ओदाहका मानिसलाई पनि सर्तक गराउन तयार हुन्छन् भन्ने कुरा यस कथाको मुख्य सारवस्तु रहेको पाइन्छ । यस कथामा पनि के.जी.मा पढ्ने विरेनले आफ्नो अधिकारलाई त्यसै छाडेको छैन । हजुर बा पनि हतपत माग पूरा गरिदिन चाहँदैनन् तर नयाँ पुस्ता विरेनले लिएर छाडेको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । भाषाशैली सरल र सहज छ, तापनि ठाउँ ठाउँमा अङ्ग्रेजी शब्दको मिसावट भएकाले कथा सरस बनेको देखिँदैन ।

(ख) 'कर्तव्य' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'कर्तव्य' कथा कथाकार चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रहको तेस्रो कथा हो । यस कथामा गजलाल प्रमुख पात्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् । उनी यस इलाकाको प्रसिद्ध पुरोहित, समाजसेवी र ग्रामपिताका रूपमा परिचित रहेका छन् । अन्य पात्रहरू गजलालका छोराछोरी, बुद्धिलाल, वीरलाल, चेतना र भान्से गौण रूपमा प्रस्तुत भएका पाइन्छन् ।

यस कथामा मान्छेका कर्तव्य एवम् दायित्वलाई तर्कपूर्ण ढङ्गले केलाइएको देखिन्छ । अभिभावकले सन्तानप्रतिको दायित्व पूरा गरे पनि सन्तानले अभिभावक प्रतिको कर्तव्य बिसर्पिएको कुरालाई कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । बाबु गजलालको मृत्यु हुँदा पनि डा. बुद्धिलालले तीन महिनाको बालकको मृगौला प्रत्योरोपण गर्ने कामलाई, वीरलालले सप्ताहव्यापी अनुष्ठान पूरा गर्नुपर्ने कार्यलाई र चेतनाले अन्तराष्ट्रिय सेमिनारमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्ने अवसरलाई कर्तव्य बनाएका छन् । यस कथामा गजलालको कथा बताइएको हुँदा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । आर्थिक प्रलोभन एवम् प्रतिष्ठित हुने महत्वाकाङ्क्षाका कारण मान्छेमा समवेदना गर्दै आएको यथार्थवादी शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा भाषाशैली सरस र सरल रहेको छ ।

(ग) 'कोक्रो' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'कोक्रो' कथामा कम पात्रहरू रहेको छन् । यसमा कथामा प्रमुख पात्रका रूपमा 'म' र लाली प्रस्तुत भएका छन् । म गतिशील पात्र हो भने लली स्थीर पात्रका रूपमा देखिएकी छे । मातृत्व इच्छाले ओतप्रोत भएकी नारी मानसिकताको वर्णन गरिएको यस कथामा रूपेश र बा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा प्रथम पटक रजस्वला हुँदा देखिनै ललीको मातृत्व इच्छा जागृत भएको देखिन्छ । स्नातक तह उत्तीर्ण गरी अधिकृतको रूपमा सरकारी सेवामा लागेको लली बाह्य रूपमा जति आकर्षक छिन्, आन्तरिक रूपमा पनि उस्तै गम्भीर र चिन्तनशील देखिन्छिन् । रूपेशसँग विवाह हुने निश्चय भएपछि उनले पहिला पढाउने सरलाई विशेष निमन्त्रण पठाइन् । उनले सरको सानिध्यतामा नेपाली साहित्यको गहिरो अनुशीलन गरेकी थिइन् । सुम्निमा भित्रको मुनवा देहका बारेमा गहिरो चिन्तन गरेको

उनले के स्वयं सुम्निमा मनुवा दह हैन र ? हामीसबै नारीहरू मनुवादह बन्न सक्दैनौं र ? जस्ता प्रश्नहरू गर्दथिन् । यस प्रश्नबाट उनको मातृत्व इच्छाको अनुमान गर्नु सकिन्छ । शिरीषको फूल किन ओइलायो । किन भन्थ्यो ? बरी किन मरी ? जस्ता प्रश्नहरू सर समक्ष गर्दथिन् । ललीको तार्किकता, बौद्धिकता तथा वाक्कलाको रसले यदाकदा ईर्ष्या गर्दथे । उनको भावनालाई बुझेका सरले विवाहमा कोक्रो उपहार दिन्छन् । विवाहको पाँच वर्ष बितिसक्दा पनि कुनै सन्तान नभएपछि सरले कोक्रो दिएर आफूलाई व्यङ्ग्य गरेको ठान्छे । लली रात्रीमा कोक्रो लिएर सरको घरमा गएर कोक्रो दिनुको प्रयोजन सोध्दै सरलाई भन्न अनुरोध गर्छिन् । सरले मर्यादाको कुरा गर्दै पन्छिन खोजे पनि उनका अगाडि अवाक् हुन्छन् । ललीले आफ्नो मातृत्व सरबाट पूरा गर्छे । यस कथामा भोगलाई सुखको साधनका रूपमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यस कथामा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको देखिन्छ । उपहारका रूपमा प्रदान गरिएको कोक्रोलाई प्रतीक बनाएर शीर्षकको औचित्य पुष्टि गर्ने प्रयास विम्बात्मक भाषाशैलीका माध्यमबाट भएको पाइन्छ ।

(घ) 'नाति नेता'

प्रस्तुत 'नाति नेता' कथा चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रहको पाचौँ कथा हो । यस कथा 'म' पात्र प्रमुख पुरुष पात्र हो भने सासु बुहारी प्रमुख नारी पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । नाति र नातिना बुहारी सहायक पात्रका रूपमा उपस्थित भएका छन् । अन्य पात्रहरू नोकर, टहलुवाहरू, बूढा, गाउँलेहरू, शरणार्थीहरू सूच्य रूपमा प्रस्तुत भएका गौण पात्रहरू हुन् ।

यस कथामा पूस्तागत अन्तर्द्वन्द्व रहेको छ । माइतीको सम्पत्तिको धाक र आडम्बरका कारण पुख्यौली सम्पत्ति सिध्याएर शरणार्थी बन्नु परेको यथार्थलाई यस कथामा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै संयोगवश भुटानी शरणार्थीका दर्जामा पुगेको नाति पुस्ताका दम्पतिहरूले अमेरिका जाने टोलीको नेतृत्व गरेको सन्दर्भ रहेको छ । सक्कली भुटानीहरू स्वदेश फिर्न चाहने तर नक्कली (भुटानीहरू) अमेरिका जान चाहने अन्तर्राष्ट्रिय यथार्थलाई नाति र नेतामा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । यस कथामा प्रथम

पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथाको भाषा शैली सरल र सहज रहेको छ । यसमा संवृत रूपविन्यासको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ड) 'सुग्रीवा' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'सुग्रीवा' कथा चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रहको छैठौँ कथा हो । यस कथामा म पात्र प्रमुख पुरुष पात्र हो भने सुग्रीवा नारी पात्रका रूपमा उपस्थित भएकी छे । यी दुवै पात्रहरू गतिशील रहेका देखिन्छन् । यसमा अन्य पात्रहरू पर्वतराजन, स्वामी रामानन्द, श्री ऋतुजी आदि सूच्य रूपमा प्रस्तुत भएका गौण पात्र हुन् ।

यस कथामा कुनै युवतीको पसल अगाडि बसेर म पात्रले विचार गर्दछ । उसले निकै महिनादेखि युवतीलाई निरन्तर देखिरहे पनि कुनै भेटवार्ता भने भएको हुँदैन । त्यो केटी सधैं ९ बजे आउँछे र ६ बजे प्रस्थान गर्छे । मैनाबत्तीको पुत्ला जस्तै देखिने अबोला मैयाँ युवतीका पसलमा कोही ग्राहक आउँदैनन् । कारणवश म पात्र पसल अगाडी उभिन पुग्दा उसले जोडसँग भुपाछे । केटी बोल्न सक्ने रहिछ तथा आफूलाई मन नपराउने कुरा म पात्रलाई बोध हुन्छ । केही दिन पछि फेरि ६-७ जना पसलको सोकेस छेलिने गरी बसेको देख्दा पनि त्यस युवतीले केही प्रतिक्रिया नजनाएको देख्दा म पात्र आश्चर्यमा पर्छन् । यहाँबाट केटी अन्तर्मुखी स्वभावकी रछि तथा कुण्ठित स्वभावकी रहिछ भन्ने बोध हुन्छ । बुभुधै जाँदा केही समय अगाडी उसको विहे पक्का भएको बेला कुनै युवक पसल अगाडी आई दिएकाले पुनः विहे रोकिएको रहेछ । त्यसकारण केटी अन्तर्मुखी भएको रहिछे । यस बेलासम्म जीवनले मोड नलिएकी त्यस युवतीको पसल १० हजार घाटा सहेर साहुले बन्द गरेछन् । पहिलाको हँसिलो, फुर्तिलो, केटोलाई पुनः नियुक्त गरेर पसल न्यूरोडमा सारेछन् । त्यही केटाका अनुसार त्यस युवतीको नाम सुग्रीवा रहेछ । यस कथामा आन्तरिक र वाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा मनोविज्ञानको प्रयोग भएको पाइन्छ । उक्त कथाको भाषाशैली सरल र सहज बनेको देखिन्छ ।

(च) 'पास्नुरी दिदी' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'पास्नुरी दिदी' कथा चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रहको सातौँ कथा हो । यस कथामा प्रमुख पुरुष पात्र म पात्र रहेको छ भने नारी पात्र पास्नुरी दिदी हुन् । धान उठाउने उद्देश्यले मधेश भरेका म पात्रबाट पास्नुरी दिदीले आफ्नो यौनेच्छा पूर्ति गराएकाले म पात्र गतिशील बनेको छ भने पास्नुरी स्थिर चरित्र हो । अन्य पात्रहरू तीन तले बा, विजुलीया, टेकनाथ आदि गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा चैतको प्रथम सातामा म पात्र खेती उठाउन मधेशतिर भर्छन् । नोकर चाकरले सम्पन्न गाउँमा ठूलाबडामा गनिने घोडा चढी हिड्ने तीन तले बा को मा म पात्रले प्रथम रात बिताउँछन् । भोलिपल्ट पास्नुरी दिदीले महिला मण्डलीको कचहरीमा उसलाई भरे आफ्नो घरमा लाने निर्णय गर्छिन् । पास्नुरी दिदीले उसलाई घुमाउन लैजान्छिन् । ढुकुर किन्दै "यो कुलै ढुकुर हो मीठो हुन्छ, सर्दी भाग्छ र तागत पनि दिन्छ" भन्दछिन् । यस भनाइबाट उसबाट यौनेच्छा पूरा गराउने लक्ष्य रहेको स्पष्ट हुन्छ । बेलुका सुत्ने बेलामा पास्नुरी दिदी आफ्नो व्यथा सुनाउँदै उसलाई अङ्गालोमा राखिन्छन् । सँगै सुत्ने कुरा गर्छिन् । यसरी म पात्रबाट आफ्नो यौनेच्छा पूरा गराउँछिन् । यस कथामा कथाकार स्वयम् समाख्याता भएकाले प्रस्तुत कथामा प्रथम पुरुष परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथाको भाषाशैली सरल, सहज र बोधगम्य रहेको छ ।

(छ) 'रोजीरायन' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'रोजीरायन' कथा कथाकार चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रहको सातौँ कथा हो । यस कथामा रोजीरायन प्रमुख पात्र हो भने 'म' पात्रलाई सहायक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । रोजीरायन गतिशील पात्र हो । यसमा यौन समस्याले निम्त्याएको दुर्घटनाको वर्णन गरिएको छ ।

यस कथाको म पात्रको रोजीरायनसँग वैवाहिक सम्बन्ध हुन्छ । रोजीरायन शारीरिक दृष्टिले अपूर्ण हुन्छे । रोजीरायको शारीरिक अपूर्णताबाट म पात्र पनि अपूर्ण बन्न पुगेको देखिन्छ । 'म' पात्र अपूर्ण बन्न पुग्नको मुख्य कारण रोजीको योनीद्वार नहुनु हो । कथाकार स्वयं समाख्याता भएकाले प्रस्तुत कथा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुमा संरचित

रहेको छ । भौतिक सुखका लागि यौनजस्तो संवेदनशील कुरामा पनि मान्छेहरू सम्भौत गर्न खोज्छन् भन्ने सारवस्तु रहेको पाइन्छ । “हनुमानले पनि स्थुलीकरण गरेकै थिए आफूलाई अवस्था र आवश्यकता अनुसार त्यसै गरे मैले पनि ।” यस्ता कुराहरूले पनि उनीहरूको बीचको दाम्पत्य जीवनको अवस्थालाई प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यस कथामा पर्लक्क, थच्चक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग पाइन्छ । अङ्ग्रेजी शब्दहरूको बढी मात्रामा प्रयोग देखिन्छ । हाइ ह्याण्डसम, गुड पर्सोनालिटी, आइ लाइक यु, भेरी मच, ड्र, ओ.के., बाइ !, कम्प्युटर, कम्युनिकेशन, फर्म्याट, स्क्यान जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दहरू रहेका छन् । यस कथाको भाषाशैली सरल र सहज भए पनि विवृत रूप विन्यासको प्रयोगले सरस बन्न सकेको छैन ।

(ज) ‘उत्तर आधुनिकता’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘उत्तर आधुनिकता’ कथा चन्द्रमणि अधिकारीको ‘कथा र कथाहरू’ कथासङ्ग्रहको आठौँ कथा हो । यसमा डा. जगतवीर, जयवीर, वाचालिकादेवी, डा. ज्ञानरञ्जन, डा. विद्याविलास, धुमलोचन जस्ता पात्रहरू प्रस्तुत भएका छन् भने बङ्गुर मानवेत्तर पात्रको रूपमा उपस्थित भएको देखिन्छ ।

यस कथामा युगीन विसङ्गतिलाई केलाइएको छ । ज्ञानप्राप्तिलाई सबैको सजकता रूपमा लिएको छ र डाक्टरको पदवी धारण गर्ने व्यक्तिहरूको खोक्रोपनको उत्खनन् गरिएको पाइन्छ । अहिले विद्वानहरू उत्तर आधुनिकताको परिभाषा गर्नमा जुटेका छन् । यस कथामा तृतीय पुरुष सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । अन्धाहरूले हात्तीलाई छामेर हात्तीलाई चिनाए जस्तै यसलाई ठोस रूपले अर्थ्याउन कसैले पनि सकेका छैनन् तर मेरा परिभाषा मात्र ठीक हो भन्ने भ्रम सबैमा देखिन्छ । कथामा यही सन्दर्भलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा प्रयोग भएका भाषाशैली सरल, बोधगम्य छ । संवृत रूपविन्यासको प्रयोगले कथ सहज बनेको छ ।

(झ) ‘ज्ञानकुमारी’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'ज्ञानकुमारी' किथा चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रहको नवौँ कथा हो । यस कथाका मुख्य पात्र 'म' र नारी पात्र ज्ञानकुमारी रहेका छन् । ज्ञानकुमारीले समाजमा नारीले भोग्नु परेको पीडा व्यथाको प्रतिनिधित्व गरेकी छे । अन्य पात्रहरूमा सोमकान्त, भिखमङ्गाहरू, अपाङ्ग, विकलाङ्ग, जोगी र सन्यासी जस्ता पात्रहरू प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथाकी ज्ञानकुमारी नियतिद्वारा ठगिएकी र सामाजिक दुर्व्यवहारलाई भोग्न बाध्य भएकी नारी हो । दुर्व्यसनबाट पतिको मृत्यु भए पनि त्यसको दोष ज्ञानकुमारी माथि थपिएकाले ऊ आफ्नो घर र माइतीलाई छोडेर पाप पखाल्ने उद्देश्यले काशीतिर लागेकी देखिन्छे । प्रस्तुत कथामा कथाकार आफैँ म पात्रको रूपमा उपस्थित भई ज्ञानकुमारीको अवस्थाको वर्णन गरेकाले प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कथामा परम्परित ग्रामीण समाजको रूढिवादी सोचाइ र नारीमाथि हुने सामाजिक शोषणलाई प्रस्तुत गरिएको भए पनि कथा आदर्शमा पुगेर टुङ्गिएको छ । यस कथामा गाउँ समाजमा बोलिने सामान्य भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(त्र) 'गोठालो' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'गोठालो' कथा कथाकार चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथा सङ्ग्रहको एघारौँ कथा हो । यस कथामा प्रमुख पात्र 'म' र साहिली रहेका छन् । त्यस्तै अन्य पात्रहरू बुयुरी, टङ्के, आशमाया र बाहुन सहायक रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । गोठाल्नीहरू गौण रूपमा देखिएका छन् ।

यस कथामा ग्रामीण गोठाले परिवेशलाई उद्घाटन गरिएको छ । गोठाले जीवनमा नै धेरैको घरजम हुने कुरालाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । यस कथामा पन्ध्र सोह्र वर्षकी साहिलीले ६-७ वर्षको म पात्रबाट आफ्नो जुन यौनकांक्षालाई पूरा गर्न खोजेकी छे, त्यसबाट कालिदासको "कामार्ता दि प्रकृति कृपणा चेतनाचेतनषु" भन्ने उक्तिले सार्थकता पाएको देखिन्छ । कथा साहिलीको क्रियाकलापमा पूर्ण भएको भए अझ सुनमा सुगन्ध हुन्थ्यो, यसले विश्वेश्वरप्रसादको श्वेतभैरवीको स्तरलाई कायम गर्थ्यो । यस कथामा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कथालाई तन्काएर भोगदृष्टि

बनाएकाले कथाको संरचना केही फितलो देखिन्छ । यसमा गोठाले जनजीवनको भाषा शैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ट) 'जीवनको यो मोड' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'जीवनको यो मोड' कथा चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथा सङ्ग्रहको बाह्रौँ काथ हो । यस कथाका प्रमुख पात्रहरू थोमस र हरिकला हुन् । अन्य पात्रहरू नोकर-चाकर, सुसारे, टहलुवा सूच्य पात्र गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथाले यथार्थ घटनाहरूलाई प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरेको छ । हरिकलाका जीवनका मोडहरूलाई कथ्य बनाएको छ । यस कथामा राष्ट्रियता माथि प्रहार गरी उपनिवेश लागु गर्ने अमेरिकी साम्राज्यवादी नीतिको राम्रै गन्ध आएको देखिन्छ । समयमा सचेत हुन नसक्दा थोमसले शैलेशलाई अपहरण गरेर हरिकलालाई छलपूर्वक आफ्नो बनाएको सन्दर्भ निकै अन्योक्तिमूलक रहेको देखिन्छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा सरल र सरस भाषाशैलीको प्रयोग भए पनि विविक्त रूपविन्यासले कथा त्यति सहज बनेको छैन ।

(ठ) 'अस्तित्व' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'अस्तित्व' कथा कथाकार चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू' कथासङ्ग्रहको अन्तिम कथा हो । यस कथाको प्रमुख पात्र अस्तित्वनारायण हो । सहायक रूपमा प्रश्नकर्ताहरू प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्रहरू सङ्ग्रहनारायण, अनुग्रहनारायण, विग्रहनारायण सूच्य रूपमा रहेका छन् र गौण पात्र हुन् ।

यस कथामा राष्ट्रियता, जीवन, सृष्टि, मृत्यु जस्ता कुराहरूलाई परिभाषित गरिएको प्रष्ट हुन्छ । तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुमा कथा संरचित रहेको छ । यसमा अर्काको बौद्धिक अस्तित्वहीन स्विकार गर्न नसक्दा वा आफ्नो अस्तित्वबोध गर्न नसक्दा अस्तित्वहीन व्यक्तिहरूलाई समाप्त पार्न चाहन्छन् भन्ने सारवस्तु रहेको छ । यस कथामा विश्रुद्धखल भाषाशैलीको प्रयोग भएको छ ।

‘कथा र कथाहरू’ कथा सङ्ग्रहभित्रका लुँडो कोक्रो, सुग्रीवा, पास्नुरी दिदी, कामशाला, रोजीरायन, गोठालो विशुद्ध रतिरागात्मक मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित कथाहरूका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । ज्ञानकुमारी, जीवनको यो मोड कथामा पनि यस किसिमको प्रवृत्ति आंशिक रूपमा देखिएको पाइन्छ । अधिकारीका रतिरागात्मक मनोवैज्ञानिक कथामा यौन आकाङ्क्षाद्वारा सताइएका कतिपय कथामा यौन चाहनाको पूर्तिलाई उद्देश्य बनाइएको छ भने कतिपय कथाहरूले यौनेच्छालाई साधन मात्र बनाएको देखिन्छ । उनका यी कथाहरू मध्ये केही कथामा शारीरिक परिपक्वता आइसके पनि यौन चाहना पूरा गर्न नपाएका, कतिपयमा पतिद्वारा छाडिएका, कुनैमा चरित्रहरूका यौनाकाङ्क्षा र यौनकुण्ठालाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथा सङ्ग्रहका कथाहरूमा प्रायः सबै पात्रहरू कामशक्तिद्वारा नै परिचालित भएका देखिन्छन् ।

४.२.४ लीला श्रेष्ठ (सुब्बा) को ‘फकल्यान्ड’ कथासङ्ग्रहको अध्ययन

लीला श्रेष्ठ (सुब्बा) को ‘फकल्यान्ड’ कथासङ्ग्रह २०४९ श्रावणमा सङ्कल्प प्रशानद्वारा प्रकाशित कथासङ्ग्रह हो । यसमा १० ओटा कथाहरू आवद्ध भएका छन् । ती हुन् :-

(क) सुनकोशी रोइरहन्यो (ख) बरको छायाँमा (ग) अनुत्तरित प्रश्न (घ) बहादुरे (ङ) कविता (च) एकलो साँझ र एउटा अनुभूति (छ) ऊ भएको भए (ज) फकल्यान्ड (झ) प्रभावती दिदी (ञ) रामबहादुर ।

यी १० वटा कथाहरू मध्ये अध्ययन विश्लेषण गर्ने क्रममा यस कृतिका ‘सुनकोशी रोइरहन्यो’ र ‘फकल्यान्ड’ कथाहरूको विस्तृत अध्ययन गरिएको छ भने अन्य कथाहरूको सङ्क्षिप्त परिचय प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.४.१ ‘सुनकोशी रोइरहन्यो’ कथाको अध्ययन

सुनकोशी शब्दले सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा अवस्थित खोलालाई बुझाउँछ भने रोइरहेन्थोले कुनै पनि पीडादायी अवस्थालाई बुझाउँछ । यस कथामा पनि त्यही

खोलाको आसपासका छोरीचेलीले बेचिनु पर्दाको पीडादायी अवस्थालाई बुझाएको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत 'सुनकोशी रोडरहन्थो' कथा लीला श्रेष्ठ (सुब्बा) को 'फकल्यान्ड' कथासङ्ग्रहको पहिलो कथा हो । यस कथाकी 'म' पात्र पूर्वबाट सिन्धुपाल्चोक गएको बेलामा सुनकोशीको किनारामा दाउरा खोज्दै गरेकी कुमारीसँग भेट हुन्छ । कुमारीको नजिकैको सानो बजारमा चिया रोटी पसल हुन्छ । ऊ ९/१० वर्षकी हुन्छे । उनीहरूको सम्बन्ध नजिकिदै गएर मित्रतामा परिणत हुन्छ । उनीहरू एक आपसमा मीठा-मीठा गफ गर्दै सुनकोशी नदीले किनारमा बगाएर ल्याएको दाउरा बटुल्दै बिताउँछन् । पुनः दुई वर्ष पछि म पात्रको त्यसै ठाउँमा कुमारीसँग भेट हुन्छ र उनीहरू बीचको मित्रता अझ प्रगाढ हुँदै जान्छ । यसै क्रममा 'म' पात्रलाई कुमारीको पसलमा गएर चिया रोटी नखाएसम्म चित्त नै बुझ्दैन । कुमारीको पसलमा चिया रोटी खान आउने कान्छा बाबुको बारेमा पनि म पात्रले जानकारी लिएकी छिन् । कुमारीले म पात्रसँग काठमाडौँ जाने गलैँचा उद्योगमा काम गर्ने र पढ्ने इच्छा आफूमा रहेको कुरा बताएकी छे । उसको इच्छा पूरा हुन सकेको छैन । उसको पढ्ने इच्छा चाहिँ म पात्रसँग नदीको किनारामा दाउरा खोज्ने क्रममा बालुवामा क, ख पढेर थोरै भए पनि पूरा भएका छ । कुमारीले म पात्रसँगै घुम्न आउने कुरा गर्दा म पात्रले अर्को पटकसँगै जाउँला भन्ने आश्वासन दिँदै दस रूपैयाँको नोट हातमा राखि दिएर विदा भएकी छिन् । पुनः तीन वर्ष पछि कुमारीका विषयमा विविध कुराहरू मनमा खेलाउँदै म पात्र सिन्धुपाल्चोक कुमारीको गाउँ जान्छिन् । म पात्रको भेट कुमारीसँग नभएर उसकै बहिनी सानीसँग हुन्छ । उनका मनमा विविध प्रश्नहरू खडा हुन्छन् । उनले ती सबै प्रश्नहरू सानीलाई एकै साथ गर्दछिन् । म पात्र कुमारीका बारेमा जति प्रश्नहरू गर्दै जान्छिन् त्यति सानी अर्ध्याँरो अनुहार लगाउँदै जान्छिन् । अन्त्यमा सानीले दिदीलाई काम लगाई दिने आश्वासन दिएर कान्छा बाबुले बेचेको कुरा भन्छिन् । म पात्रलाई रिंगटा लाग्छ । यसपछि म पात्रको कुमारीका बारेमा विविध कुराहरू सम्झदै गरेको अवस्थामा कथावस्तुले विश्राम पाएको छ ।

(ख) चरित्र

प्रस्तुत 'सुनकोशी रोडरहन्थ्यो' कथाको प्रमुख चरित्र 'म' पात्र हुन् । उनी एक हुने खाने परिवारकी सदस्यका रूपमा देखा परेकी छिन् । कुमारी सहायक पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएकी छे । ऊ एक गरिब परिवारमा जन्मिएर हुर्कीएकी ९/१० वर्षकी इमानदार र सोझी केटी हो । उसले एक हुँदा खाने परिवारको प्रतिनिधित्व गरेकी छे । अन्य पात्रहरू सानुबाबु र सानी गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । सानुबाबु नेपाली सोझा सिधा नारीलाई विभिन्न प्रलोभन देखाई विदेशमा लागि बेच्ने दलालका रूपमा देखा परेको छ । सानी कुमारी जस्तै एक सिधा र इमानदार पात्रका रूपमा देखापरेकी छे । अन्य पात्रहरू सानीका आमा, बाबु, भाइ, सानाबा, सानीमा सूच्य रूपमा देखा परेका छन् र गौण पात्र हुन् ।

(ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत 'सुनकोशी रोडरहन्थ्यो' कथामा 'म' पात्रले आफ्ना जीवनका उतारचढावपूर्ण घटनाहरूलाई मनोवादात्मक शैलीमा समाख्यान गरेकाले प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(घ) सारवस्तु

प्रस्तुत 'सुनकोशी रोडरहन्थ्यो' कथामा सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा पर्ने लामो साँघु बजार र सुनकोशी नदीको आसपासको परिवेश देखिन्छ । हाम्रा गाउँघरका सोझासिधा चेलीबेटीहरूलाई विभिन्न किसिमका प्रलोभन र आश्वासन देखाई सानुबाबु जस्ता कयौँ दलालहरूले विदेशी कालकोठरीमा पुऱ्याउने गरेको वास्तविक यथार्थलाई प्रस्तुत गर्नु यस कथाको सारवस्तु रहेको पाइन्छ । यस कथामा नेपाली चेलीबेटी बेचविखन गर्ने कार्य एउटा ठूलो समस्या बन्दै गएको र यसले कयौँ नेपाली चेलीबेटीलाई अलपत्रे जीवन यापन गर्न बाध्य बनाएको यथार्थलाई प्रस्तुत गर्नु यस कथाको उद्देश्य देखिन्छ ।

(ङ) रूपविन्यास

प्रस्तुत कथामा सरल, सहज र सरस भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा सेल, कप, स्कुल, फेक्ट्री जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाको शब्दको आंशिक प्रयोग एकातर्फ पाइन्छ भने अर्कातर्फ र, त, नि, नै जस्ता निपताको प्रयोगले कथालाई उत्कृष्ट तुल्याएको छ । आम्मे, अहो, अहं, क्या, अरे, ए जस्ता शब्दहरूले कथालाई मीठास दिएका छन् भने रै, छ, रा, की, हाम्लाई, ...जस्ता शब्दहरूले कथा रोमाञ्चक बनेको छ । यस कथामा विवृत, रूपविन्यासको प्रयोगले कथा सहज बन्न सकेको छैन ।

४.२.४.२ 'फकल्यान्ड' कथाको अध्ययन

फकल्यान्ड शब्दले कुनै पनि टापुलाई बुझाउँछ । यस कथामा पनि एउटा टापुको परिवेशलाई चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत 'फकल्यान्ड' कथा लीला श्रेष्ठ (सुब्बा) को 'फकल्यान्ड' कथा सङ्ग्रहको आठौँ कथा हो । यस कथाको म पात्र कुनै विदेशी भूमिबाट आफ्नो जन्मस्थल नेपाल तर्फ फर्कदै गरेको घटनाबाट कथावस्तुको सुरुवात भएको छ । म पात्रलाई उसका धेरै साथीहरू मध्ये रमेशको सम्झनाले धेरै पीडा दिइरहेको छ । यस कथाको म पात्र अथवा सुयोग ब्रिटिश सेनामा भर्ती भएर चर्चक्रुकहाम व्यारेक, फ्रिट टाउनमा रहेको अवस्थामा उसको साथी नवीनले पत्र पठाएको हुन्छ । पत्रमा नवीन र रीचा दुवैले बी.एस.सी. उत्तीर्ण गरेको कुरा लेखिएको हुन्छ । आफू पढ्दा पढ्दै ब्रिटिश सेनामा भर्ती हुन परेको बाध्यात्मक परिस्थितिलाई सम्झन्छ । यत्तिकैमा रमेश आएर टेलिभिजन हेर्न लिएर जान्छ ।

टेलिभिजनमा दक्षिणी एटलान्टिक महासागरमा रहेका फकल्यान्ड टापुमा अर्जेन्टिनाले आक्रमण गरेको खबर दिन्छ । उनीहरू आफ्नो मृत्यु नजिकै आएको कल्पना गर्दै सबै आफ्ना परिवारलाई सम्झन पुग्छन् । उनीहरूलाई पनि युद्धका लागि तयार हुन आदेश आउँछ । म पात्रका केही मिल्ने साथीहरू पहिलो लटमा जान्छन् । उसका साथीहरू गएको चार दिन पछि ऊ लगायत उसका अरू साथी पनि युद्धमा जानु पर्ने हुन्छ । उनीहरू हेलिकोप्टरद्वारा केही घण्टामा एसनसन टापुमा पुग्छन् । त्यहाँबाट

फकल्यान्डको टापुतर्फ अगाडी बढ्छन् र त्यहाँ अत्यन्तै चिसो हुन्छ । त्यहाँबाट गुजग्रेन र डार्विन जानुपर्ने हुन्छ । उनीहरू हेलिकोप्टरद्वारा गुजग्रेने र डार्विनतर्फ अगाडि बढ्छन् । त्यहाँ भर्खरै ब्रिटिश प्याराटुप्सले आक्रमण गरेको हुन्छ । त्यहाँबाट ब्लककोभतर्फ अगाडी बढ्छन् । त्यस क्रममा दुई वटा काला विमानद्वारा बमबारी हुन्छ र ३८ जना ब्रिटिश सेनाले आफ्नो ज्यानको बलिदान दिन पुग्छन् । ब्रिटिश सैनिकहरू र अर्जेन्टाइन सैनिकहरू बीच घमासाम युद्ध हुन्छ । त्यहाँ दुवै तर्फका कयौँ सैनिकहरूले आफ्नो ज्यानको बली चढाउँछन् । अन्त्यमा गोर्खाली सेनाको जित हुन्छ । म पात्र सकुशल बाँच्न सफल हुन्छ, भने उसका धेरै साथीहरू अपाङ्ग हुन्छन् भने कोही शहीद बन्न पुग्छन् ।

(ख) चरित्र

प्रस्तुत 'फकल्यान्ड' कथा म (सुयोगवीर) पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएको छ । रमेश, वीरबहादुर, दलबहादुर, गजेन्द्र आदि सहायक पात्रहरू हुन् । अन्य पात्रहरू म पात्रका माता, पिता, दिदी, भाइ, बहिनी, रितु, नवीन, रीचा, गुजग्रेन वासीहरू, ब्रिटिश गोर्खाली सैनिकहरू, अर्जेन्टाइन सैनिकहरू सुच्य रूपमा प्रस्तुत भएका गौण पात्र हुन् । सुयोगवीर एक निम्नवर्गीय परिवारको सदस्य हो । ऊ आफ्नो परिवारको पालनपोषण गर्नका लागि पैसा कमाउन ब्रिटिश सेनामा भर्ती भएको १८-२० वर्षे युवक हो । ऊ स्वभावका दृष्टिले भावुक प्रकृतिको छ । ब्रिटिश सेनामा रहँदा आफ्नो परिवारप्रति सधैं चिन्तित रहेको देखिन्छ भने युद्धबाट बचेर आफ्नो देश फर्किएर आएको छ । त्यसपछि कहिल्यै ब्रिटिश आर्मीमा नफर्किने विचार लिएको छ । ऊ गतिशील चरित्र हो । ऊ एक वीर, साहसी, पराक्रमी योद्धाका रूपमा प्रस्तुत भएको छ ।

(ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत 'फकल्यान्ड' कथामा 'म' पात्र मुख्य पात्र रही आफ्नो जीवनमा घटेका उतार चढावपूर्ण घटनाहरूलाई प्रस्तुत गरिएकोले प्रथम पुरुष आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(घ) सारवस्तु

यस कथाको म पात्र ब्रिटिश सेनाबाट घरतर्फ एकलै फर्किनु, साथी रमेशको याद आउनु, उनीहरू बीच भएका कुराहरूलाई सम्झनु, युद्धमा तत्पर हुनु, युद्ध गर्नु, युद्धमा जित हुनु, आफ्ना प्रिय साथीहरूले जीवनको बलिदान दिनु र आफू मात्रै सकुशल स्वदेशतर्फ फर्किनु जस्ता घटनाहरू प्रस्तुत भएका छन् । विदेशी भूमिमा नेपाली गोर्खालीहरूले भोग्नु परेको समस्या विविध कठिनाई र उनीहरूको साहसीपूर्ण कार्यलाई देखाउनु यस कथाको मुख्य सारवस्तु रहेको पाइन्छ ।

(ड) रूपविन्यास

प्रस्तुत 'फकल्यान्ड' कथामा पात्रानुकूल भाषा प्रयोगले कथालाई सहज तथा सरल बनाएको छ । मुसुमुसु सिरिङ्ग, पटक्कै जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको आंशिक प्रयोग अनि, र, नै, त, नि जस्ता निपातको प्रयोगले कथाको भाषा स्वभाविक बनेको छ । डनन्ट वि सिरियस, नट इम्पोसिबल, हल्लो, लेट्स सेलेब्रेट, डकुमेन्ट्री आदि अङ्ग्रेजी शब्दको अत्यधिक प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा ब्रिटिश सैनिक गजिमान भन्छ "यसपाली मरिएछ भने केही लागेन, बाँचिएछ भने अर्को लडाइँ लड्न फेरि आइदैन" जस्ता भनाइहरूले कथालाई रोचक बनाएका छन् । यस कथामा विवृत्त रूपविन्यासको प्रयोगले कथा त्यति सरस बन्न सकेको छैन ।

४.२.४.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन

लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा' का फकल्यान्ड' कथा सङ्ग्रहभित्रका १० वटा कथा मध्ये ८ वटा कथाहरूको सङ्क्षिप्त अध्ययन निम्नानुसारले गरिएको छ ।

(क) 'बरको छायाँमा' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'बरको छायाँमा' कथा लीला श्रेष्ठको फकल्यान्ड कथा सङ्ग्रहको दोस्रो कथा हो । यस कथाको प्रमुख चरित्र माने हो । ऊ सहरी परिवेशमा हुर्किएको निम्नवर्गीय, इमानदार, टुहुरो केटाका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । रामे र लड्गडो यस कथामा सहायक पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्रहरू यात्रुहरू, स्टाफहरू, मालिक, विदेशी, बाबु, आमा सूच्य, रूपमा प्रस्तुत भएका गौण पात्रहरू हुन् ।

यस कथामा प्रस्तुत भएको माने गाडीमा यात्रुहरूलाई चढाउने काम गर्छ । लड्गडो दिनभर मागेर जीविका चलाउँछ भने रामे चाहिँ माने जस्तै काम गर्छ । गाडीका स्टाफहरूले मालिकको स्याबासी पाउन मानेलाई कुट्छन् पनि तर ऊ निरन्तर रूपमा आफ्नो काम गरिरहन्छ । त्यति काम गर्दा पनि उसले पैसा कमाउन सकेन । उसको पेट भोकले बटारिएको थियो । यसैबेला विदेशी गोरा सुन्तलना बोकेर आइरहेको मानेले देख्छ । त्यसको बास्केट बोकी दिन जान्छ तर विदेशीले चोर सम्भेर कुट्न खोज्छ । उसलाई विदेशीले कुट्न खोजेको रिस उठ्छ । मानेले सुन्तला भुइभरि छरि दिन्छ र टिपेर बरको गाछी मुनी बसेर खान्छ । उसले धेरै दिनको भोक मेट्छ यसरी कथानक टुङ्गिन्छ । यस कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा आर्थिक अभावमा दैनिक गुजाराका लागि विविध समस्या भेल्ले पने अवस्थालाई देखाइएको छ । यस कथामा आर्थिक विसमता समाजमा छ भन्ने देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु रहेको पाइन्छ ।

यस कथाको कथावस्तु वृत्ताकारी रहेको देखिन्छ । यस कथामा प्रयोग भएको भाषाशैली सरल, सहज रहेका छन् । यसमा बस स्ट्याण्ड, एक्सप्रेस, थ्रु, फास्ट, पेसेन्जर, बास्केट जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दहरूको आंशिक प्रयोग पाइन्छ भने टुलुटुलु, च्याप्प, कच्याप जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथामा रोचकता थपेको छ । “लौ लौ कस, गाडी फुट्ने गरी मान्छे हाल है पेसेन्जर अटाएन भने गाडी तन्काएर पनि अटा है कान्छा” जस्ता पदावलीले कथा रोमाञ्चक बनेको पाइन्छ ।

(ख) 'अनुत्तरित प्रश्न' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'अनुत्तरित प्रश्न' कथा लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा' को 'फकल्यान्ड' कथासङ्ग्रहको तेस्रो कथा हो । यस कथाको मुख्य पात्र 'म' अर्थात् प्रह्लाद रहेका छन् । अन्य पात्रहरू प्रह्लादका दुईवटी श्रीमती, छोरी र छोराहरू यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

प्रह्लादले आफ्नी श्रीमती जयन्तीलाई लेखेको पत्रबाट कथाको सुरुवात भएको देखिन्छ । जयन्तीले घर छोडेर जानुको कारण आफूलाई थाहा नभएको र त्यसको बारेमा

पत्रमार्फत जानकारी दिन अनुरोध गरिएको छ । उनीहरू एक अर्का बिनाको जिन्दगी कल्पनासम्म पनि गर्न नसक्ने भएपनि छोरो नभएकाले प्रह्लादमा हीनताबोध उत्पन्न भएको देखिन्छ । अर्को श्रीमती ल्याएर छोरो जन्माउने चाहना भएपनि श्रीमतीसँग व्यक्त गर्न सक्दैन । जयन्तीकै मुखबाट अर्को विवाह गर्नु भने प्रस्ताव आए हुन्थ्यो भन्ने चाहना प्रह्लादले राख्दछन् । श्रीमानको मनोकाङ्क्षा बुझेपछि उनले सुभद्रा नाम गरेकी केटीसँग विवाह गर्न प्रस्ताव गर्दछिन् । जयन्तीका मनमा पीर भए पनि त्यसलाई बाहिरी रूपमा नदेखाई हर्ष र उल्लासकासाथ आफ्नी सौतालाई भित्र्याउँछिन् । उनले सबै काम सकी श्रीमानलाई सौता भएको कोठातर्फ जान अनुरोध गर्दछिन् । उनी विहानको उज्यालोसँगै छोरी लिएर घर छोडेर गएको घटनासँगै कथावस्तुको अन्त्य भएको देखिन्छ । यस कथाको कथावस्तु प्रथम पुरुष परीधिय रहेको छ । यस कथामा छोरा र छोरी बीच भेदभाव रहेको देखाइएको छ । बहुविवाहले पारिवारिक समस्या निम्त्याउँछ भन्ने देखाउनु नै सारवस्तुको रूपमा प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।

यस कथामा प्रयोग भएका शब्दहरू सरल र सहज किसिमका छन् । पात्रहरूका बोलीमा पात्रगत सुहाउँदो भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ । स्कूल, युनिफर्म, जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोग आंशिक रूपमा पाइन्छ भने अर्को तर्फ र, त, पो, नि जस्ता निपात एवम् च्वास्स, प्याच्च जस्ता अनुकरणात्मक शब्दका प्रयोगले शैलीमा मीठास उत्पन्न गरेको छ ।

(ग) 'बहादुरे' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'बहादुरे' कथा कथाकार लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा'को 'फकल्यान्ड' कथासङ्ग्रहको चौथो कथा हो । यस कथाको मुख्य पात्र बहादुरे हो । ऊ मानवेत्तर प्राणी हो । तेजे र अम्बरे सहायक पात्रका रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्रहरू थापा कान्छो, जेठा मगर, जुनेली यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथाको तेजे बहादुरेको मालिक हो । ऊ दिनभर काम गरेर आफ्नो परिवारको पालन पोषण गर्दछ । उसको सम्पत्ति भने पनि कमाई खाने भाडो भने पनि एक हल गोरू हुन् । तिनीहरूकै सहायतामा तेजेले जीवनयापन गरिरहेको छ । तेजे र

बहादुरेले गरेको कार्यलाई देखेर अम्बरे साहू लोभिन्छ । उसको एउटा गोरूलाई खोलाले बगाएकाले बहादुरे एकलै भएको छ । उनीहरूको आर्थिक विपन्नताका कारण अर्को गोरू किन्न समेत सक्दैन । तेजेले एकदिन बहादुरे विरामी भएको देख्छ । ऊ सधै जस्तो फुर्तिलो नभएर सिथिल देखिन्छ । तेजे र उसकी श्रीमती भोलि औषधी किनेर ल्याउने र धामी भाँक्री लगाउने कुरा गर्दै हुन्छन् । त्यसै समयमा थापा कान्छो धानको दाउनी गर्न बहादुरे माग्छ बहादुरेलाई दिन बाध्य हुन्छ । त्यसदिनको मध्याह्नतिर बहादुरे कामबाट लखतरान हुँदै घर फर्कन्छ । एकछिन पछि अम्बरे साहूले आलसको दाउनी गर्न बहादुरेलाई लिन जेठा मगरलाई पठाउँछ । तेजेले जेठा मगरलाई फर्काइदिन्छ । अम्बरे साहू आफै आएर बहादुरेलाई लिएर जान्छ । तेजे र उसकी श्रीमती पनि अम्बरे साहूकोमा काम गर्न जान्छन् र साँभूपख बहादुरेलाई लिएर घर फर्कन्छन् । बहादुरेले थला पर्छ । उसलाई निकोपार्न धामी भाँक्री पनि लगाउँछन् तर आफ्नो प्राण त्याग गर्न पुग्छ । उसको मृत्युमा तेजे र उसकी श्रीमती असाध्यै रून्छन् । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा सामाजिक विभेदलाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । उच्च वर्गका मानिस सधै उच्च रहने र निम्न वर्गका मानिसलाई भन् विविध समस्याले भेल्दै लाने कुरालाई सारवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथाको भाषा शैली सरल र सहज हुनुका साथै संवृत रूपविन्यासको प्रयोगले सरस बनेको छ । यस कथामा र, त, लौ, नि जस्ता निपातको प्रयोग पाइन्छ भने टुप्लुक्क, भवाट्ट, पुलुक्क, थचक्क, टुक्रक्क, हुरूक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथा रोचक र मार्मिक बनेको पाइन्छ ।

(घ) 'कविता' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'कविता' कथा कथाकार लीला श्रेष्ठ सुब्बाको कथा सङ्ग्रहको पाँचौँ कथा हो । यस कथाकी प्रमुख पात्र कविता हो । यसमा सहायक पात्रको रूपमा सानिमा प्रस्तुत भएका छिन् । अन्य पात्रहरू आमा, बुबा, दिदी, भिनाजु, मामा, माइजु, साथीभाई यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा कविताका आमा बाबु बीचको सम्बन्ध राम्रो हुँदै उनीहरूबीच सम्बन्ध विच्छेद हुन्छ । कविता बुबा आमाको सम्बन्ध विच्छेदले साहारा विहिन बन्न पुग्छे । उसले कसैको माया पाउँदैन । आमा बाबु दुवैले सम्बन्ध विच्छेद पश्चात् विवाह गरी जीवन निर्वाह गरेका छन् । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको पाइन्छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । आमाबाबुले सन्तानलाई जन्म दिएर मात्र आफ्नो कर्तव्य पुरा हुँदैन । उनीहरूलाई माया ममता, शिक्षादीक्षा र पालन पोषण पनि दिन आवश्यक हुन्छ भन्नु यस कथाको सारवस्तु रहेको पाइन्छ । यसमा सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग देखिन्छ । संवित्त रूप विन्यासले कथा सरस बनेको पाइन्छ । यस कथामा उक्साई, भावुक, पुलुकक, जुरूकक, भ्याम्म, मुसुकक, टपकक, भनकक, सलल, जुरूकक, फुरूकक जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

(ड) 'एक्लो साँभ र एउटा अनुभूति' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'एक्लो साँभ र एउटी अनुभूति' कथा कथाकार लीला श्रेष्ठको फकल्यान्ड कथा सङ्ग्रहको छैटौँ कथा हो । यसमा शाकुन्तला प्रमुख नारी पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएकी छे । अनुराग सहायक पात्रका रूपमा उपस्थित भएको छ । अन्य पात्रहरू म, अनुपमा र शाकुन्तलाको श्रीमान यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा श्रीमान्को मृत्युपश्चात्. २४/२५ वर्षकी युवतीले आफ्ना सम्पूर्ण इच्छा सदाका लागि दमन गरी एकलै जीवन बिताउन बाध्य हुनु परेको अवस्थालाई प्रस्तुत गरिएको छ । श्रीमान्हरूले आफ्नी श्रीमती जीवित रहँदा रहँदै पनि अर्को विवाह गर्न समाजले अधिकार दिएको छ भन्ने कुरालाई देखाइएको पाइन्छ । यस कथामा 'म' पात्रको प्रयोग भएको र 'म' पात्रको कथा नभई शाकुन्तला भाउजुको जीवनको बारेमा प्रस्तुत गरिएको हुनाले प्रथम पुरुष परीधिय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको देखिन्छ । यस कथामा सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । डेथ, डेन्टिटी, बेल्वी, जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दको प्रयोग आंशिक रूपमा पाइन्छ भने अर्कोतर्फ ओहो । वाद ! जस्ता आश्चर्यजनक शब्दको प्रयोग देखिन्छ । यस कथामा छताछुल्ल, ढकमक्क, उकुसमुकुस,

टुक्क, भ्रमक्क, रिमभिम जस्ता अनुकरणात्मक शब्दका प्रयोगले शैलीमा मिठास उत्पन्न गरेको छ ।

(च) 'ऊ भएकी भए' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'ऊ भएकी भए' कथा कथाकार लीला श्रेष्ठको फकल्यान्ड कथा सङ्ग्रहको सातौँ कथा हो । यस कथामा मुख्य पात्र कप्तानी बज्यै रहेकी छिन् । हर्क बहादुर र गौरी सहायक पात्रका रूपमा यसमा प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्रहरू आमा-बुबा, गोरे, डल्ले, रामबहादुर, सैनिकहरू यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका देखिन्छन् ।

यस कथामा दोस्रो विश्वयुद्धमा बर्माबाट भाग्ने क्रममा दुई छोराहरूलाई धेरै दुःखले बचाएर ल्याएका र छोरी चाहिँ बारामा छोडिदिएका हुन्छन् । आमाको मृत्युको क्षणमा पनि ती छोराहरू हेर्न आउँदैनन् । यस कथामा आमाले छोडिदिएकी छोरीलाई सम्भरेर दुःख प्रकट गरेकी छिन् । यसमा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । अहिलेका छोराहरू विवाह पछि जन्मदिने आमालाई समेत भूल्न पुग्दा रहेछन् भन्ने कुरा एकातिर देखाइएको पाइन्छ भने अर्कातिर समाजमा अझ पनि छोरा छोरीमा विभेद पाइन्छ भने कुरा देखाउनु यस कथाको सारवस्तु रहेको छ । यस कथामा प्रयोग भएका शब्द तथा वाक्यहरू सरल एवम् सहज किसिमका रहेका छन् ।

(छ) 'प्रभावती दिदी' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'प्रभावती दिदी' कथा कथाकार लीला श्रेष्ठको फकल्यान्ड कथा सङ्ग्रहको नवौँ कथा हो । यस कथाकी मुख्य पात्र प्रभावती दिदी उपस्थित भएकी छिन् । अन्य पात्रहरू शिक्षिका, म, गीता, श्रीमान्, सासू यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा प्रभावती दिदीकै सन्तान नभएकै निहुँमा श्रीमान् र सासूबाट अपहेलित भएकी छिन् । आफूले सङ्घर्ष गर्न नसकेर बाराणसीमा ठूलीआमाका साथ शरण लिन पुग्छिन् । त्यसपछि उनले जीवन धान्नका लागि गर्नु परेको सङ्घर्षलाई देखाएर कथावस्तु टुङ्ग्याइएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा सन्तान नभएका महिलाहरूलाई यातना र पीडा दिनुको सट्टा

माया र ममता दिनुपर्छ र त्यस्ता महिलाहरूले आफ्नो अधिकार सङ्घर्ष गरेर लिनुपर्छ भन्ने कुरालाई सारवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा खचाखच, टुप्लुक्क, खै जस्ता निपातले कथालाई रोचक बनाएको छ । यस कथामा सरल र सहज भाषाशैलीको प्रयोग भएको छ ।

(ज) 'राम बहादुर' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'रामबहादुर' कथा कथाकार लीला श्रेष्ठको फकल्यान्ड कथा सङ्ग्रहको अन्तिम कथा हो । यस कथामा रामबहादुर मुख्य पात्रको रूपमा उपस्थित भएको छ । अन्य पात्रहरू केटो, माडवाडी ठूल्दाइ यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा रामबहादुर आफ्नो कार्यपालना गर्ने सवालमा मलायाको जङ्गलमा बेन्डिट मार्न भनी खटिएको हुन्छ । उसको बेन्डिटसँग भेट हुँदा पनि मार्न सक्दैन । उसले हतारमा निर्णय गरेर पछि पश्चाताप गर्छ । यस कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । कुनै पनि काम गर्दा हतारमा निर्णय गर्नु भन्दा सोचविचार गरेर काम गर्नु पर्छ भन्ने सारवस्तु यस कथामा रहेको पाइन्छ । यस कथामा स्वाट्ट, चुर्लुम्म, सरासर, च्याप्न जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूले कथा रोचक बनेको पाइन्छ । यसमा सरल र सहज भाषाशैलीको प्रयोग भएको देखिन्छ र संवृत्त रूपविन्यासले कथा सहज बनेको छ ।

लीला श्रेष्ठको फकल्यान्ड कथा सङ्ग्रहमा जम्मा दश ओटा कथाहरू सङ्कलित छन् जसमध्ये पहिलो कथा सुनकेशी रोइरहेथ्यो हो । यस कथाभित्र सोभा गाउँले मानिसहरू माथि दलालहरूले पैसाको लोभमा अनेकौं अपराधिक कार्यहरूलाई विभिन्न प्रलोभन देखाई विदेशको कोठीमा नाटकीय जीवन बिताउन बाध्य गराउने दलालहरूप्रति समाज र राष्ट्रले कडाभन्दा कडा कारवाहीको अभियान चलाउँदै यस्ता गिरोहलाई सदाका लागि अन्त्य गरिदिनुपर्छ र स्वास्थ्य समाजको निर्माणमा लाग्नुपर्दछ भन्ने विचार व्यक्त भएको पाइन्छ । 'बरको छाँया' कथामा निम्न वर्गका मानिसहरूले भोग्नु परेका समस्यालाई विषयवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरी गरिबीको स्थितिलाई केलाइएको छ । यहाँ उच्च वर्ग र निम्न वर्ग बिचको असमानतलाई प्रष्ट्याइएको छ । अनुत्तरित प्रश्न कथामा

श्रीमान् श्रीमती बीचमा भएको असमझदारीका कारण उत्पन्न भएको बेमेललाई देखाइएको पाइन्छ । यस कथामा पितृसत्तात्मक सोचको मात्र हावी हुँदा यसको असर महिलाहरूमा मात्र नपरी पुरुषहरूले समेत भोग्नुपर्ने भाव व्यक्त भएको छ ।

‘बहादुरे’ कथा कथाकार श्रेष्ठको ‘फकल्यान्ड’ सङ्ग्रहको चौथो कथा हो । यस कथामा आदर्शोन्मुख यथार्थवाद झल्किएको पाइन्छ । तत्कालीन समाजमा गरिब तथा निम्न वर्गका मानिसका लागि मिचाहा मालिक भन्दा निर्दोष र सहायक पशु नै प्रिय हुन्छ भन्ने कुरा देखाइएको छ । ‘कविता’ भन्दा बालमनोवैज्ञानिक यथार्थवादमा आधारित कथा हो । ‘एक्लो साँझ र एउटा अनुभूति’ कथा सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । यस कथामा श्रीमान्को मृत्युपश्चात् २४/२५ वर्ष मात्रै पुग्दै गरेकी युवतीले आफ्नो सम्पूर्ण इच्छा चाहनालाई सदाका लागि दमन गरी एकलै जीवन विताउन बाध्य हुनु परेको अवस्थालाई देखाइएको छ । ‘ऊ भएकी भए’ कथामा आदर्शोन्मुख यथार्थवाद रहेको पाइन्छ ।

फकल्यान्ड कथाकार श्रेष्ठको ‘फकल्यान्ड’ कथा सङ्ग्रहको आठौँ कथा हो । यो सबै कथाहरूमध्ये सबैभन्दा गहन विषयवस्तुलाई समेट्न पुगेको उत्कृष्ट र आदर्शोन्मुख यथार्थवादी कथा हो । त्यस्तै प्रभावती दिदी र रामबहादुर कथामा पनि आदर्शोन्मुख यथार्थवाद रहेको पाइन्छ । यसरी श्रेष्ठले आफ्ना कथामा आदर्शलाई भित्र्याएको देखिन्छ ।

४.२.५ शरण राईको ‘अन्तिम स्वीकारोक्ति’ कथा सङ्ग्रहको अध्यन

शरण राईको ‘अन्तिम स्वीकारोक्ति’ कथा सङ्ग्रह २०६६ साभा प्रकाशनद्वारा प्रकाशित कथासङ्ग्रह हो । यसमा १६ ओटा कथाहरू आबद्ध भएका छन् ती हुन् :

(क) बिहानी प्रतीक्षामा (ख) ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर (ग) रमेशबहादुर (घ) ज्योति निरन्तर बगिरहन्छ (ङ) सम्झनामा जीवित अवशेष (च) श्रापित युगका अदना जिन्दगीहरू (छ) अर्मूर्त वैराग्य (ज) पापको निरन्तरता (झ) प्रेरणाको सानो झिल्लो (ञ) के यो सम्भव छ ? (ट) अकल्पनीय मोड र घुम्तीहरू (ठ) भिजेको गहुँ (ड) अन्तिम स्वीकारोक्ति (ढ) उपयुक्त फैसला (ण) परिवर्तित परिवेश (त) पुरानो पात ।

यी १६ ओटा कथा मध्ये अध्ययन विश्लेषण गर्ने क्रममा यस कृतिका 'ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर' र 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथाहरूको विस्तृत अध्ययन गरिएको छ भने अन्य कथाहरूको सङ्क्षिप्त परिचय प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.५.१ 'ब्लाकबोर्ड र चक र डस्टर' कथाको अध्ययन

यस कथामा ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर जस्ता शब्दहरूको शैक्षिक वातावरणलाई प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत 'ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर' कथामा शिक्षक ब्लाकबोर्डमा लेख्छ । विद्यार्थीहरूलाई सिकाउँदा चकको धुलोले उसको कपाल र लुगालाई सेताममे पारेको छ । विद्यार्थीलाई बुझाउन कराउनु दिनचर्या भएको छ । विद्यार्थीहरूसँग भए पनि एकलो अनुभव गर्ने शिक्षकका अनेक अभावहरू रहेका छन् । श्रीमतीलाई डाक्टरले औषधी लेखिदिएको, छोरालाई निलो पेन्ट चाहिएको छ भने छोरीलाई सरलाको जस्तो फ्रक किनिदिनु पर्ने समस्या पनि जिवितै छ । ऊसँग पैसा छैन । शिक्षक ब्लाकबोर्डमा चकले लेखेको अक्षरहरू मेट्दै विद्यार्थीहरूलाई हेर्छ र फेरी पढाउन थाल्छ । ऊ आफ्ना बितेका दिनहरू कल्पन्छ । साथीहरू अफिसर, डाक्टर र ठूलाठूला घरहरू बनाएर रमभक्तका साथ बसेका छन् तर आफूले प्रगति नगरेको अनुभव शिक्षकले गर्छ । जहिले पनि उसका हातमा चक र डस्टर बाहेक केही नभएको महसुस गर्ने ऊ घरजाने क्रममा बाटामा उसलाई देखेर मानिसहरू मुखामुख गर्छन् । शिक्षक घरतिर छिटोछिटो लम्कन्छ । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको पाइन्छ ।

(ख) चरित्र

'ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर' कथाको प्रमुख पात्र शिक्षक हो । ऊ विद्यार्थीहरूलाई राम्रोसँग पढाउने सत् चरित्रको पात्र हो । ऊ आफ्ना समस्यालाई मनभित्र राखेर विद्यार्थीहरूलाई पढाउने अर्न्तमुखी चरित्र हो । अन्य पात्रहरू विद्यार्थीहरू, शिक्षकको बाबु,

शिक्षकको छोराछोरी, श्रीमती, सरला, मानिसहरू यस कथामा प्रस्तुत भएका गौण पात्र हुन् ।

(ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत 'ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर' कथामा कथाकार कथाभन्दा पर बसेर एउटा शिक्षकमा सीमित रहेर कथा भनेकाले बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(घ) सारवस्तु

यस कथामा शिक्षकको मनोभाव तथा विद्यालय र त्यस वरपरको वातावरण रहेको पाइन्छ । शिक्षकले कालोपाटी, चक, डस्टरको प्रयोग गर्नुले शैक्षिक वातावरण प्रस्ट देखिन्छ । एउटा शिक्षकले कम तलबमा काम गर्नुपर्ने, आफ्ना अभाव तथा समस्यालाई समाधान गर्न नपाउने, मानिसहरूले उसलाई हाँस्य पात्रको रूपमा हेर्ने जस्ता दयनीय अवस्थालाई यस कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी एउटा शिक्षकमा अनेकौं अभाव दुःख कष्ट तथा समस्याहरू हुन्छन् तर ती सबै दुःख, कष्ट अभाव र समस्याहरूलाई भुलेर, आफ्नो कर्तव्य सम्भरेर, विद्यार्थीको उज्ज्वल भविष्यको लागि उसले निरन्तर मेहनत गरिरहेको हुन्छ भनी शिक्षकको महिमागान गाउनु यस कथाको सारवस्तु रहेको छ ।

(ङ) रूपविन्यास

प्रस्तुत 'ब्लाकबोर्ड, चक र डस्टर' कथाको भाषाशैली सरल रहेको देखिन्छ । यस कथामा चलनचल्तीका सामान्य शब्दहरूको प्रयोग पाइन्छ । ब्लाकबोर्ड, चक, डस्टर आदि आगन्तुक शब्दहरू प्रयत्न, पिता, औषधी जस्ता तत्सम शब्दहरू र भरा नेपाली शब्दहरू पनि यस कथामा रहेका छन् । त्यस्तै "त्यो मानिस सबैभन्दा ठूलो हो, जसलाई धेरै मानिसहरू सम्झन्छन्" जस्ता भनाइहरू रहेका पाइन्छन् । आफ्नो कर्तव्य पूरा गर्न शिक्षकहरू कहिले पछि हट्दैनन् र एकोहोरो एउटै कामले मानिसमा कस्तो प्रभाव पार्छ भन्ने कुरालाई सरल, सहज भाषाशैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा संवृत रूपविन्यासको प्रयोगले कथा सरस बनेको छ ।

४.२.५.२ 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथाको अध्ययन

अन्तिम स्वीकारोक्ति पदावलीले कुनै पनि कुरालाई अन्तिममा गएर स्वीकार गरिएको अवस्थालाई बुझाउँछ । यस कथामा पनि त्यही कुरालाई औल्याएको पाइन्छ ।

(क) कथावस्तु

प्रस्तुत 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा कथाकार सरण राईको अन्तिम स्वीकारोक्ति सङ्ग्रहको तेह्रौँ कथा हो । यस कथामा सँगै पढेका दुई जना साथीहरू एउटा सरकारी सेना र अर्को चाहिँ जनसेनामा भर्ती हुन्छन् । एकदिन दुवै जना दाहोरो भिडन्तमा एकअर्कालाई गोली हानाहान गरेको देख्छन् । दुवै जना घाइते हुन्छन् र छक्क पर्छन् । जनसेनाका अरू साथीहरूले घाइते सैनिकलाई उठाएर लान्छन् । सरकारी सेनाको म पात्र भने घाइते अवस्थामा त्यही लडेर विभिन्न कल्पना गर्न थाल्दछ । आफूसँगै घाइते भएको जनसेनाको साथीको उपचार भयो होला, उपचार नभए पनि सहिद भएर अमर भयो होला, उसले देश र जनताको लागि अमरत्व प्राप्त गर्‍यो होला तर मैले देश र जनतालाई दुखाउने काम गरे आदि इत्यादि भनेर म पात्र सोच्न थाल्छ । म पात्रले निर्दोष जनताको हत्या गरेको हुन्छ । ऊ घाइते छ तर उसलाई लिन कोही पनि आएका छैनन् । उसले सेनामा जागिर खाएर देशभक्त जनताप्रति गरेको दमन, अन्याय, अत्याचारको पश्चताप गरेको छ । उसले साथीको जीवन सार्थक र आफ्नो जीवन निरर्थक भएको महसुस गरेको छ र अन्त्यमा आफूलाई धिकाउँदै निर्जन ठाउँमा मर्दछ । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

(ख) चरित्र

प्रस्तुत अन्तिम स्वीकारोक्ति कथाको म पात्र प्रमुख रूपमा प्रस्तुत भएको छ । ऊ सरकारी सेनामा कार्यरत विद्रोहीलाई दबाउन खटिएको कर्तव्यशील पात्र हो । कथामा उसको स्थिति अनिवार्य भएकोले आबद्धताका आधारमा बद्ध र लिङ्गका आधारमा पुरुष हो । म पात्रले सुरुमा निर्दोष जनतालाई मारेको तर जीवनको अन्तिम क्षणमा ती गल्तीहरूप्रति पश्चताप गरेकोले ऊ गतिशील चरित्र हो । प्रवृत्तिको आधारमा हेर्दा ऊ बाध्यताले मात्र देशभक्तहरूसँग युद्ध गर्नु परेकोमा चिन्ता गरेकाले सत्पात्र नै हो । यस कथामा म पात्रको साथी सहायक रूपमा प्रस्तुत भएको छ । ऊ जनसेनामा भर्ना भएको हुन्छ । ऊ राष्ट्रको

लागि लड्ने देशभक्त चरित्रका रूपमा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । अन्य पात्रहरू जनसेनाका साथीहरू, सरकारी सेनाहरू, गाउँलेहरू, म पात्रको परिवारको सदस्यहरू आदि यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

(ग) दृष्टिविन्दु

यस कथामा म पात्रले युद्धमैदानभित्र आफ्नो स्कुले साथीको चर्चा गरेको पाइन्छ । त्यसैले यसमा प्रथम पुरुष परीधिय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

(घ) सारवस्तु

यस कथामा माओवादी जनआन्दोलनको सेरोफेरोको समय अवधिलाई प्रस्तुत गरिएको छ । गर्भवती महिलाको हत्या, सँगैको विद्रोही साथीलाई गाउँलेहरूले उपचार गर्न लगेको तर म पात्रलाई नलगेको दृश्यहरूलाई हेर्दा जनआन्दोलनमा हुने सरकारी सेना र माओवादी छापामार बीच भिडन्त र त्यसताकाको समय, परिवेश र वातावरणलाई यस कथामा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यस कथामा सरकारी सेना भनेको तलब पकाउने, आदेश मान्ने पात्र हुन् तर जनसेना भनेको आमजनताको हितमा लड्ने, ज्यानको प्रवाह नगर्ने महान व्यक्तिहरू हुन् भनी सरकारी सेना भन्दा जनसेनाको गुणगान गरेको देखिन्छ । जनआन्दोलनलाई मूलतः विषयवस्तु बनाएर यसका माध्यमबाट शोसक, सामन्तवादी राज्यसत्ताको अन्त्य हुनुपर्छ र समाजमा क्रान्तिकारी परिवर्तन आउनुपर्छ भन्ने प्रगतिवादी विचार यस कथाको सारवस्तु रहेको पाइन्छ ।

(ङ) रूपविन्यास

प्रस्तुत 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथामा सरल, स्पष्ट र पात्र अनुकूल भाषा शैलीको प्रयोग भएको देखिन्छ । नै, कि, र, त, पनि जस्ता निपातहरूले कथालाई रोचक बनाएको छ । ड्याम्म, च्व...च्व... जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथा सहज र कलात्मक बनाएको पाइन्छ । "शारीरिक गरिरहेछ" जस्ता आलङ्कारिक पदावलीको प्रयोगले कथा उत्कृष्ट बनेको छ । यस कथामा राज्यका सेनाहरू तलब पकाउने केवल भाडाका सेनाहरू हुन् भन्ने ध्येय रहेको पाइन्छ । निर्दोष जनतालाई विनासिती गोली हान्ने, हतियारको आडमा भत्ता खाएका सरकारी सेना र सच्चा देशभक्त जनसेना बीच युद्ध गराएर सरकारी

सेनाको हार देखाइएको छ । यस कथामा संवृत रूपविन्यासको प्रयोगले कथा सहज बनेको छ ।

४.२.५.३ अन्य कथाहरूको अध्ययन

सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथासङ्ग्रह भित्रका १६ ओटा कथा मध्ये १४ ओटा कथाहरूको सङ्क्षिप्त अध्ययन निम्नानुसारले गरिएको छ ।

(क) 'विहानको प्रतीक्षामा' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'विहानको प्रतीक्षामा' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको प्रथम कथा हो । यस कथामा पुरुष र उसकी पत्नी अमृता मुख्य पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । पुरुष समाज सुधारको पक्षमा बोल्ने सत्चरित्र हो । अमृता सुरुमा मौन भए पनि पतिको मृत्युपछि समाजका शोसक, सामन्तीहरूको विरुद्धमा लड्न प्रण गर्ने गतिशील चरित्र हो । अन्य पात्रहरू दले, धने, समाजका शोसक सामान्तीहरू, पुरुषलाई आक्रमण गर्नेहरू यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

'विहानीको प्रतीक्षा' कथाको पुरुष पात्र विरामी भएर सुतेको छ । उसको छेउमा उसकी पत्नी अमृता शोकाकुल भएर बसिरहेकी छे । ऊ सुती सुती कराउँछ । अमृता धेरै नबोल्नु भन्छे तर पनि पुरुष पात्र निरन्तर बोलिरहन्छ । ऊ गरिब भए पनि शोसित पीडितहरलाई सक्दो सहयोग गर्छ । शोसकहरूको विरुद्धमा आवाज उठाउँदा धनी भनिने शोसकहरूले मान्छे लगाएर उसलाई घाइते बनाएका हुन्छन् । उसले दले र धनेजस्ता समाजका निम्नवर्गीय शोसितहरूसँग मिलेर ठूलाबडा बनाउँदा शोसक सामन्तको अन्त्य गर्न अमृतालाई आग्रह गर्छ । अमृता चुप लागेर घायल पुरुषको देउमा बसिरहन्छे । रातको समयमा कुकुरहरूको एकोहोरो आवाजमात्र सुनिन्छ । उज्यालोको नाममा एउटा बत्ति धिपधिप बलिरहेको हुन्छ । घाइते पुरुषको अवस्था भनभन नाजुक बन्दै जान्छ । उसले यस संसारबाट विदा लिन्छ । अमृता बेजोड रून्छे, र पीडितहरूको मुक्तिको निमित्त आन्दोलन गर्ने प्रण गर्दै मृत पतिको छेउमा बसेर विहानको प्रतीक्षा गर्दछे । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा ठूलाबडा बनाउँदो शोषकहरूले समाजका निम्नवर्गका मानिस माथि अन्याय र थिचोमिचो

गरिरहेका हुन्छन्, त्यस्तो अन्याय र अत्याचारको विरुद्ध आवाज उठाउनु पर्छ भन्ने सारवस्तु रहेको पाइन्छ । यस कथाको भाषाशैली सरल र सहज छ । यसमा संवृत्त रूप विन्यासले कथा सरस बनेको छ ।

(ख) 'रमेशबहादुर' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'रमेशबहादुर' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथासङ्ग्रहको तेस्रो कथा हो । यस कथाको मुख्य पात्र रमेशबहादुर हो । ऊ प्रारम्भमा असल देखिए पनि अन्त्यमा सत् पात्रको रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएकी छ । अन्य पात्रहरू फूलमती, युवक, युवतीको छोरी, लाहुरे, रमेशबहादुरका साथीहरू आदि यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथाको रमेशबहादुर रूपसीलाई प्रमे गर्छ । रूपसी पनि रमेशलाई प्रेम गर्छ र विवाह बन्धनमा बाँधिन्छन् । समय बित्दै गए पछि उनीहरूको मनमुटाव बढ्न थाल्छ । रूपसी वैभव र भौतिक सम्पन्नतामा रमाउन चाहन्छे तर रमेश गरिब हुन्छ । उनीहरूमा द्वन्द्व चल्छ । उनीहरूको वैवाहिक जीवन छोडपत्रमा परिणत हुन्छ । रमेश एकलो हुन्छ र पुराना साथीहरूको सङ्गतले भट्टी पसल तिर धाउँछ । उसले रक्सीले पुराना यादहरू मेटाउन चाहन्छ । रमेश रक्सी भट्टीको फूलमतीलाई विवाह गर्ने प्रस्ताव राख्छ तर लाहुरेसँग पोइल जान्छे । रमेशले फूलमती जस्तै बगरमा गिटी कुटिरहेकी देख्छ तर त्यो अर्कै युवती हुन्छे । एउटा युवकसँग विवाह गरेकी त्यो युवती युवक बिरामी भएकोले काममा आएकी हुन्छे । रमेशले ती दुवै युवायुवतीलाई आफ्नो घरमा बाँस दिन्छ । केही दिन पछि युवतीको लोग्ने मर्छ । युवती दुई जीउकी हुन्छे माइत जान सकिदैन । युवतीको यस्तो अवस्थामा रमेशले सक्दो सहयोग गर्छ । युवतीको स्वास्थ्य बिग्रिदै जान्छ । छोरीलाई जन्म दिई युवती यस संसारबाट विदा लिन्छे । युवतीको छोरीको पालन पोषण रमेशबहादुरले गर्छ । उसले रक्सी खान छोडिसकेको हुन्छ । बालिकाको हेरचाहको निमित्त ऊ पनि गिटी कुट्न बाध्य हुन्छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । समाजमा आर्थिक विभेदले पारिवारिक द्वन्द्व सिर्जना गर्दछ । समाज विकासको लागि आर्थिक विभेदको अन्त्य हुनुपर्छ भन्ने यस कथाको सारवस्तु रहेको छ । यस कथामा सरल, सहज भाषा शैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । साधारण पाठकले पनि सजिलै बुझ्न सक्ने 'रमेशबहादुर'

कथाको भाषाशैली मिठासपूर्ण रहेको देखिन्छ । यसमा संवृत्त रूपविन्यासले कथा सरस बनेको छ ।

(ग) 'ज्योति निरन्तर बलिरहन्छ' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'ज्योति निरन्तर बलिरहन्छ' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको चौथो कथा हो । यस कथाको मुख्य पात्र 'म' प्रस्तुत भएको छ । अन्य पात्रहरू युवती, राक्षसहरू सूच्य रूपमा प्रस्तुत भएका यस कथाका गौण पात्रहरू हुन् ।

यस कथामा मिथकीय शैलीको प्रयोग गरी लेखिएको पाइन्छ । यसमा म पात्रले भुल्के घामको ज्योतिसँग सिक्काहरू भुँडमा देख्छ । ती सिक्काहरू टिप्दै अगाडि बढ्दै गएको म पात्र नोटको रूखबाट नोटहरू टिप्दै सिक्काहरू फ्याँक्न थाल्छ । त्यही क्रममा नोटको रूखमै घाम देखेपछि जाडोले लगभग कामेको र गोजीमा रहेको एउटा मात्र सिक्काले आगो बालेर न्यानो महसुस गर्छ । म पात्रलाई साथीको आवश्यकता महसुस भएकै बेला एउटी युवतीसँग भेटवार्ता गरिएको प्रसङ्गले कथालाई मिथकका नजिक पुऱ्याएको देखिन्छ । यसरी यात्राबाट अनौठा ठाउँमा पुग्नु राक्षसहरूसँग संवाद गराउनु र सबै राक्षसहरू ज्योतिमा विलिन हुनु जस्ता घटनालाई विषयवस्तु बनाएर रचना गरिएको यस कथामा मिथकीय विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गर्नु सारवस्तुका रूपमा रहेको छ । यसमा सरल र सरस भाषा शैलीको प्रयोग भए तापनि विवृत रूपविन्यासले कथा सरस बनेको छैन ।

(घ) 'सम्भनामा जीवित अवशेष' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'सम्भनामा जीवित अवशेष' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको पाँचौँ कथा हो । यसमा लामा छोट्टा गरी १५ अनुच्छेद रहेका छन् । यस कथामा 'म' पात्र प्रमुख रूपमा प्रस्तुत भएको छ । तिला सहायक पात्रको रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएकी छे ।

यस कथामा म पात्रकी साली तिलाको शारीरिक अवस्थाको चर्चा गरिएको छ । म पात्रले आफ्नै साली तिलाको मृत्युपछि पनि पटक-पटक सम्भना चाहेर मात्र नभएर नचाहेको र विर्सिसकेको मान्छे वस्तु र पदार्थको मात्र आउने होइन । घटना परिवेश सन्दर्भ

अनुसार आउन सक्छ भन्दै अगाडि बढाइएको छ । म पात्र विहानको समयमा व्युक्ति बसेको बेला विहानीको भ्रमणमा जानेकी सुत्ने भन्ने दोधारमा रहेको छ । उसलाई त्यस बेला तिला नाम गरेकी नाताले साली पर्नेको सम्झना आउँछ । उनी बोर्डिङ्ग पढाउने गरेकीले म पात्रको पहिलो भेट भएको देखिन्छ । उसको शारीरिक मोटोपनले गर्दा तिनको विहा हुन सकेको छैन । यस कथामा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा कुनै पनि चीजको सम्झना नचाहेर पनि आउँछ भन्ने सारवस्तु रहेको छ । यसमा “मेरेको भोलिपल्ट दुई दिन”, “मरेपछि डुमै राजा”, जस्ता उखान टुक्काहरूको प्रयोग भएको देखिन्छ । त्यस्तै सरल भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ड) ‘श्रापित युगका अदना जिन्दगीहरू’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘श्रापित युगका अदना जिन्दगीहरू’ कथा कथाकार सरण राईको ‘अन्तिम स्वीकारोक्ति’ कथा सङ्ग्रहको छैटौँ कथा हो । यसमा १४ अनुच्छेदको आयम रहेका पाइन्छ । यस कथामा ‘म’ पात्र प्रमुख पात्रको रूपमा उपस्थित भएको छ । सुशीला सहायक पात्रका रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएकी छे । अन्य पात्रहरू छोरा, छोरी, बुहारी, नाति नातिनाहरू यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथाको म पात्रको जीवन जसोतसो गुजारा चलेको देखिन्छ । उसको दाम्पत्य जीवन पनि त्यति राम्रो देखिँदैन । ऊ पत्नीले भनेका कुराहरू पटक-पटक सम्झिरहन्छ, “तपाईंले केही गर्न सक्नु भएन सक्नुहुन्छ” (राई, २०६६:१७) । दिनभर छत्तीस भएर बिताउने म पात्रका दम्पति बेलुका भने त्रिसठ्ठीको अवस्थामा हुन पुग्छन् भने विहान हुने वित्तिकै उनीहरूको दैनिकी सुरु हुन्छ । म पात्र छोराछोरीहरूको पीरले समेत पीडित बनेको छ । उसले उनीहरूलाई उच्च शिक्षा दिलाउन नसक्ने अवस्थामा पुगेको देखिएको छ । छोराछोरीले जस्तो सुकै विषय नपढ्ने आफूले डक्टर, इन्जिनियर बनाउन नसक्ने उसका पारिवारिक समस्या देखिएका छन् । ऊ कहिलेकाहीं देशको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण समेत गर्छ । ऊ धनीहरू अझ धनी र गरिबहरू अझ गरिब भएको देख्दा खिन्न हुन्छ । यसरी कथावस्तु टुङ्गिएको छ । यसमा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा दाम्पत्य जीवन र परिवार सुखमय बनाउन एक अर्कामा सरसहयोग र नम्र व्यवहार हुनुपर्छ भन्ने सारवस्तु रहेको देखिन्छ । यसमा “मुलुक गृह युद्धले छताछुल्ल

पोखिएको छ, उम्लिएको छ । केही ठीक छैन” जस्ता पदावलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथाको भाषाशैली सरल र सहज रहेको पाइन्छ ।

(च) ‘अमूर्त वैराग्य’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘अमूर्त वैराग्य’ कथा कथाकार सरण राईको ‘अन्तिम स्वीकारोक्ति’ कथा सङ्ग्रहको सातौँ कथा हो । यसमा लामा छोटा गरी बाह्र अनुच्छेद रहेका छन् । यस कथामा एउटी अधबैसे अविवाहित महिला मुख्य पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएकी छे । लुखुरे सहायक पात्रका रूपमा उपस्थित भएको छ । अन्य पात्रहरू आमा, दिदी बहिनी, साथीहरू सूच्य रूपमा प्रस्तुत भएका गौण पात्रहरू हुन् ।

यस कथामा एउटी अधबैसे अविवाहित महिलाको दिनचर्यालाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथाकी म पात्र बाल्यकालमा कुखुरेसँग गोठालो जाँदा भएका क्रियाकलापले दुवै एक अर्काप्रति आकर्षित भएका देखिन्छन् । म पात्रका दिदी बहिनीका कतिका नातिनातिना समेत भइसकेका अवस्थामा म पात्र अविवाहित नै रहेकी छे (राई, २०६६:२३) । उसको विवाह नभएकोमा सबैजना चिन्तित छन् । “त्यो बिचरी अन्तरी कसरी आफ्नो लामो जीवन काट्ती होली ? अरूको मलाई पीर छैन, यसको घिडाघिडो विवाहित नभएर नै स्वतन्त्र भएको कुरा म पात्रका माध्यमबाट प्रस्तुत भएको पाइन्छ । म पात्रका जीवनका सबैभन्दा फल सुखद मनोरम दिनहरू आमासँग गोठाला जाँदा बिताएका रहेका छन् । त्यस समयको गोठालोको साथी लुखुरे ऊसँग खुब मिल्ने गरेको पाइन्छ । लुखुरे ऐंसेलु टिपेर दिने, मकै भटमास जस्ता खानेकुरा पनि दिन्थ्यो । यसरी म पात्रको वित्दै गरेको दिनचर्या नै यस कथाको कथावस्तु रहेको छ । यस कथामा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा आफ्ना छोराछोरीले समयमा कुनै काम गर्न सकेनन् भने बुबाआमा त्यस छोराछोरी प्रति कति चिन्तित हुन्छन् भन्ने कुरालाई सारवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा सरल, सहज भाषा शैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(छ) ‘पापको निरन्तर क्रमिकता’ कथाको अध्ययन

प्रस्तुत ‘पापको निरन्तर क्रमिकता’ कथा कथाकार सरण राईको आठौँ कथा हो । यस कथाको मुख्य पात्र आकेन्द्रमान रहेको पाइन्छ । उसकी श्रीमती सहायक पात्रका रूपमा

यस कथामा प्रस्तुत भएकी छे । अन्य पात्रहरूमा डाइभरहरू, भद्रवहादुर, मालिक, छोराहरू, व्यापारी, भद्रभलादमी, मन्त्रीहरू, कर्मचारीहरू, डाक्टर, नर्सहरू यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथाको आकेन्द्रमान देशको भयावह स्थिति देखेर आफ्नो मृत्यु कसरी हुन्छ होला भनेर चिन्ता गर्छ । देशमा जताततै बन्द, हडताल, हत्या, हिंसा भइरहेको देखिन्छ । मानिसहरूको अकालमै ज्यान गइरहेका हुन्छ । उसले विनासितिमा मृत्युको बारेमा सोचन नहुने निष्कर्ष निकाल्छ । ऊ गाउँको सामान्य राजनीतिमा लागेको हुन्छ । केही समय पछि ठूलो मान्छेमा गनिन्छ । उसको छोरा ओजस्व कुलतमा फस्छ । उसकी श्रीमतीको अकस्मात मृत्यु हुन्छ र उसलाई ठूलो चोट पर्छ । ऊ पनि विरामी हुन्छ । उसलाई काठमाडौंको ठूलो र महङ्गो अस्पतालमा भर्ना गरिन्छ । टेलिभिजन, पत्रपत्रिकाले उसको समाचार छापिरहेका हुन्छन् । उसलाई मुटु र ट्युमरको शल्यक्रिया गर्नुपर्ने हुन्छ । केही सीप नलागेपछि उपचारार्थ बैङ्क लगिन्छ । एक महिनाको कृत्रिम उपचार पछि अन्ततः उसको मृत्यु हुन्छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसमा मानिसलाई एक पछि अर्को समस्याले भेल्लै लान्छ भन्ने कुरालाई सारवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा संवत रूपविन्यासको प्रयोगले कथा सरस बनेको छ । यसमा सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ज) 'प्रेरणाको सानो फिल्लो' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'प्रेरणाको सानो फिल्लो' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको नवौं कथा हो । यस कथाको मुख्य पात्र अधवैसे आइमाई रहेकी छे । एउटा केटी सहायक पात्रका रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएको छ । अन्य पात्रहरू आइमाईको लोग्ने, सेना, विद्रोही र मानवेत्तर पात्र गाई, गोरू गौण रूपमा यसमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा माओवादी जनयुद्धका बेलाम विप्लते जङ्गलमा विद्रोही र सेना बीचको दोहोरो भिडन्तमा परी आइमाईको लोग्ने, सासु, ससुरा, देवरको मृत्यु हुन्छ । त्यसपछि ऊ एकान्त र विकट ठाउँमा बस्छे । एकदिन एउटा केटी बास माग्न विधवाको घरमा आई पुग्छ । उसले मधेशमा गएर पैसा कमाएर आमालाई सुखसँग पाल्ने अभिलाषा बोकेको हुन्छ । त्यस युवकलाई एउटा कम्बल र खाने कुराको पोको हातमा हाली दिँदै गोठका गाई

फुकाइ दिएर नौलो गन्तव्यतिर अगाडि बढ्छे । यसरी कथावस्तु टुडिगाएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा जनयुद्धको बेलामा मानिसहरू विभिन्न समस्यामा परेको र कतिको असामयिक निधन भएको कुरालाई सारवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा सरल र सरस भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(भ) 'के यो सम्भव छ ?' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'के यो सम्भव छ ?' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको दसौँ कथा हो । यस कथामा म र मधुरिमा मुख्य पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । अन्य पात्रहरू युवाहरू, शक्तिमान, चन्द्रे, चमेली, रूपा, रूद्रायणी, अर्जुन, मोहसिन, चम्पक गौण रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा मधुरिमा र म पात्रका बीचको दाम्पत्य जीवनको विछोडको पीडालाई आ-आफ्ना मनमा खेलाएका तर्क वितर्कहरूको प्रस्तुति पाइन्छ । यसमा विवाह गरेका केही दिनमै आर्थिक सङ्कटमा परेको म पात्र मधुरिमाको गर्भपतन गराउन पुगेको छ । मधुरिमा गर्भपात पछि हृष्टपुष्ट बन्छे र उसलाई देखेर उसका मावलीतिरका भाइ घरमा आउने गरिरहन्छन् । म पात्र शक्तिमानको सोर्समा आपुर्ति संस्थानको महाप्रबन्धक बन्छ । शक्तिमान जस्ता सामन्त वर्गका कारण म पात्र र मधुरिमा बीचको दाम्पत्य जीवनमा बाधा उत्पन्न हुन्छ । उनीहरू बीच छोड पत्र समेत भएको देखिन्छ । अन्तमा म पात्रले मधुरिमासँग आफूले गल्ती गरेको महसुस गर्दै पुनः आफ्नो दाम्पत्य जीवन पहिलेकै अवस्थामा आउन सक्छ त ? के त्यो सम्भव छ ? भन्ने विचारमा म पात्र डुबेको देखिन्छ । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सर्वदर्शी दृष्टिविन्दु प्रयोग भएको पाइन्छ । यसमा समयमा दुई जना बीच समझदार नहुँदा दाम्पत्य जीवन दुःखपूर्ण हुन्छ भन्ने सारवस्तु रहेको पाइन्छ । यसमा संवृत रूपविन्यासको प्रयोगले कथा सरस बनेको छ । यसमा सरल भाषा शैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(त्र) 'अकल्पनीय मोड र घुम्तीहरू' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'अकल्पनीय मोड र घुम्तीहरू' कथा कथाकार सरण राईको अन्तिम स्वीकारोक्ति कथा सङ्ग्रहको एघारौँ कथा हो । सोम र सुखलाल यस कथामा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा सोम र सुखलालको माध्यमबाट उनीहरूको जीवन अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ । उनीहरूका माध्यमबाट सामन्ती संस्कार अन्त्यको विद्रोहको जन आभास प्रकट भएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुष सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । खोक्रो सम्पत्ति मोजमस्तीको अर्थहीनता प्रकट गर्नका साथै जस्तो काम गरिन्छ, उस्तै परिणाम पाइन्छ भन्ने सारवस्तु यस कथामा रहेको छ । यस कथामा संवृत रूपविन्यासले कथा सरस बनेको छ ।

(ट) भिजेको गहुँ

प्रस्तुत 'भिजेको गहुँ' कथा कथाकार सरण राईको अन्तिम स्वीकारोक्ति कथा सङ्ग्रहको बाह्रौँ कथा हो । यसमा म पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएको छ । अन्य पात्रहरू किसानहरू छिमेकीहरू, विद्रोहीहरू गौण रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा एउटा किसान केही बाली पनि नसप्रेपछि गहुँ खेतीमा आकर्षित भएका देखिन्छ । म पात्र पनि लहै लहैमा लागेर ट्याक्टर खरिद गर्छ । ऊ गहुँ खेती गर्छ । ट्याक्टर सञ्चालन गरेर आर्थिक पक्ष सुधार गर्ने उसको मनशाय देखिन्छ । उसको कहिले ट्याक्टर बिग्रिन्छ, कहिले फस्छ तर पनि ऊ विभिन्न सपनाहरू बोकेर ट्याक्टर बनाउँदै चलाउँदै गर्छ । गहुँ भिजेको भएर ट्याक्टरको जाली फुट्छ र फेर्न समय लाग्छ । यसको त्यहाँको काम अर्केले गरी दिन्छ र अन्त्यमा मुसलधारे पानी परेर फेरि थ्रेसर चलाउन पाउँदैन । उसको ट्याक्टरबाट गहुँ जम्मा गरेर ५० मन बेच्ने धोको त्यतिकै सीमित रहेको देखिन्छ । यसरी कथावस्तु टुडिगएको छ । यस कथामा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । हाम्रो समाजमा किसानहरू मार्मिक अवस्थामा रहेका छन् । भन्ने सारवस्तु यस कथाको रहेको पाइन्छ । यस कथाको भाषाशैली सहज, सरल र पात्र अनुकूल प्रयोग भएको छ ।

(ठ) 'उपयुक्त फैसला' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'उपयुक्त फैसला' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको चौधौँ कथा हो । यस कथामा म पात्र प्रमुख रूपमा उपस्थित भएकी छे । युवक सहायक पात्रको रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । अन्य पात्रहरू चमेली, फूलमाया, रूपवती, सम्पन्नना, सम्पन्नाको छोरी जस्ता पात्रहरू गौण रूपमा यस कथामा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथामा युवकले युवतीलाई पेट बोकाएर पेटमा रहेको भ्रुण फ्याँक्ने सल्लाह दिन्छ । युवतीले त्यस सल्लाहलाई अस्वीकार गर्छे । युवती पुरुष शासित समाजबाट कुनै कुराको सुनुवाई नभए पछि विद्रोहका लागि जङ्गल पस्छे । यसरी कथावस्तु टुङ्गिएको छ । यस कथामा प्रथम पुरुष सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा एउटी युवतीका तमाम पीडा र व्यथा अनि उसलाई समाजले हेर्ने दृष्टिकोण जस्ता कुराहरूलाई सारवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा सरल, सरस, पात्रअनुकूल भाषा शैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसमा संवृत रूपविन्यासले कथा सरस बनेको छ ।

(ड) 'परिवर्तित परिदेश' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'परिवर्तित परिदेश' कथा कथाकार सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रह पन्ध्रौँ कथा हो । यस कथामा लङ्गडो प्रमुख पात्रको रूपमा उपस्थित भएको छ । लङ्गडो म पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । अनुरागिनी सहायक पात्रको रूपमा प्रस्तुत भएकी छे । अन्य पात्रहरू आमा, युवा विद्यार्थीहरू, सुरनाकर्मी, छोरो, अनिल कुमार, मुकेश, कृष्णमान, मीरा यस कथामा गौण पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका देखिन्छन् ।

नेपालको ऐतिहासिक जनआन्दोलनको माध्यमबाट जनताले आमूल परिवर्तनको कारण कयौँ नेपाली आमाका सपूतहरूले प्राण आहुति दिनु परेको कुरालाई यस कथामा व्यङ्ग्यात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । जनआन्दोलनको भावना अनुरूप लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका लागि कतिले ज्यान गुमाए तर तिनीहरूको खोजी समेत गरिएन भन्ने कुरा यस कथामा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । यस कथामा प्रथम पुरुष परीधिय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसमा जनआन्दोलबाट भएका उपलब्धी र असन्तुष्टिपनलाई देखाउनु सारवस्तुको रूपमा रहेको छ । यस कथामा विवृत रूप विन्यासको प्रयोगले कथा सहज बन्न सकेको छैन ।

(ढ) 'पुरानो पात' कथाको अध्ययन

प्रस्तुत 'पुरानो पात' कथा कथाकारका सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहको अन्तिम कथा हो । यस कथामा म पात्र प्रमुख रूपमा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । अन्य पात्रहरू निरमाया, फूलमाया जस्ता यस कथामा गौण रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

यस कथाको म पात्र वृद्ध भएर अस्पतालको विछ्यौनामा सुतिरहेको हुन्छ । उसको मृत्युको पुरानो पुस्ताको समाप्ति भएको कुरालाई सङ्केत गरेको देखिन्छ । यस घटना र नेपालको ऐतिहासिक जनआन्दोलन २०६२/०६३ को सफलता पश्चात राजतन्त्रको समाप्त भएको प्रसङ्गलाई हेर्ने हो भने कथाले राजनीतिक विषयलाई प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यस कथाको म पात्र वृद्ध अवस्थामा पुगेको देखिन्छ । अस्पतालमा बसेर मृत्युलाई पर्खिरहेको बेला ऊ आफू गरिब परिवारको भएकाले निरमायासँगको प्रेम सफल हुन नसकेको कुरा सम्झन्छ । ऊ एक समयमा निरमाया मेरै लागि जन्मिएकी हुन् भन्ने लाग्छ, तर विवादको प्रस्ताव राख्ने बित्तिकै उसमा परिवर्तन आएको देखिन्छ । यसरी एउटा बिरामी अवस्थामा रहेको वृद्धले जीवनमा भोगेको र गरेको कुरालाई यस कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा प्रथम पुरुष केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । एउटा वृद्धका माध्यमबाट राजनीतिक अवस्थालाई प्रस्तुत गर्नु यसको सारवस्तु रहेको छ । यस कथामा सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । संवृत रूपविन्यासले कथा सरस बनेको छ ।

'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथासङ्ग्रहमा जम्मा १६ ओटा कथाहरू सङ्ग्रहित रहेको छन् । सरण राईका समग्र कथाहरूको विषयवस्तु सामाजिक धरातलबाट टिपिएका समाजवादी, यथार्थवादी तथा प्रगतिवादी विचारहरूलाई आफ्ना कथाहरूमा प्रस्तुत गरी पुँजीवादी प्रवृत्तिको विरोध गर्ने कथाकार राईका केही कथाहरूमा मनोवैज्ञानिक चिन्तन रहेको पाउन सकिन्छ ।

यस सङ्ग्रहभित्रको कथा 'बिहानको प्रतीक्षामा' कथाकी नारी पात्र अमृता आफ्नो मृत पतिका छेउमा बसेर बिहानको प्रतीक्षा गर्नुको सान्दर्भिक अर्थ सामन्तवादको पतन भएर समाजवादको चाहना र अझ साम्यवादको प्रतीक्षा गरेको बुझिन्छ । 'ब्लाकबोर्ड, चक्र र डस्टर' कथामा मनोवैज्ञानिक चिन्तनको प्रभाव पाइन्छ । शिक्षकले आफ्नो खस्किएको आर्थिक अवस्थाका कारणले उसमा पर्न गएको मनोवैज्ञानिक असरलाई कथाकारले प्रस्तुत

गरेका छन् । 'रमेश बहादुर' र 'भिजेको गहुँ' मा सामाजिक यथार्थता देखिन्छ । 'श्रापित युगका अदना जिन्दगीहरू' कथामा वर्तमान पीडा ग्रस्त युग नै बदल्नुपर्ने चाहना राख्नु जस्ता प्रगतिवादी चेत पाइन्छ । 'पापको निरन्तर क्रमिकता कथामा गरिबहरूको मार्मिक स्थिति भन खस्कंदो र धनीहरू भन धनी हुने वातावरणको विरोध पाउन सकिन्छ ।

'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथामा सरकारी सेना र जनसेना बीचको द्वन्द्वमा जनसेनाको विजय देखाउनुले राईको मार्क्सवादी विचारधारा प्रस्तुत भएको देखिन्छ । 'प्रेरणाको सानोभिल्को' कथामा मनोवैज्ञानिकता पाइन्छ । त्यस्तै 'अमूर्त वैराग्य', 'अकल्पनीय मोड र घुम्तीहरू', 'उपयुक्त फैसला' 'पुरानो पात' जस्ता कथाहरूमा सामाजिक यथार्थता पाउन सकिन्छ । यसरी अन्तिम स्वीकारोक्ति कथासङ्ग्रहमा रहेका कथाहरूमा यौनमनोवैज्ञानिकता, सामाजिक यथार्थता, मार्क्सवादी चिन्तन जस्ता कुराहरू प्रस्तुत भएका छन् ।

४.३ निष्कर्ष

सुनसरी जिल्लाको कथा साहित्यको उत्थान र विकासमा आफ्नो श्रम र पसिना बगाएर योगदान दिइरहेका कथाकारहरूले विभिन्न कथागत प्रवृत्तिहरूलाई अङ्गीकार गर्दै कथा सिर्जना गरेको छन् । यस्ता पाँच जना प्रतिनिधि कथाकारका कथाहरूमा कतै प्रगतिवादी स्वर, कतै सामाजिक यथार्थवादी स्वर, कतै सुधारात्मक स्वर, कतै मनोवैज्ञानिक र समसामयिक विषयवस्तु ग्रहण गरेर कथा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

समाजमा भएको सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक समस्यालाई लिएर देखिएका कथाकारहरूले उल्लेखित कथाकृतिहरूमा समाजमा देखिएका विकृति, विसङ्गति, अन्याय, अत्याचार, सामन्ती कुप्रवृत्ति जस्ता तत्त्वहरूको जबसम्म अन्त्य हुँदैन; तबसम्म समाजको उन्नति असम्भव हुन्छ भन्ने कुरा प्रकट गरेका छन् ।

यस परिच्छेदमा जम्मा पाँच जना कथाकार उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति', कुमुद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल', चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू', लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा' को 'फकल्यान्ड', सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' कथा सङ्ग्रहहरूलाई उत्कृष्टताका आधारमा छनोट गरी अध्ययन गरिएको छ । यी सङ्ग्रहहरू भित्रका कथाहरूमा पनि 'अत्याचार', 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति', 'त्यो पहेंलो फूल', 'मुक्ति',

‘लुँडो’, ‘कामशाला’, ‘सुनकोशी रोइरहेथ्यो’, ‘फकल्यान्ड’, ‘ब्लाकबोर्ड चक र डस्टर’ र ‘अन्तिम स्वीकारोक्ति’ जस्ता कथाहरूलाई उत्कृष्ट मानी विधातात्त्विक आधारमा अध्ययन गरिएको छ । यी मध्ये ‘क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति’, ‘त्यो पहेँलो फूल’, ‘लुँडो’, ‘फकल्यान्ड’ र ‘अन्तिम स्वीकारोक्ति’ कथाहरू विषयवस्तु, उखान-टुक्का वाक्यपद्धति आधारमा उत्कृष्ट रहेका छन् । अरू मध्यम खालका रहेका छन् । अन्य कथाहरूको सङ्क्षिप्त अध्ययन गरिएको छ ।

परिच्छेद : पाँच

उपसंहार

५.१ सारांश

प्रस्तुत शोधपत्रको प्रथम परिच्छेदको शीर्षक 'शोध परिचय' छ । शोधपत्रको परिचय दिने क्रममा सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक विकासक्रम यस जिल्लाका प्रतिनिधि कथाकार र तिनीहरूको प्रतिनिधि कथाकार र तिनीहरूको प्रतिनिधि कथासङ्ग्रहको अध्ययनलाई शोध परिचयको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । समस्याकथन, शोधको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षाको वर्णन छ । पूर्वकार्यको समीक्षा गर्ने क्रममा जनादर्शन वस्ती, केशव न्यौपाने, हरिलाल पाण्डे लगायत अन्य व्यक्तिहरूले गरेको पुर्व अध्ययनको पनि उल्लेख छ । त्यस्तै अध्ययनको औचित्य र महत्त्व, शोधकार्यको सीमाङ्कन, शोधविधि र शोधपत्रको रूपरेखाको पनि वर्णन छ ।

यस शोधपत्रको दोस्रो परिच्छेदको शीर्षक 'सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक विकासक्रम' रहेको छ । सुनसरी जिल्लाको पृष्ठभूमिको बारेमा वर्णन गर्दै यस जिल्लाको नामाकरणको बारेमा चर्चा गरिएको छ । यस जिल्लाको भू-बनोट र प्राकृतिक अवस्थाको बारेमा स्पष्ट पारिएको छ । यहाँ बोलिने भाषाभाषी र यहाँ रहेका जनसङ्ख्यालाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस जिल्लामा बसोबास गर्ने जात जाति र तिनीहरूलेमान्ने धर्म संस्कृतिको बारेमा पनि चर्चा गरिएको छ । यस जिल्लामा रहेको शिक्षा, राजनीतिक अवस्था र आर्थिक अवस्था जस्ता कुराहरूलाई पनि प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदमा सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि र विकासक्रमको पनि चर्चा छ । साहित्यिक विकासक्रमलाई पाँच चरणमा विभाजन गरेर प्रस्तुत गरिएको छ । यी सम्पूर्ण कुराहरूलाई समेटेर निष्कर्षका रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको तेस्रो परिच्छेदको शीर्षक 'सुनसरी जिल्लाका कथाकारहरूको सामान्य परिचय' रहेको छ । यस परिच्छेदमा सुनसरी जिल्लाको कथा लेखनको पृष्ठभूमि र कथाकारहरूको सर्वेक्षण गरिएको छ । कथाकारले सर्वेक्षण गर्ने क्रममा दुई दर्जन जति

कथाकारहरू देखिएका छन् । तिनीहरू मध्ये केही कथाकारहरूलाई प्रतिनिधि मानी उपेन्द्र पागल, कृष्ण अधिकारी, कृष्णविनोद लम्साल, गिरिराज आचार्य, चन्द्रमणि अधिकारी, प्रदीप मेन्याङ्बो लगायतका १५ जना कथाकारको बारेमा तिनीहरूका साहित्यिक कृतिहरूको बारेमा चर्चा छ । यिनीहरूले कृतिमा प्रस्तुत गरेको विशेषताहरूलाई निष्कर्षमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको चौथो परिच्छेदको शीर्षक 'सुनसरी जिल्लाका कथाकृतिको अध्ययन' रहेको छ । यस परिच्छेदमा संरचना र रूपविन्यालाई कथा तत्त्वका विधातात्त्विक आधार मानिएको छ । यिनै आधारका रूपमा कथाहरूको विश्लेषण गरिएको छ । कथाहरूको विश्लेषण गर्ने क्रममा पाच जना कथाकारलाई प्रतिनिधि मानी तिनीहरूका प्रतिनिधि कथासङ्ग्रहको अध्ययन गरिएको छ । अध्ययन गर्दा प्रत्येक कथाकारका दुई ओटा कथाहरूको विद्यातात्त्विक आधारमा र अन्य कथाहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा उपेन्द्र पागलको 'क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति', कुमद अधिकारीको 'त्यो पहेंलो फूल', चन्द्रमणि अधिकारीको 'कथा र कथाहरू', लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा' को 'फकल्यान्ड' र सरण राईको 'अन्तिम स्वीकारोक्ति' जस्ता सङ्ग्रहहरू रहेका छन् । यी कथाकारहरूले आफ्ना कथाभिन्न प्रस्तुत गरेको विचारहरूलाई निष्कर्षका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको पाँचौँ परिच्छेदको शीर्षक 'उपसंहार' रहेको छ । यसका दुई ओटा उपशीर्षक रहेका छन् सारांश र निष्कर्ष । सारांशमा यस शोधपत्र भित्र रहेको कुराहरूलाई सङ्क्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । निष्कर्षमा यस शोधपत्रको निचोडलाई प्रस्तुत गरिएको छ । अन्तमा परिशिष्ट र सन्दर्भसूचीलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस जिल्लामा जिल्ला स्तरदेखि राष्ट्रस्तर र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा ख्याती कमाउन सफल कथाकारहरू रहेका छन् ।

५.२ निष्कर्ष

‘सुनसरी जिल्लाको कथाकारको कथाकारिता’ शीर्षकमा तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्रमा तीन प्रकारका कथाकारलाई लिएको छ । सुनसरी जिल्लामा जन्मिई यस जिल्लामा बसेर काम गर्ने, सुनसरी जिल्लामा जन्मिएका तर कर्मथलाका रूपमा अन्यत्र गई बसेका कथाकारहरू र पैतृक थलो अन्य जिल्लामा भए पनि सुनसरीलाई कर्मथलो बनाएर बसेको कथाकारहरू लिएको छ ।

यस जिल्लामा खोज अनुसन्धान गर्दा दुई दर्जन जति कथाकारहरू पुस्तककार कृति लिएर देखा परेका छन् । तिनीहरू मध्ये यज्ञप्रसाद आचार्य, जगदीश नेपाली, जीतमान राई, योगेन्द्र तिमिसिना, शरणकुमार राई, टेव बहादुर कार्की, लीला श्रेष्ठ, रमेश नेपाली, गिरिराज आचार्य सामाजिक यथार्थवादमा कलम चलाउने कथाकार हुन् । यिनीहरूले समाजमा रहेको कुराहरूलाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् ।

यस जिल्लामा कथाको क्षेत्रमा मनोवैज्ञानिक धारामा कलम चलाउने प्रतिभाहरू चन्द्रमणि अधिकारी, प्रदीप मेन्याङ्बो, कुमुद अधिकारी, प्रतिमा विवश राई, पदम सुन्दास जस्ता कथाकारहरू रहेका छन् । यिनीहरूले कथामा नेपाली समाजमा नारीले भोग्नु परेको यौन शोषण र नारी र पुरुषका मनोवृत्तिलाई चित्रण गरेका छन् ।

यस जिल्लाका कथाकारले समसामयिक कुराहरूलाई पनि कथाका विषयवस्तु बनाएका छन् । राजेश विद्रोही, जनकऋषि राई, कुमुद अधिकारी, शर्मिला खड्का (दाहाल), कृष्ण अधिकारी, कृष्ण विनोद लम्साल जस्ता प्रतिभाहरूले समसामयिक विषयवस्तुलाई आफ्ना कथाहरूमा प्रस्तुत गरेका छन् ।

यस्ता कथाकारहरू मध्ये स्थानगत, जातीय र लैङ्गिक आधारमा १५ जना कथाकारहरूलाई प्रतिनिधि कथाकार मानिएको छ । यिनीहरू मध्ये पनि ५ जना कथाकार उपेन्द्र पागल, कुमुद अधिकारी, चन्द्रमणि अधिकारी, लीला श्रेष्ठ सुब्बा र सरण राई लगायतका कथासङ्ग्रहहरूलाई प्रतिनिधि मानिएको छ ।

५.३ सम्भावित शोध शीर्षकहरू

१. यज्ञप्रसाद आचार्यको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन
२. सुनसरी र उदयपुर जिल्लाका कथाकृतिको तुलनात्मक अध्ययन ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, कृष्ण (२०६८), **कान्छो सार्की**, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- अधिकारी, केशवप्रसाद (२०३९), “सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक योगदान”, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) कीर्तिपुर : नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।
- अधिकारी, चन्द्रमणि (२०६८), **कथा र कथाहरू**, धरान : मणि पुस्तकालय ।
- आचार्य, गिरिराज (२०३३), ‘धरानको साहित्यिक इतिहास : ‘एक टिपोट’ फेवा (वर्ष ३ अङ्क २), धरान ।
- इटहरी साहित्यिक समूह (२०४६), **पूर्वाञ्चल, सुनसरी** : इटहरी साहित्यिक समूह ।
- खत्री, लक्ष्मीदेवी (२०६८), “लघुकथाकार जगदीश नेपालीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व” (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), धरान, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
- गुरागाई, सुनिता (२०६८) “शर्मिला खड्का (दाहाल) जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन” (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), धरान : महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस ।
- गैरीपिप्ली, भरत (२०५६), इटहरीका साहित्यिक प्रारम्भकालीन प्रमुख प्रतिनिधि साहित्यकारहरू, **इटहरी** (वर्ष १, अङ्क १, पृ. २३) इटहरी ।
- घिमिरे, कृष्णप्रसाद (सम्पा.) (२०६५), **नेपाली कथा भाग-३**, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- , (२०६९), **समय सन्दर्भका समीक्षा**, काठमाडौं : के.बी.सी. पब्लिकेशन, कीर्तिपुर ।
- , (२०६९), **अनुसन्धानात्मक समालोचना**, काठमाडौं : के.बी.सी. पब्लिकेशन, कीर्तिपुर ।
- पागल, उपेन्द्र (२०६३) **क्युरियो पसलको बुद्धमूर्ति**, चन्द्रगढी : जुही प्रकाशन ।
- पाण्डे, हरिलाल (२०६६), “शरण राईको आख्यानकारिता” (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), धरान : महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस ।
- पालिखे, बट्टी (२०६८), “सुनसरीको साहित्यिक दस्तावेज”, धरान : सुनसरी साहित्य प्रतिष्ठान प्रकाशनोन्मुख) ।

- पोखरेल, भोलानाथ (२०५६), “सुनसरी जिल्लाको साहित्यिक इतिहास”, (अप्रकाशित शोधप्रबन्ध) कीर्तिपुर : मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय डीनको कार्यालय ।
- भट्टराई, जयदेव (२०५४), साहित्य, परिचय र अभिव्यक्ति, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- , (२०५४), साहित्य, परिचय र अभिव्यक्ति, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- भट्टराई, जोगमाया (२०६७), “कथाकार उपेन्द्र पागलका कथाहरूको अध्ययन”, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), विराटनगर नेपाली शिक्षण विभाग, स्नातकोत्तर क्याम्पस ।
- भट्टराई, रामचन्द्र (२०६२), “सुनसरी जिल्लाको प्रगतिशील साहित्यको सर्वेक्षणात्मक अध्ययन”, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), विराटनगर : नेपाली शिक्षण विभाग, स्नातकोत्तर क्याम्पस ।
- मेचीदेखि महाकालीसम्म, (भाग-३) (२०३०), काठमाडौं : सूचना विभाग ।
- राई, माया र अन्य (२०६५) जिल्ला पार्श्वचित्र, सुनसरी : सुनसरी जिल्ला विकास कार्यालय ।
- राई, शरण (२०६६), अन्तिम स्वीकारोक्ति, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- रेग्मी, चूडामणि (२०६२), उपेन्द्र पागलका कथाहरू, जुही, चन्द्रगढी : प्रदीपमणि रेग्मी ।
- लमजेल, रविमान (२०५०), कोशी अञ्चलको साहित्यिक इतिहास, नेपाल : रत्नमाया दलित साहित्य संरक्षण समिति
- लम्साल, कृष्णविनोद (२०५६), साहित्यिक र सांस्कृतिक इतिहासको एक भ्रम, इटहरी (वर्ष १, अङ्क, १, पृ. ७)
- श्रेष्ठ, दयाराम (२०५४), नेपाली कथा : समकालीन सन्दर्भ, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- , (२०६०), नेपाली कथा भाग ३, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- , (२०६६), अभिनव कथाशास्त्र, काठमाडौं : पालुवा प्रकाशन प्रा.लि. ।
- श्रेष्ठ, लीला सुब्बा (२०४८), फकल्यान्ड, काठमाडौं : सङ्कल्प प्रकाशन ।

परिशिष्ट

बिश्लेषित कथाकारहरू संक्षिप्त चिनारी

१. जगदीश नेपाली

जन्म मिति : वि.सं. १९८२

मृत्यु : वि.सं. २०३८ वैशाख, ३० गते

ठेगाना : धरान, विजयपुर

सम्पर्क सूत्र : छैन

पेसा : शिक्षण/प्रेस

इमेल : छैन

२. यज्ञप्रसाद आचार्य

जन्म : वि.सं. १९९०

ठेगाना : धरान-४, लक्ष्मी सडक

सम्पर्क सूत्र : ०२५-५२७०७२७

इमेल : छैन

३. प्रेम राई 'परदेशी';

जन्म मिति : वि.सं. १९९६ पौष २३ गते

मृत्यु : वि.सं. २०६९ फागुन ७ गते

ठेगाना : धरान-१२, चतरालाइन

सम्पर्क सूत्र : छैन

पेसा : शिक्षण

इमेल : छैन

४. मोहन विरही

जन्म मिति : वि.सं. २०२२ साल असार ३० गते

मृत्यु : २०६३

ठेगाना : इनरुवा

सम्पर्क सूत्र : छैन

पेसा : शिक्षण

इमेल : छैन

५. कुन्ता शर्मा

जन्म मिति : वि.सं. २००३ साल
ठेगाना : धरान -१३
सम्पर्क सूत्र : ९८५२०४९१३०
पेसा : राजनीति
इमेल : kuntsarma999@gmail.com

६. कृष्णविनोद लम्साल

जन्म मिति : वि.सं. २००६ साल
ठेगाना : इटहरी, बालग्राम चोक
सम्पर्क सूत्र : ९८४२०५७१७६
पेसा : पत्रकारिता
इमेल : छैन

७. शरण कुमार राई

जन्म : वि.सं. २००४ साल चैत्र
ठेगाना : वि.सं. २००४ साल चैत्र
ठेगाना : धरान-१९
पेसा : प्राध्यापन
सम्पर्क सूत्र : ०२५५२०७४२
इमेल : छैन

८. लीला श्रेष्ठ 'सुब्बा'

जन्म : वि.सं. २००५ साल कार्तिक ५ गते
ठेगाना : भोटेपुल, धरान
सम्पर्क सूत्र : छैन
इमेल : छैन

९. उपेन्द्र बस्नेत 'पागल'

जन्म मिति : २००३ वैशाख २२
जन्मस्थान : मधेशा, सुनसरी
सम्पर्क सूत्र : ९८४२०३१४५२
पेसा : प्राध्यापक
इमेल : छैन

१०. चन्द्रमणि अधिकारी

जन्म मिति : वि.सं. २००७ फाल्गुन १ गते

मृत्यु : वि.सं. ०६८, श्रावण

ठेगाना : धरान, बाभ्रगरा

सम्पर्क सूत्र : छैन

पेसा : प्राध्यापक/पत्रकारिता

इमेल : छैन

११. गिरिराज आचार्य

जन्म मिति : वि.सं. १९९४ वैशाख ८

ठेगाना : धरान, चतरालाइन, पूर्ण्य मार्ग

१२. कृष्ण अधिकारी

जन्म मिति : २०११ श्रावण १६ गते

ठेगाना : इटहरी

सम्पर्क सूत्र : ९८५२०४६७२८

पेसा : पत्रकारिता

इमेल : erishna_ith55@yahoo.com

१३. मणिराम भट्टराई

जन्म : वि.सं. २०२३ साल आषाढ २८ गते

ठेगाना : धरान-१६, जनपथ लाइन

सम्पर्क सूत्र : ९८५२०४९३४६

इमेल : bhattaraimanirai@gmail.com

१४. कुमुद अधिकारी

जन्म मिति : २०२३ जेठ २ गते

जन्मस्थान : आदर्श टोल, इटहरी

सम्पर्क सूत्र : ९८४२०६१४८२

पेसा : शिक्षण

इमेल : kumudhahikari@gmail.com

१५. शर्मिला खड्का

जन्म : २०२३ कार्तिक १२ गते

ठेगाना : काठमाडौं, नयाँ बानेश्वर, राधाकृष्ण मार्ग

सम्पर्क सूत्र : ९८५११३३२९५

इमेल : shakhada 2011@yahoo.com

१६. प्रदीप मेन्याड्बो

जन्म मिति : २०३० साउन २५

ठेगाना : धरान १५ बाँभगरा, एभरेस्टलाइन

सम्पर्क सूत्र : ९८४२०१८८१२

पेसा : पत्रकारिता

इमेल : pdpmdharan@gmail.com